

Universitat de Barcelona
Facultat de Formació del professorat
Departament de Didàctica de les Ciències Socials

TESI DOCTORAL

ANÀLISI DELS ESPAIS DE PRESENTACIÓ ARQUEOLÒGICS DE L'EDAT DELS METALLS

Programa de Doctorat: Didàctica de les Ciències Socials i Patrimoni.
Bienni 2003-2005

Clara Masriera i Esquerra

Director: **Dr. Joan Santacana i Mestre**

Barcelona, 2007

CAPÍTOL II: EL PERIODE I ELS SEUS ELEMENTS MUSEOGRAFICS

1.- Estat de la qüestió: criteris de selecció dels jaciments arqueològics:

En el capítol anterior, s'han assentat les bases cronològiques del context en el qual es mou aquesta recerca. Observem que les diferents dades històriques han estat bàsicament extretes de fonts arqueològiques que han anat dibuixant mapes de cultures heterogènies al llarg i ample del territori europeu.

Però, què en queda de tot plegat? Doncs tota una xarxa de jaciments arqueològics que han rebut diferents tractaments. Per una banda, tenim aquells jaciments que una vegada han estat detectats s'han excavat, documentat i n'ha desaparegut el seu mínim rastre. Malgrat tot, les restes arqueològiques de pedra generen més problemes que no pas les que no en tenen, doncs són més difícils d'eliminar. Per altra banda, hi ha uns jaciments que per la seva monumentalitat o singularitat s'han conservat in situ sense exposar-hi cap element interpretatiu, aquest seria el cas del *colisseum* de Roma o l'Acròpolis d'Atenes, entre d'altres. Un tercer grup de jaciments són els que han estat recreats tal com es pensa que eren en el seu moment, interpretant la tercera dimensió i altres elements.

Aquests dos darrers grups són els que defineixen el patrimoni arqueològic de cada país i/o regió. Per tant, cada indret té els seus propis recursos arqueològics, ara bé, aquests poden ser estudiats i documentats científicament i prou, o bé, ser exposats com a recursos culturals icones del país. Per tal que un jaciment arqueològic ostenti la categoria de recurs cultural, pensem que ha de ser visible, estar senyalitzat i conservat. Si, a més a més, volem transformar aquest recurs cultural en recurs didàctic, turístic i/o educatiu és necessari que estigui explicat, mitificat i que generi *merchandising*.

El que hem detectat és que hi ha una distància abismal entre la gran quantitat de petits i grans jaciments arqueològics existents de la protohistòria europea, i les restes arqueològiques que arriben a ser un recurs didàctic, turístic i/o educatiu. Per tant, des del primer a l'últim grup es detecta tot un filtratge ideològic-polític i material (conservació, resistència, localització, pressió humana, etc.) que queda en molt pocs els jaciments arqueològics del període que són presentats al públic.

La recerca d'aquest capítol s'ha basat en documentar aquells jaciments arqueològics clau del període fruit d'anàlisi. Com s'ha fet aquesta documentació? Doncs a través dels manuals de referència en protohistòria europea del moment.

Per altra banda, una vegada executada aquesta primera documentació, s'han recercat els diferents jaciments arqueològics en dues fonts utilitzades habitualment per l'usuari: internet a través del servidor google, yahoo i alguns servidors especialitzats; així com en guies turístiques d'alguns països.

1.1.- Els jaciments arqueològics de la protohistòria europea segons els manuals de referència.

La Prehistòria no és una disciplina que gaudeixi d'una gran tradició de síntesi, especialment, quan s'ha de treballar en les llengües hispàniques. Això vol dir que els manuals elaborats per investigadors del nostre país són molt escassos i sovint no fan referència al conjunt d'Europa sinó a l'àmbit geogràfic més pròxim. Així doncs, si s'exclouen els manuals antics que en una disciplina com la Prehistòria, en la qual la investigació avança molt ràpid, i si també s'exclou aquells llibres que són volums dins d'una col·lecció d'Història general europea, en queden molt pocs⁸⁴.

Si, a més, la recerca de manuals s'ha de fer específicament sobre el període de l'Edat dels Metalls, en el qual ens volem centrar, resulta inevitable anar als grans manuals europeus.

⁸⁴ Gràcia, F.; Munilla, G. (1997) Op. Cit. i Santacana, J.; Hernández, F.X. (1999) Op. Cit.

Per altra banda, els manuals anglosaxons de referència han estat construïts en base a bibliografia fonamentalment anglòfona, amb desconeixements importants dels treballs realitzats en idiomes que per ells no resulten habituals. El resultat de tot plegat és que si la nostra recerca l'hem de basar en els grans manuals europeus que tracten les Edats dels Metalls, les referències bibliogràfiques possibles són molt limitades. Bàsicament, es tracta de quatre manuals⁸⁵ publicats entre 1980 i principis del present segle.

Els criteris pels quals en un manual se cita un jaciment arqueològic no són aleatoris, ja que responen a la tradició científica a la qual l'autor s'inscriu, a la disponibilitat de informació històrica i arqueològica que el jaciment proporciona i, sobretot, a l'existència de bones publicacions de síntesi. En aquest sentit, hi ha dos tipus de jaciments que solen destacar-se, uns són els jaciments epònims dels períodes arqueològics de referència, com per exemple el jaciment de Hallstatt, i que han estat objecte de publicació normalment a principis del segle XX, o bé els jaciments arqueològics, total o parcialment excavats en dates més o menys recents i que han proporcionat una abundant informació moderna. Amb tot, moltes vegades els autors empen informació procedent de jaciments arqueològics i, per simplificar, atribueixen al període la informació que n'obtenen, oblidant d'esmentar el jaciment epònim. Això vol dir que importants jaciments que han estat fonamentals per construir les síntesi històriques de la Prehistòria, a vegades, no s'esmenten.

⁸⁵ Lichardus, J. Lichardus, M. Et alii (1987). Op. Cit.

Collis, J. (1989) La Edad del Hierro en Europa. Barcelona: Editorial Labor

Champion, T.(1996) Prehistoria de Europa (M.Picazo,Trans. 1ªed.). Barcelona: Editorial Crítica.

Harding, A.F. (2003) Las Sociedades Europeas en la Edad del Bronce. Barcelona: Editorial Ariel, S.A.

molts jaciments arqueològics, de fet la gran majoria, no han estat excavats exhaustivament en la seva totalitat, no hi ha una abundància de informació gràfica sintetitzada i, és freqüent veure repetides vegades, en diversos manuals les mateixes informacions gràfiques que, a vegades, no tenen massa a veure amb el contingut i la interpretació que l'autor en fa.

Aquesta situació, va aparellada amb la dificultat intrínseca de realitzar obres de síntesi de grans períodes de la Prehistòria quan els autors s'han de recolzar amb un nombre limitadíssim de casos, moltes vegades allunyats uns dels altres i que no sempre és possible conèixer físicament, o tenir a mà, la totalitat de la informació; a més, en el món acadèmic els treballs de síntesi, tan fonamentals, no gaudeixen del mateix prestigi i respecte que solen tenir els treballs de recerca bàsica, i encara que és ben cert que la recerca bàsica pot arribar a perdre el seu sentit si els seus resultats no s'integren en conjunts sintètics, també és cert que les tradicions acadèmiques pesen sobre els autors. Aquesta situació, així com la manca de síntesi en el camp que ens ocupa, la reflecteix molt bé el professor John Collis quan diu que ell en abordar la seva obra sobre l'Edat del Ferro a Europa, es troba davant un gran buit, ja que no hi ha investigadors/es que ho vulguin fer, ni referents importants en els que basar-se:

In the ten years or so that I have been teaching undergraduate and extra-mural courses for the universities of Sheffield, Leicester, Birmingham, and Nottingham, I have longed for someone to write a general introduction to the European Iron Age, but no one has, or rather no one has dared, and so I rashly charge into the gap. I hope that the specialists into whose territory I have transgressed will forgive me for any failings in detail which the wide expansion of the literature in recent years makes

inevitable (...) What may have been lost in detail I hope will have been gained in the unity of approach. I believe that for the first time a single author has attempted to describe the processes which underlay the development of European civilisation in the classical world of Greece, Etruria and Rome, and its relationship with the more shadowy areas north of the Alps. (COLLIS, J. 1984 p.8).

El resultat de la nostra recerca ha estat de gairebé mig miler de jaciments arqueològics referenciats⁸⁶. També aquí hem de fer algunes observacions en el sentit que els jaciments arqueològics sovint no fan referència exclusivament a un període, els humans vivim sobre el territori al llarg de mil·lenis i no sempre creem jaciments arqueològics tancats; contràriament tenim la tendència atàvica de ocupar els mateixos llocs i espais que comencen a ser habitats en el Neolític, ho són també a l'Edat dels Metalls i, a vegades, fins avui. Per tant, aquesta divisió estricta que establím en el nostre treball, és acadèmica i teòrica, ja que a la realitat, a vegades es fa molt difícil mantenir-la, encara que és ben cert que cal posar límits a tota recerca i, per tant, respectar abstraccions cronològiques amb la finalitat esmentada. Per tant, els recursos arqueològics que tenen presència en els manuals de referència de la Prehistòria i protohistòrica europea són concretament 431, sense perjudici que n'hi hagi algun més que va etiquetat com d'un altre període o bé que alguns dels que nosaltres hem considerat de l'Edat dels Metalls, estrictament parlant no ho sigui. Un cas freqüent que pot induir a error és el Megalítisme, ja que aquest període de la Història de Europa va ser atribuït al començament de l'Edat dels Metalls a tot Europa durant tota la primera meitat del segle XX; de fet, es considerava un període Eneolític, és a dir, introductor del coure.

⁸⁶ Vegeu la taula amb les representacions dels jaciments a l'annex 1 de l'apartat d'annexes.

La revolució cronològica del carboni 14⁸⁷ no només es va endur el difusionisme procedent del Pròxim Orient, sinó que va capgirar els marcs cronològics i culturals de la Prehistòria Europea i, durant una bona part de la segona meitat del segle XX, s'ha considerat els megàlits europeus com a característics del període Neolític més estricte. Per altra banda, el Megalitisme com a tècnica pot arribar a ser quelcom més que un període del passat i, per tant, hi ha construccions aparentment megalítiques que s'han seguit construint gairebé fins a la Romanització com és el cas dels importants conjunts megalítics del Magreb i de moltes construccions de l'àmbit bàltic.

Un segon punt cal comentar respecte a la llista de jaciments arqueològics recollits en el nostre treball, ens referim als límits espacials. Geogràficament, tot i haver-se definit anteriorment l'àrea d'actuació de la tesi, en aquest buidatge de jaciments hem hagut d'eixamplar les actuals fronteres polítiques europees, ja que ens hem trobat amb importants jaciments del període, amb una forta relació amb Europa, que hem cregut necessari inserir, aquests són els casos d'alguns jaciments de Rússia, Tunísia i Turquia. És ben cert i no cal cap justificació que la Prehistòria d'Europa, com també la Història no es pot explicar sense tenir en compte aquests territoris. El marc de l'Europa actual respon a criteris econòmics i polítics conjunturals que, a més a més, són elàstics, ja que l'Europa comunitària creix segons els avatars del moment. Resultaria absurd doncs acceptar aquest marc polític com un marc científic rigorós.

⁸⁷ Les primeres datacions de carboni 14 semblaven recolzar la idea ex oriente lux; amb tot, els treballs de calibració de l'isòtop C-14 van mostrar que totes les datacions arqueològiques fetes amb anterioritat dels anys '70 a l'Europa Occidental s'havien de revisar a l'alça, i d'aquesta manera els megàlits i molts jaciments prehistòrics entraven de ple en el període Neolític. Vegeu al respecte: Champion, T.(1996) Op. Cit.

EL PERIODE I ELS SEUS ELEMENTS MUSEOGRAFICS

Les proporcions de jaciments per territoris són:

TERRITORI	NÚMERO DE JACIMENTS	PERCENTATGE
ARMÈNIA	107	10,00%
ÀUSTRIA	48	4,50%
BÈLGICA	2	0,19%
BÈNIN	1	0,09%
BULGÀRIA	10	0,93%
CANADÀ	10	0,93%
CHINA	107	10,00%
FRANÇA	1	0,09%
HONGRIA	3	0,28%
INDONÈSIA	1	0,09%
JAPÓ	2	0,19%
JERMANIA	2	0,19%
JORDÀNIA	7	0,65%
LIBÀ	10	0,93%
MEXIC	107	10,00%
NETHERLANDS	10	0,93%
NOVA ZELANDA	2	0,19%
PERÚ	1	0,09%
RUSSIA	1	0,09%
SUECIA	4	0,37%
SUÏÇA	10	0,93%
SUÏSSA	10	0,93%
TURÇA	48	4,50%
UKRAÏNA	48	4,50%
USA	10	0,93%
VENEÇUÏA	1	0,09%
VIETNAM	10	0,93%

D'acord amb les dades obtingudes, en xifres absolutes els països que més pesen per a la construcció d'una Prehistòria Europea són o bé els més extensos –com és el cas d'Alemanya i França -, o bé aquells que la seva Prehistòria s'ha relacionat amb els grans mites culturals d'occident, cas d'Itàlia i Grècia. Hi ha països que, malgrat la seva poca extensió, tenen molts jaciments arqueològics referenciats, i en canvi no formen part de la tradició mítica occidental, és el cas d'Hongria que tal vegada s'explica pel fet que aquest país ha estat un autèntic *carrefour* entre l'Europa de l'est i l'Europa de l'oest, entre l'Europa bàltica i la Mediterrània.

Un altre país que geogràficament no és dels més grans i que encapçala la llista és la Gran Bretanya, encara que aquest fet té una explicació ben clara i de la que ja hem fet esment: l'origen anglosaxó d'una bona part de les investigacions i dels autors. Finalment, els dos països més extensos d'Europa, Rússia i Ucraïna, sense el qual no es poden explicar fenòmens com les invasions indoeuropees, els camps de túmuls o els grans moviments de pobles de l'Europa bàrbara, sols està representat minúsculament en els manuals europeus de referència. Aquest és un cas paradigmàtic de com ha funcionat la recerca en el darrer mig segle. Rússia i Ucraïna, principals integrants de la URSS, han sofert un aïllament científic per part d'occident; la seva interpretació de la Prehistòria, en l'àmbit del materialisme històric més estricte provocava rebuig en determinats àmbits científics occidentals, per altra banda, el fet de ser les seves publicacions fetes en llengües eslaves n'han dificultat sempre la seva lectura a Occident i, finalment, el fet de no haver-hi equips de recerca mixtos, ha fet que la major part dels grans jaciments arqueològics russos hagin estat desconeguts o poc coneguts pel prehistoriadors/es europeus fins fa ben poc⁸⁸.

1.2.- Els jaciments museïtzats segons les guies de viatge

La recerca portada a terme a través de guies de viatge ha seguit una metodologia aleatòria, agafant guies de diferents editorials, de diferents anys i de diferents països, encara que sempre des dels anys '80 fins a principis del present segle. Tampoc s'ha fet un buidatge exhaustiu de totes les guies, de tots els països i de tots els anys, ja que aquest no era l'objectiu de la recerca.

⁸⁸ Altres països del bloc oriental, com és el cas de Polònia o Hongria, havien format part de la tradició científica occidental i, els seus grans jaciments arqueològics eren coneguts des d'abans dels anys 40. Per altra banda, al ser països pioners en el desmembrament polític de l'Europa de l'est, la tradició científica es va reprendre de seguida, tot plegat explica l'alt nombre de jaciments coneguts en el cas d'Hongria i la importància dels pocs jaciments polonesos referenciats com és el cas de Biskupin.

El que hem volgut esbrinar ha estat quina era la visibilitat dels recursos arqueològics de referència en aquelles publicacions que estan més a la mà de tothom, com són les guies⁸⁹.

La metodologia d'anàlisi emprada a cada obra ha consistit en cercar en el material bibliogràfic editat sota la forma de guia, tots i cada un del mig miler de jaciments arqueològics que són importants per explicar l'Edat dels Metalls a Europa. Aquesta cerca a vegades pot presentar problemes de difícil solució, com és el fet que molts jaciments arqueològics tenen noms turístics que difereixen notablement dels noms científics, és el cas de la Ciutadella ibèrica de Calafell que s'anuncia amb aquest nom, mentre que el nom científic de referència sol ser *Alorda Park*.

També hi ha casos, on el problema pot ser la simple transcripció del topònim que, en la bibliografia científica consultada apareix castellanitzat o catalanitzat i que, per tant, no s'ha respectat la grafia originària. Amb tot, el problema més important és el que fa referència a la diferent concepció que té qualsevol element que es consideri producte cultural, o que es consideri producte turístic.

⁸⁹ Les guies de viatge utilitzades són les que es citen en el llistat següent:

Wilson, N., Parkinson, T., & Watkins, R. (2005). Polònia. Barcelona: Editorial Planeta.

Schulte-Peevers, A., Johnstone, S., O'carrol, E., Oliver, J., Parkinson, T., Williams, N. (2004). Alemanya. Barcelona: Editorial Planeta.

Ver Berkmoes, R., Bedford, N., Callan, L., Davenport, F., Ray, N. (2002) Anglaterra. Barcelona: Editorial Planeta.

Olivier, J., Fallon, S., Hart, A. (2003) França. Barcelona: Editorial Planeta.

Honan, M. (2002) Àustria. Barcelona: Editorial Planeta

La primera constatació d'aquesta recerca és que el conjunt que podríem anomenar "producte cultural" és pràcticament tangent al conjunt anomenat "producte turístic". Sols en el cas dels jaciments arqueològics de Itàlia o de Grècia, el conjunt "producte cultural" és secant al "producte turístic". En tot cas, mai es dona una identificació entre "producte cultural" i "producte turístic". El "producte turístic" és en el millor cas un subconjunt dels recursos culturals de tipus arqueològic del continent europeu. Aquest fet, es reflecteix àmpliament en les guies turístiques estudiades i, es pot dir que en la gran majoria dels casos els jaciments arqueològics europeus de l'Edat dels Metalls estant molt poc reflectits en les guies existents en el mercat, i utilitzades pel gran públic. Aquest fet s'explica, segurament, per molts factors que passem a enumerar:

1.- En primer lloc cal considerar l'absència de grans manuals de síntesi europeus; aquest factor és molt rellevant, ja que els jaciments arqueològics d'aquest període no representen cap inclosor en la ment de les persones cultes. A la majoria de persones, noms tan importants com Flag Fen, Biskupin o Entremont no els resulten familiars ni significatius.

2.- En segon lloc, els períodes específics de l'Edat dels Metalls no s'identifiquen a Europa amb gairebé cap Estat nacional. En efecte, conjunts arqueològics com els camps d'urnes, la cultura dels Túmul, la Cultura d'Unetice i d'altres no s'estenen per tot el territori europeu, i els seus límits no coincideixen en cap Estat Nacional. Per tant, des del punt de vista ideològic, l'Edat del Bronze o l'Edat del Ferro no ha estat rellevant pels estats. En alguns casos, s'ha produït identificació entre moviments nacionalistes i

períodes històrics, com per exemple els celtes i Irlanda o el celtisme a Galícia⁹⁰. Encara que aquesta identificació no és científicament correcta, ha resultat operativa i ha fet que els grans conjunts cèltics hagin tingut més rellevància que la resta d'elements de la Prehistòria en aquests territoris. Hi ha altres exemples de identificació entre nacionalitat i cultura arqueològica com és el cas dels Etruscs en una part de les àrees regionals del centre d'Itàlia, o bé, els Hittites a l'actual República turca centrada als entorns de la capital Ankara a l'altiplà Anatòlic. Però són l'excepció i l'Edat dels Metalls mancada de significació ideològica nacional no ha rebut el suport dels grans Estats i, per tant, els seus jaciments arqueològics han restat en gran part ignorats. El fet que, des del Tractat de Roma hagi ressorgit la idea europea, es comencen a veure intents de legitimar l'Europa dels mercaders amb alguna realitat històrica o prehistòrica. No cal dir, que aquesta legitimació grosso modo és possible amb l'Edat del Ferro o l'Edat del Bronze, encara que s'haurien d'obviar molts "detalls" científics.

3.- El tercer factor que influeix és el fet que l'arqueologia de l'Edat dels Metalls s'ha basat sempre en criteris tipològics com són les classificacions de destrals planes, de revores o de tub, com les taules de classificació d'elements d'ornamentació com són fíbules, agulles, sivelles i penjolls. La taxonomia de les armes com són les espases de nervi, de llengua de carpa, etc. ha fet d'aquests períodes un territori erm objecte d'estudi només

⁹⁰ Altres exemples de moviments nacionalistes que s'han identificat amb períodes històrics és el moviment nacionalista de principis del segle XX a Espanya que definia la cultura ibèrica com un poble "fuerte, trabajador y disciplinado, teniendo para estímulo de su vida dos grandes ideales que tal vez no se han extinguido aún del todo en nuestra raza, a saber: entusiasmo por su independencia y ansia por un vivo culto religioso". Cita extreta de: Calvo, J., Cabré, J (1919) Excavaciones en la Cueva y Collado de los Jardines, Santa Elena, Jaén. Madrid: Junta Superior de Excavaciones Arqueológicas, 22 pàg. 14. dins del llibre de Ruiz, A., Molinos, M. (1995) Los Iberos. Anàlisis arqueològic de un proceso histórico. Barcelona: Crítica.

dels especialistes que durant dècades s'han limitat a classificar els grans conjunts metàl·lics, els quals per altra banda, sols són susceptibles de ser museïtzats en el marc dels grans museus nacionals, com a col·leccions de metalls o de joies. El públic no expert, sovint es sent rebutjat per aquest tractament restrictiu del material arqueològic que, a més, emprava una nomenclatura molt complicada ja que es basa en els noms dels diversos autors que en el seu moment en van fer la classificació. En resum, l'Edat dels Metalls s'ha refugiat durant molt temps en la tradició classificatòria decimonònica.

4.- El quart factor que caldria esmentar fa referència a la naturalesa de la cultura material que és poc espectacular des del punt de vista monumental, ja que normalment es tracta de societats aldeanes, camperoles o pastores que viuen i habiten en cabanes i en conjunts protourbans relativament petits. A més a més, els materials amb els quals estan construïts són peribles –com el fang, la fusta, la tova o la palla – i en els climes atlàntics i humits es destrueix amb gran facilitat.

5.- Un factor no menys important és el de la situació d'aquests jaciments arqueològics. Al tractar-se de jaciments arqueològics propis de societats agrícoles, solen estar ubicats en els terrenys plans, poc drenats, ja sigui de tipus aloèsic a l'Europa Central o els dipòsits de Terra Rossa a l'Europa Mediterrània. Aquests indrets on es situen els jaciments, a més a més, estant situats a prop de torrents i cursos fluvials, amb la qual cosa són fàcilment destruïbles per inundacions i, sobretot pels conreus que al llarg de la història els pagesos els hi han fet.

D'altres grups són pastors, i el pasturatge, per la seva característica de tradició nòmada deixa poques restes materials, ja que tenen corrals de bestiar i freqüentment campaments, en tot cas, estructures que deixen poques restes i també difícils de identificar.

6.- D'altra banda, el gran públic va a visitar aquelles restes arqueològiques que tenen en sí una excepcionalitat, que són espectaculars o que surten d'allò corrent. No s'acostuma a anar a veure aquells conjunts arqueològics de societats que han estat més pobres que la nostra cultura i les restes materials de les quals no ténen res d'espectacular. Aquest seria el cas dels jaciments de l'Edat del bronze i del ferro que tractem en aquesta tesi.

En resum, d'aquesta problemàtica se'n dedueix que les guies turístiques generals fan molt poc esment dels jaciments arqueològics, a excepció feta dels que són molt espectaculars i que des de fa anys són un producte turístic; la resta de jaciments podem dir que pràcticament no estan representats i quan ho estan és sota la fórmula o bé de lletra petita o inserits en el marc de museus locals o nacionals. En la col·lecció de les Guides Bleus de l'editorial Hachette, que, de molt, són les guies amb més referències culturals de l'àmbit europeu, els principals jaciments arqueològics de l'Edat dels Metalls no passen d'una estrella. El més famós jaciment arqueològic britànic, Stonehenge no passa de dues estrelles en la *Guide Bleus de la Grande-Bretagne*⁹¹.

Per la mateixa editorial, també ens trobem amb una publicació exhaustiva de l'any 1991 sobre monuments històrics oberts al públic, en ells s'inclouen castells,

⁹¹ AAVV: Grande-Bretagne. Guides Bleus. Ed. Hachette. París, 1ª edició 1990 i edicions successives cada dos anys.

abadies i jardins històrics, però en cap cas es publiciten els jaciments arqueològics d'edats remotes, detectem un buit⁹². El segon grup de guies importants en l'àmbit espanyol són les de Anaya Touring; en aquestes no hi ha un criteri uniforme encara que la majoria de referències arqueològiques fan referència a monuments, és a dir, a restes arquitectòniques de gran volum, amb la qual cosa queden excloses els jaciments d'aquest període que no presenten una gran monumentalitat. Així per exemple, el més important jaciment arqueològic suec de l'Edat dels Metalls, *Eketorp*, a la illa d'Öland no apareix mencionat a la guia Anaya de Suècia, que en canvi si menciona l'existència del pont Ölandsbron que és el que permet accedir-hi i li dóna una estrella. Aquesta és la tònica general.

1.3.- Els museïtzats a la xarxa.

Una vegada localitzats en els manuals de referència aquells jaciments arqueològics que han ajudat a configurar el mapa de l'Edat dels Metalls a Europa, cerquem la presència i/o absència d'aquests a la xarxa d'Internet, tant des del punt de vista de l'usuari més bàsic que utilitzaria instruments de cerca

⁹² Caisse Nationale des monuments historiques et des sites, (1991). Ouvert au Public. guide des châteaux, abbayes, jardins historiques ouverts au public. Toulouse: Guides Hachette.

com són el google i el *yahoo*⁹³, així com cercadors més especialitzats en l'àmbit de l'arqueologia⁹⁴.

La metodologia emprada per tal de portar a terme aquesta recerca ha estat buscar en cada un dels cercadors especificats el nom dels jaciments localitzats en els manuals de referència, el resultat doncs ha estat el que es presenta a la següent taula:

⁹³ Aquesta és una cerca que es va realitzar durant el curs 2004-2005 i de la qual ara en presentem els resultats. Sent conscients de la rapidesa amb la qual avancen les tecnologies de la informació, pot ser que els resultats hagin quedat obsolets, malgrat hem fet petites comprovacions que han demostrat que no era el cas. Els cercadors generals utilitzats han estat el de yahoo i google.

⁹⁴ Pels cercadors especialitzats, he pogut comptar amb la col·laboració de la Dra. Montserrat Sebastià, a qui resto molt agraïda. Els recursos han estat identificats mitjançant: bases de dades, motors de cerca, portals especialitzats i passarel·les temàtiques. Els recursos trobats són: Archaeological Institut of America: <http://www.archaeological.org/webinfo.php?page=10016> ; ARCHNET. <http://archnet.asu.edu/>; Arqueological Resource for Europe. <http://odur.let.rug.nl/arge/>; European Association of Archaeologists: <http://www.e-a-a.org/>; Neanderthals and Modern Humans. Arqueological sites. <http://www.neanderthal-modern.com/links.htm>; Museophile Discussions. <http://forums.museophile.net/section/VLmp> ; Archaeology: Resources. http://www.scientific-search-engines.com/thematic/humanities/arch_e.htm; INFOMINE: Archaeology. http://infomine.ucr.edu/cgi-bin/browse?browse_key=tree;liberal;expert&node=CC1-960; Academic Info. Archaeology. <http://www.academicinfo.net/archy.html>; Archaeology Link. <http://www.archaeolink.com/> ; Archeological Portal. <http://archaeologic.com/>; Atlas Archaeology on the World. <http://archaeology.about.com/library/atlas/blindex.htm?once=true&>; Archaeology Information Center. <http://www.archaeology.co.uk/directory/results.asp?cat=2&type=m&res=1> ; Smithsonian. Learning resources. <http://educate.si.edu/> ; Historical and Cultural Atlas Europe. <http://www.uoregon.edu/~atlas/europe/maps.html> . Aquest llistat de recursos es va efectuar durant el Juny de 2005.

Pel que fa a l'ús de la xarxa per destinacions turístiques, cal diagnosticar una importància creixent de l'ús d'aquesta⁹⁵. Aquest fenomen respon a diverses causes. Per una banda, els continguts que trobem a la xarxa, acostumen a estar més actualitzats que els de les guies turístiques que acaben sent relegades a la gent que no coneix la xarxa, malgrat aquestes guies tinguin una actualització anual o bianual. La informació que podem extreure a través de Internet és molt més àmplia i diversa, ja que la oferta de portals, pàgines web, etc que hi ha és molt extensa. Per tal de fer un bon ús i obtenir una informació adequada sobre el destí turístic escollit és necessari saber discriminar aquelles pàgines web, per utilitzar un terme general, que ens donen una informació adient. Aquelles pàgines que tenen darrera seu una institució pública o privada de rellevància darrera seu donen una certa entitat a la informació que ens estant donant.

Per tant, Internet té un públic majoritàriament jove, en actiu professionalment, que utilitza la xarxa tan per finalitats lúdiques com per finalitats professionals. Un dels col·lectius professionals que fa servir la xarxa per les capacitats didàctiques, són els docents que troben en ella una eina de treball que els fa autònoms, amb la que poden intervenir i il·lustrar una classe, poden investigar, cercar informació actualitzada i seriosa, etc. La informació que es publica a la xarxa acostuma anar destinada a públics amplis que queden seduïts pel contingut i pel disseny de la informació que es vol donar.

⁹⁵ Tal com s'ha vist en la nota anterior, els recursos que sobre arqueologia es troben a la xarxa són creixents, mentre que les guies de viatge i les d'arqueologia queden obsoletes i disminueixen en el mercat.

La fiabilitat que suposa trobar informació d'un jaciment arqueològic a la xarxa és molt més alta que la que es troba en les guies turístiques. Primerament, i com hem esmentat, perquè acostuma a haver-hi un recolzament institucional seriós darrera i, en segon terme pel fet que el contingut de les pàgines web acostuma a estar elaborat per l'equip científic que hi ha al darrera del jaciment i que té una voluntat i intencionalitat divulgadora.

El fet que un jaciment arqueològic estigui present a la xarxa, així com en un primer moment hem apuntat el seu rigor científic, també té una importància des del punt de vista comercial; la major part de les transaccions econòmiques en el camp del turisme passen per la xarxa, és a dir, que qualsevol equipament mínimament important no ho és sinó està en aquesta.

La recerca portada a terme permet tipificar els jaciments arqueològics que es troben en xarxa segons els factors que fan que aquests hi siguin:

1. La important quantitat de jaciments del període del Megalitisme està relacionat amb una qüestió nacional, ja que els megàlits no són celtes però es venen com a tals. Aquest també és el cas del gran número de jaciments gal·loromans. El *celtisme* com a fenomen ha configurat el bressol cultural en el qual s'hi han trobat justificades nacions com la gal·lesa, gallega, bretona, etc... Per tant, les pàgines dedicades a jaciments arqueològics relacionats amb el celtisme no acostumen a provenir de institucions públiques, sinó de iniciatives privades com associacions *amateurs*.

La relació entre arqueologia i nacionalisme és un tema llargament debatut⁹⁶. Trigger apunta que la primera funció de l'arqueologia de caire nacionalista és animar l'orgull i la moral de les nacions o grups ètnics que es senten políticament maltractats, insegurs o privats dels seus drets col·lectius davant de nacions més poderoses:

'The primary function of nationalistic archaeology is to bolster the pride and morale of nations or ethnic groups. It is probably strongest amongst peoples who feel politically threatened, insecure or deprived of their collective rights by more powerful nations or in countries where appeals for national unity are being made to counteract serious divisions along class lines' (Trigger, B.G. 1984: 360)⁹⁷.

Per altra banda, Kohl apunta que tot nacionalisme necessita elaborar un passat remot, sigui aquest real o inventat:

'Nationalism requires the elaboration of a real or invented remote past' (Kohl, P.L. 1998: 223)⁹⁸.

Aquests raons descrites doncs serien les que justificarien comportaments com la major presència de jaciments vinculats amb qüestions nacionals.

⁹⁶ Vegeu annex núm. 2 on es parla de la relació entre arqueologia i nacionalisme segons una recerca realitzada a la University of Southampton amb la finalitat d'aclarir aquesta complexa relació, que és fonamental en el plantejament de la present investigació.

⁹⁷ Trigger, B.G. (1984). Alternative archaeologies: nationalist, colonialist, imperialist. *Man* 19, 355-70.

⁹⁸ Kohl, P. (1998). Nationalism and archaeology: on the constructions of nations and the reconstructions of the remote past. *Annual Review of Anthropology* 27: 223-46.

2. Una altra tipologia de jaciments en xarxa són aquells que han estat pensats per ser presentats al gran públic tan a nivell real com cibernètic. Aquests serien els casos dels banys romans de la població britànica de Bath⁹⁹ i el jaciment de Flag Fen que és un dels jaciments claus per l'estudi de l'Edat del Bronze europea¹⁰⁰.

3. Jaciments mitificats al llarg de la Història com el de *Stonehenge*¹⁰¹ on s'hi ha barrejat la seva importància historico-arqueològica amb tota una sèrie de significat més metafísic. Aquests dos fets han confluït en presentar un jaciment bastament conegut i que és presentat com un dels jaciments més importants de tota Anglaterra.

4. Una altra tipologia de jaciment que té presència a la xarxa és aquell que ha estat comentat arreu per l'espectacularitat de les seves troballes. Aquest seria el cas del jaciment celta de *Mont-lassois* situat a la regió Côte d'Or de França, on s'hi va trobar un important jaciment d'una princesa celta acompanyada d'una ornamentació impressionant.

5. Finalment, aquells jaciments o cultures arqueològiques que es presenten a la xarxa són els que anomenem jaciments epònims, és a dir, que a partir d'ells s'ha desgranat bona part del coneixement d'un grup cultural.

⁹⁹ The Official Roman Baths Museum Web Site in the City of Bath: <http://www.romanbaths.co.uk/> [16/08/2006]

¹⁰⁰ Flag Fen – Britain's Bronze Age Center at Petersborough – England. Top Turis: <http://www.flagfen.com/> [16/08/2006]

¹⁰¹ English Heritage – Stonehenge & the History of England: English Heritage: <http://www.english-heritage.org.uk/server/show/nav.2> [16/08/2006]

Aquests serien els casos del jaciment de Hallstatt, o bé la cultura de Vinça. Tanmateix, aquests jaciments no són visitables a través de la xarxa com a tals, sinó que la seva presència es deu a la ubicació d'un museu on s'explica l'esmentada cultura o documents que parlen de la seva importància.

Aquells jaciments que tenen una certa presència a Internet, els comentats més amunt, poden arribar a classificar-se en categories de webs. Aquesta classificació parteix d'un treball inèdit que adapta un esquema definit amb anterioritat per Teather i Willhem (1999) i recollit en els apunts del curs de Formació Online "Tecnologies de la informació i la comunicació i les institucions de la memòria" ofertat per la Universitat Oberta de Catalunya i la Direcció General de Patrimoni Cultural el novembre - desembre de 2005.

Les categories web són les que segueixen:

a) **Fulletts electrònics**, és com un tríptic online, ja que tan sols alberga en sí aspectes de caire informatiu com són detalls per a la visita física al centre (horaris, com arribar-hi, etc.), descripció dels continguts, venda de productes i serveis i activitats. Aquesta categoria de web desil·lusiona a l'usuari segons podem saber de les enquestes realitzades a visitants que esperen trobar exposicions o col·leccions en línia (74%). Malauradament, aquesta és la pauta més general pel que fa a la presentació de jaciments arqueològics online.

¹⁰² M. Pincente (1996) Surf's up: Museum and the world wide web. Universitat de Toronto. Research paper, Master of Museum Studies Program.

¹⁰³ TEATHER, L. Y WILLHEM (1999) "Web musing: evaluating museums on the web from learning theory to methodology". A Museums and the Web, New Orleans <URL: <http://archimuse.com/mw99/papers/teather/teather.html>>

b) **Reconstrucció física del centre**, en aquestes webs hi trobem una còpia virtual idèntica del jaciment arqueològic en sí o de l'edifici que s'hi ha construït. Aquest podria ser el cas de la Fortalesa dels Vilars d'Arbeca . D'aquesta manera, l'usuari pot fer una visita "virtual" idèntica al recorregut real pel jaciment, i es pot caure en l'error que la gent decideixi no realitzar mai una visita presencial. Aquesta categoria de webs és interessant en el cas que hi hagi una voluntat de mostrar a tots els públics el jaciment arqueològic, tan per motius de seguretat, de preservació i/o conservació, com de comprensió de les restes arqueològiques.

c) **Verdaders interactius** Aquests serien recursos hipertextuals que són complementaris a la visita presencial i virtual al jaciment. La seva principal funció és facilitar la visita al centre real, a partir de mostrar una part dels seus continguts, al mateix temps que s'amplia la informació que no es pot trobar al lloc real. Al mateix temps, també permet fer una formació prèvia a la visita i recorreguts per diversos tipus de públic amb interessos variats. Així com consultar i investigar el jaciment o la seva col·lecció de forma no lineal, és a dir, que a través de xarxes i enllaços es pot començar la consulta per un centre determinat per acabar a un altre centre a l'altre punta del món. Un altre avantatge és que els usuaris fan el seu propi itinerari segons els seus interessos, per tant, és a través d'aquesta interactivitat que els usuaris construeixen el seu propi coneixement a través de l'experiència. Actualment, la tendència és avançar cap aquest tipus de recursos online que són verdaderament interactius i on els continguts estan agrupats segons diversos criteris i pensant en diferents tipologies de públic. Tanmateix, aquesta és una tendència nul·la en el camp de la presentació de jaciments arqueològics.

¹⁰⁴ Vilars Virtual: <http://www.vilars2000.com/catala/pages/7/71.htm> [17/08/2006]

d) **Grans bases de dades on-line** En aquests tipus de presentació de webs de museus, l'objecte torna a ser el centre d'atenció, damunt del discurs museogràfic. Es visualitza una versió virtual de l'objecte que es converteix en un espai de documentació en línia, un catàleg digital accessible a diversos perfils de públic. Generalment, aquest model s'aplica a museus d'art, en els quals l'objecte artístic es converteix en el centre de la visita, i la seva contextualització amb prou feines té rellevància. Aquest seria el cas de grans museus d'arqueologia com el British Museum que té una impressionant base de dades online consultable per tothom¹⁰⁵.

En conclusió, de la nostra recerca se'n dedueix que del mig miler de jaciments arqueològics europeus localitzats en els manuals de referència, tan sols el 20% tenen una adreça electrònica que els remeti directament a ells. D'aquest 20%, la majoria de pàgines webs són el que més amunt hem anomenat fulletons electrònics, és a dir, una pàgina estàtica en la qual es mostra una fotografia del jaciment amb quatre descripcions i referències de localització.

Tan sols un 6% presenten uns recursos més enllà de ser simples fulletons electrònics i gaudeixen de una certa però molt minsa interactivitat.

Les causes per les quals hi ha tan poca presència dels jaciments arqueològics de l'Edat dels Metalls a la xarxa poden ser diverses. Per un costat, per les raons pròpies de la poca visibilitat i coneixement del període per causes polític-ideològiques, ja esmentades anteriorment. Per altra banda, cal aduir a raons de caire tecnològic:

¹⁰⁵ Compass Home Page: <http://www.thebritishmuseum.ac.uk/compass/> [17/08/2006]

a) L'aplicació de les tecnologies de la informació i comunicació en l'àmbit professional de la difusió de l'arqueologia és lent, en comparació amb àmbits limítrofs com poden ser els museus, la cultura o el patrimoni cultural, que al seu temps també pateixen una penetració lenta de les noves tecnologies.

b) Pel que fa a Espanya, hi ha un ús marginal de les TIC¹⁰⁶ que es demostra d'acord amb les estadístiques de l'Estudi General de Mitjans (EGM), el 2001 hi havia un 20,3% d'espanyols connectats a Internet, mentre que entre un 32-37% de les llars disposaven d'un ordinador. Les dades varien segons les zones geogràfiques, ja que la introducció de les noves tecnologies és més ràpida en àrees urbanes amb alta densitat de població i amb cert poder econòmic¹⁰⁷. Les últimes estadístiques d'IDESCAT a Catalunya (Maig 2002) assenyalen que el 46,5% de les llars tenien un ordinador, mentre que el 29,9% tenia accés a Internet¹⁰⁸. La comunitat de Madrid obté percentatges similars que Catalunya.

L'accés a Internet a Espanya és del 34,2%, força allunyat de la mitjana europea que es situa al voltant del 44,7% de la població continental (Internet World Stats, sept. 2004).

¹⁰⁶ Informació extreta del Curs de Formació Online "Tecnologies de la informació i la comunicació i les institucions de la memòria" ofertat per la Universitat Oberta de Catalunya i la Direcció General de Patrimoni Cultural el novembre - desembre de 2005.

¹⁰⁷ Castells, M. i Diaz de Isla, M^a I (2001) "Diffusion and uses of Internet in Catalonia and in Spain". Project Internet Catalonia (PIC) <URL: <http://www.uoc.edu/in3/dt/20005/index.html>>

¹⁰⁸ Respecte als percentatges de l'enquesta anterior (Novembre 2001), l'augment és de 0,5% en ordinadors personals i 1,9% en accés a Internet, per tant, un augment poc significatiu que denota un cert estancament en el seu desenvolupament. Un resum de l'enquesta es pot trobar a http://dursi.gencat.es/generados/catala/societat_informacio/noticia/1020_12_8120.html.

c) La introducció de Internet en el món dels negocis, en l'àmbit professional, és reduïda i, per tant, tot i que un 64,5% d'empreses té connexió a Internet, tan sols un 24% té la seva pròpia pàgina web.

d) La mitjana d'usuaris oscil·la entre els 25-34 anys, mentre que entre el grup d'edat de presa de decisions (més de 45 anys) només l'empren un 9%. El perfil de l'usuari són persones de classe mitjana, amb estudis superiors o universitaris, i un predomini dels homes (61%) respecte les dones (38,9%).

e) L'alt preu del contracta de línies de banda ampla, així com els problemes derivats de la contractació, com poden ser talls a les línies.

f) La finalitat amb la qual actualment s'utilitza Internet. Segons l'Eurobarometer d'abril del 2002, un 57,8% dels europeus utilitzen Internet pel correu electrònic, un 41,5% per buscar informació sobre un producte, un 40,3% per treball, un 37% per material educatiu o documents, un 33,2% per a esports o activitats de lleure i un 30,8% per a vacances. Per tant, segons els percentatges presentats, la cultura és un dels objectius clars de la utilització d'Internet, tan de forma directa (educació, documentació, activitats) o indirecta (turisme, lleure).

Malgrat s'apunta que la cultura és una de les finalitats més clares per l'ús d'internet, caldria veure dins d'aquest àmbit, quina és l'àrea més potencial, ja que pel que hem pogut observar en l'estudi realitzat l'arqueologia hi presenta un paper bastant pobre.

A partir dels jaciments arqueològics analitzats que porten associats una pàgina web, podem detectar bàsicament dos tipus d'origen:

1. Aquelles webs que han estat posades en xarxa amb una finalitat turística, tan estigui realitzada per entitats públiques de turisme o patrimoni, com aquelles fetes per entitats privades com cases rurals que tinguin un interès en fer conèixer el potencial turístic del seu entorn.
2. Aquelles webs que han estat posades en xarxa amb una finalitat científica, des d'universitats o centres de recerca que volen donar a conèixer la seva troballa a un àmbit científic o general.

Així doncs, en resum, del mig miler de jaciments arqueològics localitzats als manuals de referència de la protohistòria europea, una mínima part que no arriba a l'1% es referencien a les guies turístiques impreses i, a la xarxa tan sols hi ha representat un 20% dels jaciments, malgrat la seva presència es limita a una informació del que podríem anomenar fulletó electrònic, on hi consten quatre dades de localització i context.

2.- Breu descripció de l'evolució històrica de les museïtzacions europees

De tota l'amalgama de jaciments arqueològics estudiats en la primera part d'aquest capítol, ja siguin o no esmentats en les guies turístiques o mitjançant la xarxa, és necessari ara passar a investigar aquells que han volgut o han pogut ser mostrats al públic. En aquest anàlisi cal tenir present que la museïtzació de jaciments arqueològics o de grans monuments és el resultat d'un fenomen històric que com a mínim va començar a la Il·lustració i que arriba fins avui.

Per tant, hi ha unes tipologies que ineludiblement hem de tenir presents i que s'han configurat a partir de:

- a) L'evolució dels diferents corrents historicistes dels darrers dos segles, que han estat les responsables de l'elecció dels jaciments a museïtzar.
- b) L'evolució dels diferents corrents arquitectònics des de l'eclecticisme fins avui.
- c) L'evolució de les modes turístiques des de l'època dels grands tours fins al turisme massiu dels anys '60 i el turisme cultural actual.
- d) L'evolució dels corrents pedagògics que al llarg de dos segles han incidit en formules noves, i que van des dels corrents de les escoles Montessori, Decroly fins avui.
- e) L'evolució dels corrents d'investigació arqueològica que han anat des de la recuperació de l'objecte a la interpretació del paisatge i l'arqueologia experimental.

Com a resultat de tots aquests corrents, s'han anat configurant una sèrie de tipologies de museïtzació de jaciments arqueològics que, malgrat les modes, han conviscut de forma coetània però que també s'han succeït en el temps.

En la nostra recerca les hem agrupat en cinc grans “èpoques”, entenent com a època una mena de moda que domina un període de temps concret de la història, encara que no de forma exclusiva¹⁰⁹. La primera d’aquestes èpoques és la que en diem de les reconstruccions entenent com a reconstrucció el refer allò que ha caigut; és el que en restauració se li ha dit anastilosi.

La segona època és la que hem anomenat dels trasllats, molt importants en el segle XIX i reduïts en el segle XX a exemples molt escadussers. Cal recordar que el segle XIX és l’època del trasllat dels marbres del Parthenon, els relleus del palau d’Assurbanipal, o l’altar de Pèrgam, per citar tan sols els casos més emblemàtics. Amb tot, el segle XX, sota els auspicis de la UNESCO es va traslladar el complex d’Abu-Simbel, afectat per la presa d’Assuan.

La tercera de les èpoques que tractam és la de les grans restauracions del segle XIX i que inclouen a genis de l’arquitectura des de Ruskin a Viollet-le-duc. Aquest va ser un moment en el qual la filosofia de intervenció en els monuments es va dividir en les dues grans corrents que arriben fins avui.

La quarta època li hem dit de les consolidacions i n’hi hauríem pogut dir la de les Cartes internacionals, ja que representa l’intent de la societat europea d’arribar a uns acords mínims pel que fa al tractament del patrimoni.

¹⁰⁹ No és aquí el lloc de fer una història de la teoria de la restauració de monuments i de jaciments arqueològics; l’objectiu de la recerca ens obliga a conduir la nostra mirada a la forma com han estat afrontats els problemes de la restauració al llarg del temps però no a fer una revisió a fons d’aquesta problemàtica, amb tot existeixen aportacions fonamentals en aquest camp com la de Martínez Justicia, Mª J. (2001): *Historia y teoría de la conservación y restauración artística* (2ª edició). Madrid: Ed. Tecnos. Aquesta autora explica detalladament des del capítol quart fins el capítol sisè els aspectes que nosaltres intentarem resumir amb molt poques pàgines. La problemàtica que nosaltres enfoquem en el present treball ha estat especialment analitzada per Melucco Vaccaro, A. (1993): *La crisi della “Bella Rovina”. Problemi attuali nella conservazione delle aree archeologiche a “Archeologia recupero e conservazione”*. Firenze: Nardini Editore. Pàgs. 9-26.

Finalment, caldrà parlar de l'època de les rèpliques entenent que parlem dels intents de proporcionar imatges creïbles i científicament correctes del passat, ja sigui mitjançant la construcció física de rèpliques – cas del poble espanyol de Barcelona, o de la cova d'Altamira -, l'arqueologia experimental o la construcció de models virtuals.

2.1.- L'època dels trasllats: els models escandinaus

Arthur Hazelius, un pedagog i professor suec de llengües nòrdiques, va realitzar al llarg de la seva vida nombrosos viatges al llarg i ample del seu país amb finalitats etnolingüístiques, vers el 1870, va decidir emprendre un important treball de recuperació de la cultura tradicional dels diferents *lands* suecs, ja que aquesta es trobava amenaçada de desaparició davant l'imperable procés de la revolució industrial. La iniciativa emmarcada dins de les coordenades del romanticisme escandinau, pretenia recuperar "les essències de l'ànima sueca". A la dècada de 1870, en plena renaixença de les nacionalitats europees, el nacionalisme suec apareixia íntimament unit i influenciat per l'alemany. El concepte de nació era el conjunt de generacions passades, presents i futures, unides per unes mateixes tradicions i una mateixa llengua. Els ideòlegs nacionalistes comparaven la nació a un arbre frondós que treia fruit gràcies a que enfonsava les seves arrels a la terra, i de la mateixa forma que cada tipus de terra dóna unes característiques especials de fruit, la terra de la tradició escandinava era el lloc de la nació sueca. Que Hazelius, professor i especialista en llengües nòrdiques, fos un nacionalista i un romàntic, no eren conceptes que s'autoexclouessin, ans al contrari, es complementaven.

D'aquesta forma, l'erudit professor de llengua, va anar acumulant una enorme quantitat d'objectes procedents de velles granges sueques de la revolució agrícola i industrial. En plena ebullició de l'etnografia romàntica, Hazelius va recopilar, catalogar i investigar una part considerable de la tradició agrícola i rural de la Suècia pre-industrial.

Aquesta exuberant comesa requeria , a més de dedicació i coneixements, grans espais. Arthur Hazelius va intentar agrupar els milers d'objectes de tota Suècia en forma de "quadres" i va instal·lar els mateixos en un edifici del carrer Drottninggatan, a Estocolm.

Divuit anys més tard, aquestes col·leccions les va poder agrupar i presentar en el Museu Nòrdic, creat el 1888. Es tractava del gran Museu etnològic Nacional. Aquesta iniciativa no tindria res d'original en el context de l'època. A les acaballes del moviment romàntic, en plena eufòria dels nacionalismes escandinaus i pangermànics, Hazelius no feia altre cosa que nedar a favor del corrent. Molts altres museus etnològics i nacionals van néixer en aquell mateix context cultural i històric i, sense anar més lluny tan sols caldria revisar la història de la creació dels grans conjunts museístics de Berlín.

El que realment converteix Arthur Hazelius en un autèntic pioner en el camp de la museografia fou la utilització del jardí de l'Skansen com a marc dels seus treballs. En efecte, el talent pedagògic del professor suec el va impulsar a presentar els seus treballs de recopilació d'una forma poc convencional. Les vitrines dels museus, els llargs passadissos i les fredes sales que col·leccionaven una infinita quantitat d'objectes variats mai van poder reflexar la vida trepidant que aquells artefactes havien viscut.

Hazelius volia un passat molt més viu; li faltava el context dels objectes, la gent, els camperols, en definitiva, tot el que configura la mateixa vida. D'aquesta forma va anar imaginant un museu no constituït pels objectes sinó pels habitatges, les cases, les granges amb tot el seu contingut. Ho va imaginar amb gent habitant en el seu interior, vestits amb els mateixos vestits que havia recopilat dels seus llargs viatges de investigació. Evidentment, també va afegir-hi animals en un medi natural perfecte per desenvolupar-hi una vida rural plena.

L'enorme jardí de l'Skansen li va permetre realitzar aquest somni¹¹⁰. En aquest meravellós espai hi va fer traslladar granges senceres de fusta, procedents de tots els racons de Suècia; durant deu llargs anys d'activitat, en els antics jardins per jocs dels prínceps¹¹¹ hi va fer néixer un complex museístic de naturalesa molt diferent. Les granges es van poblar amb animals domèstics i s'hi va recrear la vegetació dels voltants en cada una d'elles. Hazelius estava especialment interessat en la recuperació d'una cultura que estava desapareixent, víctima de la industrialització: la cultura de la Lapònia. Les regions del nord del país, poblades de cérvols, amb frondosos boscos eren explotades per una potent mineria dedicada a l'extracció de magnetita. S'estava colonitzant aquestes regions i el ferrocarril arribava per primera vegada a les zones més allunyades de Suècia. Hazelius va intuir la fi dels últims nòmades i caçadors de cérvols d'Escandinàvia, fet que el va portar a recuperar la fauna salvatge, creant una reserva zoològica al costat de les granges i les cases. Hazelius va preveure també la recuperació del folklore, les danses populars i les festes estacionals.

¹¹⁰ Edenheim, R.; Larsson, J-E.; Westberg, C. (1991): Skansen. Stockolm: Ed Informationsgruppen Hans Christiansen A.B.

¹¹¹ El 1810, el mariscal de Napoleó Bernadotte, hereu del tron de Suècia amb el nom de Carles I Joan, va instal·lar a Dujurgarden, a prop d'Estocolm una espècie de parc com a espai de joc pel seu fill, el futur rei Oscar I de Suècia. El lloc escollit era magnífic ja que es tractava d'un petit turonet rodejat per les aigües tranquil·les de llac Malaren; el lloc se'l coneixia amb el nom d'Skansen.

Esdevenia doncs, l'última oportunitat per tal de preservar el llegat tradicional, rural i popular del país, creant així una reserva de la cultura tradicional sueca, amb manifestacions arquitectòniques i culturals de quasi tot el país. Des del punt de vista cronològic, aquest museu a l'aire lliure abarca un període molt extens, des de inicis del segle XIV fins als anys vint del nostre segle.

L'obra de Hazelius no va ser interrompuda amb la seva mort, sinó que va anar creixent incorporant la cultura de les ciutats, amb un autèntic barri urbà, les primeres instal·lacions industrials, els primers tallers mecànics, sense oblidar les esglésies luteranes, els locals dels primers sindicats suecs, les escoles rurals, les oficines de correus i altres molts elements.

L'èxit que va aconseguir l'Skansen és la causa fonamental que explica la gran difusió que va tenir el model a Suècia. Més de vuitanta museus a l'aire lliure han estat catalogats en el país. En general, segueixen l'esquema que hem vist per Estocolm, tot i que hi ha variants¹¹².

D'aquestes variants, el model més freqüent pot ser exemplificat pel de Västerås, denominat "Vallby". En aquest cas, fou fundat el 1921 i en l'actualitat compta amb 45 construccions, la gran majoria procedents de granges i masos de la regió, traslladats a un gran parc urbà. Juntament amb el museu, s'hi ha instal·lat un teatre a l'aire lliure que forma part d'un gran conjunt cultural recreatiu. A més a més, a Vallby s'ha construït un edifici (el número 44 del catàleg) que és una rèplica de les construccions d'època viking.

¹¹² La localització de bona part dels museus a l'aire lliure de Suècia ha estat feta a base de la informació proporcionada per *Guías completas para viajeros. Suecia, Noruega, Finlandia* (1992) Madrid: Ed. Anaya Touring.

En aquest cas, no es tracta d'un edifici antic sinó d'una recreació basada en les excavacions arqueològiques d'època víking portades a terme als voltants de la ciutat.

Aquest model és el que podríem denominar com a “parc urbà”, igual que l'Skansen, inspirat en el mateix model i amb funcions similars. És un dels més freqüents i es repeteix a Friluftsmuseet Murberget de Harnosand, on trobem les mateixes condicions descrites.

Els elements arquitectònics o arqueològics traslladats són sempre els de la zona. En molts casos, es tracta d'elements que, com el mobiliari urbà, al ser substituïts per altres de nous, els vells es porten al museu a l'aire lliure integrant-se a la resta d'elements que caracteritzen un determinat moment del passat.

El segon model a l'aire lliure és el de Kakstan (Malmberget). En aquest cas es tracta d'una zona urbana a la que s'han traslladat una sèrie d'edificis que tots ells pertanyen a un moment anterior a finals del segle XIX. El mobiliari s'ambienta en els anys 80 del citat segle i tot el barri es transforma en un centre artesanal i turístic. Totes les cases funcionen, mitjançant la iniciativa privada – petits comerços especialitzats en productes més o menys d'època, etc.- També en aquest cas s'han pres elements de l'Skansen d'Estocolm on l'activitat artesanal era una de les idees fortes del projecte de Hazelius.

Aquest model, tot i que no és tan freqüent, el veiem en diferents museus suecs a l'aire lliure, entre els que es podria citar el de Himmelsberga (Friluftsmuseum). En realitat, el museu actua com a “mercat de productes artesanals”.

El tercer model consisteix en l'ús de construccions "in situ" sense cap procés de trasllat. Aquest és el cas de Gammelstad o el de Lovahgers. El museu a l'aire lliure consisteix en la conservació de determinats tipus d'edificis generalment construïts al voltant de les esglésies amb la finalitat que els parroquians les puguin utilitzar en les seves grans festes, quan es traslladaven des de les llunyanes granges i es veien obligats a pernoctar a la pròpia àrea de l'església. La majoria d'aquestes construccions són medievals, tot i que la costum es va mantenir fins a principis del segle passat.

D'aquesta manera, en els voltants de l'església hi ha crescut barris de petites cases, medievals o d'època moderna, que constitueixen un exemple d'arquitectura primitiva. En aquest cas, el museu a l'aire lliure consisteix en mostrar aquesta peculiar forma d'organització de la societat sueca primitiva, però es rentabilitza mitjançant el lloguer de les pròpies cases de fusta. D'aquesta forma, el turista ocasional pot pernoctar durant el temps que desitgi en un dels edificis del museu. És una forma original de sostenir un parc arqueològic que permet, si l'hostatjat ho desitja, imaginar-se la vida dels parroquians de les granges disperses en les àmplies zones boscoses del terme municipal.

El cas de Noruega és molt similar al de Suècia. Els conjunts noruecs, que àmpliament sobrepassen la vintena, solen estar compostats per edificis traslladats i concentrats en un parc o en un espai habilitat per a tal finalitat; alguns altres es troben *in situ*. En alguns casos, es tracta de conjunts amb un procés de museïtzació antic, per exemple, el d'Oslo (Norks Fokemuseum) està instal·lat en un parc molt interessant en el qual es va reconstruir una petita ciutat noruega, amb més de setanta cases de fusta procedents de tots els comtats del país.

L'església, que fou el primer edifici del conjunt posseeix uns frescos del segle XVII i es va reubicar en aquest parc al llunyà 1885. Altres interessants conjunts són els de Vikingskipene o Casa de les Naus víkings, el Bryggens Museet o bé el Glomdalsmuseu a Elverum.

A més de Noruega, el model suec de l'Skansen es va estendre per alguns països del nord d'Europa, especialment a Dinamarca, Holanda i Finlàndia. Potser és a Dinamarca on es troba la rèplica més exacte de l'Skansen, es tracta del Frilandsmuseet, fundat a prop de Copenhaguen el 1897 i traslladat a Sorgenfri al nord de Kongens Lyngby el 1901, és un dels més grans i vells del món que va rebre el premi Europa Nostra el 1999 per la seva restauració. Es va fundar com una secció del Danske Fokemuseum i exposa, en una extensió de 36 hectàrees, més de 50 granges des de 1650 fins a 1950. Es tracta d'edificis desmuntats i traslladats a l'interior del parc i que han estat adequats reproduint la vegetació original. En aquest conjunt hi ha alguns edificis que destaquen, especialment per ser únics en el seu gènere.

2.2.- L'època de les restauracions: Viollet le Duc i Ruskin:

Restaurar un edifici, és a dir, "tornar a posar alguna cosa o algú en l'estat que tenia abans", com diu la primera definició del diccionari és una cosa que s'ha fet sempre i, per tant, no hi ha una època de les restauracions. Així per exemple, un dels monuments romans més importants de la Península Ibèrica, la torre d'Hèrcules de la Corunya a 1791, l'arquitecte italià Eustaquio Giannini va fer un conjunt de reparacions amb la suposada finalitat de "retornar aquesta obra d'art a l'estat que tenia quan era nova o no deteriorada". Aquest arquitecte no sols va fer restaurar la torre sinó que va fer col·locar una cinta de plom que senyalava les parts restaurades de les parts originals, tot emprant un concepte rigorosament modern en aquesta tècnica.

Per tant, ja a les darreries del segle XVIII hi havia persones cultes que tenien la sensibilitat necessària per separar allò que és restaurat d'allò que és original. Amb tot, si atenem la quantitat d'obres que van ser tractades mitjançant processos de restauració, haurem de convenir que el segle XIX va ser certament en la que més es va restaurar.

En efecte, a la primera meitat del segle XIX, els arquitectes s'enfronten a un nou material amb el qual vestir les seves obres, el ferro, un material revolucionari que dividí aquells partidaris de l'ús de formes i mètodes tradicionals, amb els que van apostar pel risc d'utilitzar el ferro en construir grans infraestructures.

Tot plegat, resulta comprensible per varies raons: ells havien creat, al llarg del període anterior, una sèrie de regles de disseny que havien estat interpretades de forma unànime, des de Sant Petersburg fins a Washington, i ara es sentien desorientats cap a l'atzar d'una nova estètica, fet que els va fer aferrar-se en el seu univers segur.

Per altra banda, també hi ha una justificació política que apostava per la tradició arquitectònica versus la innovació. Els règims sortits del procés revolucionari del segle XIX volien ennoblir la seva façana i el seu passat, de manera que necessitaven una arquitectura civil que comunicés grandesa i en certa manera, dignitat. Així, la capital de la naixent unió americana, Washington fou traçada per Pierre Charles l'Enfant segons la clàssica i noble tradició de l'urbanisme de Versalles. La França de Napoleó III també s'orientava cap a una monumentalitat clàssica, gairebé romana; el mateix que va fer Karl Friedrich von Schinkel a Berlín, especialment en el disseny dels Altes Museum el 1824.

L'exemple més espectacular del què estem parlant el va aconseguir John Nash amb el disseny del conjunt d'edificis que hi ha a Londres entre el palau de Buckingham i les residències de Regent's Park. Es tractava d'una arquitectura tenyida d'elements arqueològics.

Juntament amb aquesta tendència a reforçar l'estil clàssic, des de finals del segle XVIII es valora summament l'estil gòtic, per tant, el que es vol és revalorar tot allò que reforci el passat de la nació, en un moment en el qual Europa es qüestiona la seva actual divisió política. L'anomenat neogòtic va triomfar singularment a Anglaterra des del 1834, quan arran del famós incendi del palau del Parlament de Westminster, es va decidir que l'estil gòtic era el més adequat per a la seva restauració, ja que harmonitzava amb l'abadia i amb el Westminster Hall. Naturalment, hi havia altres raons, totes elles molt angleses, com el fet de no voler construir un edifici neoclàssic a imitació dels règims nord-americà i francès. Però el cert és que el constructor del nou parlament fou Augustus Pugin, que ja en el seu llibre *The True Principles of Pointed or Cristian Architecture* escrit el 1841 defensava que l'aspecte exterior del gòtic deriva dels seus elements funcionals. Es precis insistir en aquest moment en la seva obra teòrica, editada el 1836 i denominada *Contrast* en la que afirmava, per primera vegada, que la forma ha d'ajustar-se a la funció. Pugin era un fervent creient i, per tant, a la seva manera de pensar la funció de l'arquitectura era la de ser una *auténtica expressió de la fe i del geni de la nació*. Així doncs, agafant Pugin com a exemple, no és d'estranyar que conceptes i idees com les de l'arquitecte anunciessin el *gothic revival* que s'imposaria a l'últim quart del segle, coincidint amb la última fase de l'arquitectura victoriana. Aquest purisme ha comportat que el seu treball fos admirable des del punt de vista estrictament arqueològic, ja que utilitzava només tècniques manuals, gairebé medievals i, per tant, no dubtaríem en incloure'l entre els pioners de l'arqueologia experimental, tot i que encara faltava un segle perquè aquest concepte s'establís.

2.2.1.- Augustus Pugin i Eugène Viollet-le-Duc:

Pugin va posar les bases però Viollet-le-Duc fou el més important dels arquitectes historicistes, el pare de tota una escola d'arqueòlegs i restauradors; i França fou el bressol indiscutible del concepte de "restauració" que ha imperat fins el nostre segle.

Els arquitectes historicistes neixen en el context de la monarquia Orleanista sota el mandat de la qual es van fundar dues institucions claus en aquest camp: la *Société Française d'Archéologie* creada el 1834, i la *Comision National des Monuments Historiques* fundada el 1837. Ambdues entitats estaven encarregades del patrimoni arquitectònic i arqueològic d'època medieval de França quan va començar a ser una "nació". Per tant, fou el poder polític que va institucionalitzar la recuperació dels monuments històrics, sota el mantell protector del nacionalisme. Naturalment, això no fou un obstacle perquè l'arquitectura nacional francesa seguís fidel al seu classicisme. En aquest context, enfront una tradició classicista encapçalada pels honorables membres de la *Académie Française* es va desenvolupar l'obra d'Eugène Viollet-le-Duc.

Oposat al goticisme que tenia les seves arrels en el romanticisme i el nacionalisme, aquest brillant arquitecte va desenvolupar la idea del "racionalisme estructural". Era una idea un tan agosarada, rebel, que hauria pogut conduir-lo a un cul-de-sac , però de la mà de Merimée, aleshores inspector de monuments i membre destacat de la Reial Comissió de Restauració va anar obrint-se camí. Gràcies al seu treball, va viatjar durant més de dotze anys per tota França, inspeccionant i estudiant monuments antics, bloc i cinta de mesurar en mà.

L'arquitectura medieval francesa va atreure la seva atenció i gràcies a les seves intervencions en restauració i reconstrucció a Narbona (1839), Vezelay (1840), Sainte Chapele (1846), Amiens (1849) i Sens (1851) es va convertir en un dels més grans coneixedors de l'arqueologia i l'arquitectura monumental medieval. A partir de totes aquestes experiències, va fonamentar la seva pròpia idea de "rationalisme estructural" amb la qual va arribar a propugnar una concepció singular del concepte de restauració: *Restaurar un edifici no és mantenir-lo, reparar-lo o refer-lo; és restituir-lo a un estat acabat que ha pogut no haver existit mai en un moment determinat.* Al llarg dels deu volums que componen el *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIème au XVIème siècles*, publicat al llarg dels quinze anys que van des de 1854 fins a 1869 presenta l'arquitectura gòtica com un model d'estructura lògica. En aquesta gran obra, d'un valor analític i descriptiu extraordinari, reivindica el reconeixement de la submissió dels materials i les formes a la racionalitat com a principi essencial de la tasca constructiva. L'objectiu d'aquesta obra no fou una simple reinterpretació del passat, la seva finalitat era demostrar que la lògica estructural de l'arquitectura gòtica la convertia en un exemple per la seva època, la qual havia d'assimilar els principis i utilitzar els nous materials sense renunciar a la "sinceritat arquitectònica" medieval.

Respecte a l'arqueologia, la importància de l'obra de Viollet-le-Duc en aquest moment és immensa. Un dels exemples emblemàtics de conjunt monumental medieval és Carcassonne que fou "recreada" segons la lògica del gran restaurador francès. Per fer-nos una idea de la reconstrucció de la ciutat, cal tenir present que en el doble circuit de muralles no hi havia cap merlet; Viollet-Le-Duc va construir totalment la porta i el pont de la Narbonesa, el pont del Senescal, la porta d'Aude, el coronament de les torres de l'Evêque, Moulen du Midi, St. Nazaire i Moulin du Connétable.

A més, gairebé va construir totalment l'església de St. Gimer. Afegim també bona part de l'aspecte del castell de la ciutadella que fou resultat de la restauració.

Amb tot, primer Viollet-le-Duc fou considerat un avantguardista i posteriorment un reaccionari. Corrents importants de l'arquitectura contemporània l'acusen d'haver construït una Edat Mitjana inspirada en les imatges del Romanticisme. Va crear un món de catedrals, palaus i castells falsos, quan el que se li demanava era simplement que conservés allò que existís, que restaurés. Aquest és el nucli de la polèmica. La corrent sorgida dels arquitectes i teòrics britànics com Ruskin, el pensament del qual analitzarem a continuació, defensaven conservar no construir; les corrents inspirades en els arquitectes com Viollet-Le-Duc reconstruïen mitjançant l'intervencionisme, refent allò que faltava.

Tot i que es pot pensar que Viollet-Le-Duc tenia una actitud agosarada, mai intervenia sense un exhaustiu coneixement de l'obra; es va transformar gairebé en un home de l'Edat Mitjana. Era un home d'una gran intuïció que la va saber utilitzar, al mateix temps de posseir uns coneixements tècnics sobre el gòtic que no l'hem superat avui dia. Si ell no hagués existit, què quedaria de l'escenografia de l'Edat Mitjana? Com apunta Michel Ragon:

Si el gran públic no coneix a Viollet-le-Duc més que com a restaurador, és perquè durant molt temps els historiadors de l'arquitectura li han atorgat aquest lloc a la història, fingint oblidar el paper que ell va tenir en l'evolució de l'arquitectura. Aquests historiadors acadèmics de l'arquitectura no perdonaven a Viollet-le-Duc haver codificat el que avui s'anomena funcionalisme i aleshores es deia racionalisme¹¹³.

¹¹³ Ragon, M. (1979) Historia mundial de la arquitectura y el urbanismo modernos; ideologías y pioneros. 1800-1910. Tomo I. Barcelona Ed. Destino. Pág. 99-100.

La idea central de Viollet-Le-Duc era que cal estudiar *els monuments del passat no per copiar-los, sinó per deduir el seu principi original... Tota forma que la seva raó resulta impossible d'explicar no podria ser bella*¹¹⁴.

Les corrents contràries a Viollet-le-Duc van arribar a amagar la seva cara de precursors i el van titllar de “falsejador”. Actualment, es veu aquest teòrica com un dels mestres que van ajudar a configurar del teories del funcionalisme.

Com a restaurador, l'arquitecte francès va defensar sempre una posició intervencionista, amb la finalitat de fer reviure el passat. No és estrany que amb aquesta posició teòrica, al final de la seva vida dimitís de tots els càrrecs oficials i es dediqués a divulgar l'Edat Mitjana i a escriure obres pel públic no especialista. A la seva època, en el camp de la restauració es va avançar molt i la seva intervenció a la cité de *Carcassonne*, a França, tan discutida ha proporcionat un dels pocs models operatius sobre com van poder ser les ciutats medievals.

Així doncs, entre Augustus Pugin i Viollet-Le-Duc cal situar la primera de les dos grans tradicions que sobre restauració ens ha llegat el segle XIX.

2.2.2.- John Ruskin:

La segona de les tradicions la devem a un altre eminent arquitecte també autèntic coneixedor del gòtic, John Ruskin. Prolífic autor de llibres, en els quals propugnava el rebuig del mercantilisme i el refugi d'un art moral, artesà, carregat de valors espirituals, el qual no podia ser un altre, naturalment, que el gòtic.

¹¹⁴ Vegis nota anterior.

Ruskin té un llibre deliciós sobre aquest tema i que va denominar *The Seven Lamps of Architecture* (1907) on insisteix en la necessitat d'un estil homogeni per tota la societat, li era igual l'estil que fos. Aquest era, naturalment, un atac a l'arquitectura eclèctica dominant el 1849. Com a exemple citava l'estil arquitectònic de l'Edat Mitjana:

*A tot arreu on l'arquitectura de l'església era bona i bella, era simplement el resultat més perfecte de l'arquitectura de les cases per a habitatges comuns a la mateixa època; quan l'arc apuntat s'utilitzava als carrers, també s'utilitzava a les esglésies; quan es va col·locar un pinacle damunt el graner; també es va col·locar a sobre la torres de l'església...*¹¹⁵

És necessari inscriure la seva obra entre els més fervents autors romàntics, amb una autèntica obsessió per una naturalesa no deformada per l'home, les seves teories sociològiques el van convertir en un autèntic utòpic i tot aquest pensament el va influir en la manera com veia l'arquitectura. Era partidari de no tocar res de les ruïnes de les construccions gòtiques, li agradava veure la ruïna, no l'edifici. Per tant, les seves propostes rebutjaven qualsevol intervenció en el camp del patrimoni; així doncs afirmà: *les ruïnes del passat no les podeu tocar, ni per conservar-les, perquè no són vostres*. Aquesta concepció de l'arquitectura estava estretament lligada al passat d'una forma dramàtica, mai va comprendre l'arquitectura del ferro.

Ruskin, al ser un apassionat defensor del gòtic i l'art medieval, va tenir una gran influència en les teories de la segona meitat del segle XIX que feien

¹¹⁵ Ruskin, J. (1907) *The Seven lamps of architecture*. London [etc.] : Dent : Dutton

referència a la restauració, ja que els seus deixebles sempre van propugnar una posició de “conservació de la ruïna”, sense acceptar cap intervenció que no estigués destinada a conservar. Al respecte, Ruskin va escriure:

Cuideu un edifici antic amb exquisit compte; protegiu-lo el millor que pugueu i a qualsevol preu de l'amenaça de ruïna. Considereu les seves pedres com si fossin joies d'una corona; col·loqueu guàrdies al seu voltant com a les portes d'una ciutat assetjada; cenyiu-lo amb ferro allí on escaigui, apuntaleu-lo amb fusta on es debiliti; no us preocupeu per la llejor de l'ajuda; millor una crossa que un membre amputat; i fet tot això amb molta tendresa, amb reverència i contínuament i encara moltes generacions naixeran i passaran sota la seva ombra.

Aquesta també fou la posició de William Morris (1834-1896) que, més radical que el seu mestre, mai va acceptar el que ell va denominar “pastís medieval” fent referència a tota idea de reconstrucció o de recreació.

La segona meitat del segle XIX està presidida per la personalitat de Camillo Boito (1836-1914), arquitecte italià que en la seva obra teòrica *Tratado sobre la arquitectura italiana de la Edad Media y la de la Nueva Italia* publicat el 1880 va voler situar la polèmica entre la línia conservacionista i intervencionista, defensant la intervenció en aquells casos en els quals es té un coneixement ple de l'element que s'ha de restaurar, al temps que aconsella prudència conservacionista en els restants casos. La seva obra es situa en una línia intermitja.

2.3.- L'època de les consolidacions: les cartes d'Atenes, Roma, Venècia, etc.

2.3.1.- La Carta d'Atenes:

Des de finals del primer terç del segle XX, la implicació dels estats en les obres de conservació de grans conjunts arquitectònics i monumentals fa que els criteris de intervenció es discuteixin en assemblees internacionals i s'intentin establir normes comunes mitjançant "cartes", "convenis"¹¹⁶ i fins i tot iniciatives de caràcter legislatiu.

La primera d'aquestes iniciatives fou l'anomenada Carta d'Atenes, discutida en el sí de l'*Assemblea dels Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna* de l'any 1931. En aquesta carta es van establir principis fonamentals de la intervenció tal com es veia als anys trenta. Podem resumir-ho en els següents punts:

- 1.- S'estableix la definició de "béns culturals" aplicant aquest terme, en sentit molt ampli, a tota obra important realitzada per la iniciativa humana. Al mateix temps, es repassen els diferents criteris apareguts al llarg del segle XIX i que fan referència a la restauració-conservació arquitectònica.
- 2.- Per la intervenció en monuments de l'antiguitat – objecte d'anàlisi dels arqueòlegs- la documentació bàsica ha de provenir del treball de camp, i la documentació gràfica i l'informe escrit han de precedir la intervenció arquitectònica.
- 3.- S'estableix que per restaurar no és precís col·locar afegits.

¹¹⁶ Vegis un bon resum de la normativa internacional a González-Valcárcel, M. (1992) Restauración de monumentos. Normativa de nivel internacional. Defensa, protección y mejora del Patrimonio, Histórico-Artístico y Monumental Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid. pàgs. 104-127.

4.- La intervenció sempre ha de ser una tasca pluridisciplinar, pel que pot ser necessari recórrer a disciplines diferents de l'arquitectura o la història.

La importància de la Carta d'Atenes resideix en el fet de reconèixer el patrimoni artístic i arqueològic com un bé que cal protegir, sent aquesta una tasca en la que han d'implicar-se els estats, tot i que també és una obligació que sobrepassa el marc de l'estat nacional. Des del punt de vista de la intervenció, la carta no es posiciona vers cap de les dues corrents herència del segle passat i, per tant, tan sols es reconeix que "no és precís col·locar afegits" per validar una restauració.

2.3.2.- La Carta de Venècia:

La situació descrita anteriorment es manté fins la instauració de l'anomenada Carta de Venècia de 1964 aprovada en el sí del *II Congrés Internacional d'Arquitectes i Tècnics de Monuments històrics*. La celebració del congrés estava molt influenciat per la gran quantitat de monuments fets malbé durant la Segona Guerra Mundial i que estaven sent reconstruïts. Només com a recordatori cal citar les ciutats reconstruïdes a la postguerra com Colònia, Bremen, Charlotemburg (Berlín), Varsòvia i Londres.

En aquest congrés i a la carta que se'n va derivar es va fer palesa una clara diferència entre el concepte de restauració i el de conservació. La conservació es va entendre com una intervenció de manteniment i, com a tal, ha de fer-se amb la mínima modificació dels elements originals. En aquest terreny es desaconsellen els trasllats dels conjunts, així com arrancar elements per reinstal·lar-los en altres parts (mosaics, làpides, elements arquitectònics, etc.) Es contempen excepcions possibles a aquesta regla, especialment quan de forma ineludible ho exigeixi l'estat del conjunt i no existeixi una altra solució possible.

Ans al contrari, la restauració es considera una actuació de caràcter excepcional, que pretén afegir coses que falten, però que estan documentades abundantment mitjançant la documentació histórico-fotogràfica o arqueològica. Es considera i s'accepta que la restauració pot anar més enllà, si és necessari o imprescindible per mantenir l'element arquitectònic. En qualsevol cas, no s'admet la falsificació i s'estableix que s'han d'utilitzar tècniques diferenciades i modernes. La restauració opera per contrast i cal diferenciar clarament els afegits de la part que es conserva en el seu estat original. S'exigeix també documentar perfectament el procés, ja sigui gràfic o descriptivament. En aquesta documentació s'exigeix definir el criteri i concepte seguit, el procés i els mitjans, diferenciant la fase de neteja de la de consolidació i restauració. Pel que respecte a les excavacions arqueològiques, s'estableix la necessitat de conservar immediatament *in situ* amb la finalitat d'evitar el deteriorament progressiu dels elements estrets o exhumats. El més important d'aquesta *Carta de Venècia* és el compromís entre les dues tendències mitjançant l'acceptació d'ambdues, segons els casos i la voluntat de intervenir.

2.3.3.- Carta del Restauro de Roma (1972):

Nascuda per iniciativa del prestigiós *Instituto del restauro di Roma* va diferenciar les diferents formes i tipus de restauració. A l'article quart de la citada carta es recullen elements de l'anterior carta redefinint el concepte de "conservació", traduït com a "salvaguarda" i que no implica intervenció directa, de la "restauració" que intenta mantenir un ús o eficiència del conjunt. En aquesta carta s'insisteix en els trasllats, tan sols acceptables per motius de seguretat (article 5). S'afegeix un element nou a la carta anterior, el fet que *tota intervenció ha de ser reversible* en previsió que, en el futur, noves tècniques aconsellin altres tractaments. Es continua insistint en l'aplicació de mètodes nous enfront als tradicionals. Aquests mètodes no haurien de suposar alteració ni del color, ni de la matèria ni de la superfície.

A la carta es van afegir annexes, un d'ells dedicat exclusivament als materials obtinguts mitjançant el procés d'excavació i es proposa, entre altres coses, la creació de reserves o Parcs Arqueològics, estenent la salvaguarda als jaciments submarins, per tant, hi ha una clara aposta per la conservació *in situ*.

Referent als monuments arqueològics que requereixin restauració completa o parcial s'estableix l'obligació de realitzar l'estudi històric que inclou la localització i salvaguarda dels basaments, la diferenciació del paredat, maons i diversos materials fets servir.

Pel que fa al manteniment d'estructures deteriorades, l'article 14 proposa dues fórmules opcionals: cobrir-les o protegir-les recobrint el mur amb una filada de material fermat amb un morter de ciment o calç que resisteixi els agents erosius. Potser el més important que es pot senyalar d'aquesta carta és l'obligació que té tota intervenció d'utilitzar procediments reversibles.

2.3.4.- Carta de la Restauració de 1987:

Aquesta carta fou encapçalada per l'Institut Italià de Restauració durant el Congrés sobre "Problemes de la restauració a Itàlia" celebrat a Roma el novembre de 1986.

En aquest congrés es va recollir la idea d'estendre el concepte de "patrimoni cultural" a ambients naturals. Es tracta d'establir que la preservació del medi ambient inclou un medi ambient natural i un altre de cultural. Els paisatges avui són a anys llum de ser naturals, ja que la intervenció antròpica els ha modificat i, per aquesta raó, aquestes intervencions de "restauració" també formen part del medi ambient.

Des del punt de vista tècnic-normatiu es defineix un nou concepte que és el de “manteniment”, com una forma de *intervenció que té com a finalitat realitzar una sèrie d’actuacions encaminades a que els elements es trobin en condicions òptimes d’integritat*. L’article segon del citat text diferencia clarament la salvaguarda, restauració i manteniment. S’insisteix en preservar sempre la “reversibilitat del procés”.

Pel que respecte a les intervencions en estructures arquitectòniques es valora el context ambiental dels edificis, que també han de ser recuperats i preservats. S’estableix la necessitat de mantenir i garantir la legitimitat d’un conjunt o d’un edifici en qualsevol intervenció, sigui de la naturalesa que sigui (article 3r). La preocupació pels factors de deteriorament mediambiental és notòria, especialment els que fan referència a la contaminació de les ciutats. S’estableix també a l’article 6è com a operacions rebutjades els afegits segons “estil” i tot allò que pertorbi la visió de l’obra i l’eliminació de pàtines.

Les operacions que es consideren acceptables són:

- 1.- Es poden afegir parts accessòries o reintegracions on sempre es marqui la diferència entre allò nou i allò antic.
- 2.- Neteja de façanes quan la pàtina suposi contaminació corrosiva.
- 3.- Recomposició d’una obra que estigui trencada
- 4.- Reconstrucció d’alguns buits que deteriorin la visió del conjunt.
- 5.- Modificacions en l’estructura amb finalitats estàtiques.

A l’article 8è s’estableix, una vegada més, la necessitat de documentar exhaustivament el procés, així com els controls de tota intervenció, reflexats en un informe que reculli els resultats obtinguts i estableixi les normes de manteniment.

A l'article 9è es desaconsellen els "materials nous", com injeccions de resines o ciments, introduïts en cartes anteriors, i es revaloritzen els morters i les tècniques tradicionals. Això suposa una reconsideració de les propostes establertes en cartes anteriors, una vegada s'ha comprovat el deteriorament freqüent de les estructures "toves" (fang, ceràmica, maó, morter de calç, de sorra, etc) es consoliden els elements "durs" (morter de ciment, formigó armat, ciment ràpid, resines internes, etc).

En aquesta carta també es considera necessari un annex, en aquest cas dedicat a la *Restauració arquitectònica*. Es diferencia la planificació de la metodologia i la tècnica a seguir. Pel que fa referència a la planificació, s'estableix com n'és d'important tenir en compte una possible reutilització de l'obra. Aquesta reutilització aposta pel seu manteniment. En el cas del patrimoni arqueològic es pressuposa que és molt difícil i, per tant, sempre cal tenir en compte la forma de reutilització "compatible amb la seva pròpia supervivència".

Un segon annex, dedicat a la restauració arqueològica subratlla que la documentació arqueològica és imprescindible; que és precís distingir entre original i afegit; que s'ha d'evitar la consolidació amb ciment i cobrir els murs, tot i que pugui resultar antiestètic. Aquesta normativa ha estat la base de molts reglaments i plantejaments sobre restauració, aprovats o discutits per tot tipus de corporacions i institucions públiques.

En conclusió, és evident que de les dues grans corrents que hem heretat del segle XIX, el segle XX va consagrar Ruskin; en el fons, la ruïna és l'element triomfador i Viollet-le-Duc fou el perdedor. Avui dia Viollet continua sent l'heretge i tan sols és venerat a les ciutats on va intervenir. Tanmateix, entrats de ple al segle XXI és just que ens preguntem, a la vista dels resultats, si no hagués estat millor al revés.

Avui dia, les intervencions de Viollet-le-Duc sobre la majoria de catedrals i edificis medievals no serien acceptables amb la normativa de les cartes sobre el patrimoni vigents; no obstant, aquesta mateixa normativa no pot impedir intervencions duríssimes que arriben a desfigurar conjunts de l'antiguitat com, per exemple, un teatre romà¹¹⁷.

2.4.- Els conceptes de reconstrucció i restitució: La interpretació arquitectònica a mida real

Entre els anys seixanta i setanta del segle XX, van tenir lloc una sèrie de intervencions en jaciments arqueològics que tenien com a finalitat obtenir una aproximació el més real possible dels monuments antics, ja siguin restes arqueològiques o edificis de carreus. Es tractava de “reconstruir”, en el sentit de “completar l'arquitectura d'un edifici antic, d'un monument, d'una població, etc, conjecturant les parts que hi manquen a partir de les ruïnes o de notícies pervingudes”, tal com descriu el diccionari aquest mot.

Per altra banda, molts teòrics de l'arquitectura i també de l'arqueologia, consideraven que el que calia fer no era reconstruir sinó més aviat “restituir”, en el sentit de “tornar a posar una cosa en l'estat o la forma que tenia abans”.

La diferència entre reconstruir i restituir és molt lleu però prou significativa, ja que en el primer cas l'arquitecte o l'arqueòleg es basa en una hipòtesi de com podia haver estat l'edifici, ja que li falten parts que les ha de fer noves, mentre que en el segon cas, la restitució és simplement recol·locar una peça que ha caigut i que se sap perfectament d'on prové.

¹¹⁷ La dura intervenció sobre el teatre de Sagunt, a València, o la plaça de Santa Teresa de Àvila; ambdues obres del controvertit arquitecte Moneo

Reconstruir o restituir són operacions que es fan seguint dos mètodes ben diferents, en el primer cas és la lògica arquitectònica o els “paral·lels” arqueològics els qui manen; així podem suposar com era la porta d’una cabana de l’Edat del Ferro, si hem vist altres cabanes d’aquest mateix període en altres jaciments semblants. En aquest cas empraríem el mètode dels “paral·lels” arqueològics. En el cas que emprem el mètode de la lògica arquitectònica, el qui dicta l’element a reconstruir és la necessitat, així per exemple, en un hipotètic espai de grans dimensions, i sense fustes tropicals, no pot haver-hi un embigat de més enllà de 10 m de llum sinó hi ha pilars entremitjos. Si l’arquitecte o arqueòleg no els troba, però sap que l’embigat hi era, és evident que aquests pilars, per lògica arquitectònica, eren imprescindibles.

Restituir és una tècnica que es basa únicament en l’evidència; col·loquem un carreu en el seu lloc perquè el trobem a terra caigut, mentre que en el mur hi queda el forat on encaixa perfectament, o bé aixequem una columna perquè en conservem tots els tambors.

Hi ha però una tercera forma d’investigar la volumetria d’un edifici en el passat i que es basa exclusivament en l’experimentació dels elements arquitectònics en un laboratori real de construcció. És la tècnica dels laboratoris que controlen coses tan elementals com la qualitat de la construcció o dels centres de recerca que empíricament volen deduir la composició d’una barreja a partir de l’analítica. En aquest cas, l’arqueologia compta amb una ja llarga tradició d’experimentació, és a dir, de provar en laboratori si són o no viables les hipòtesis interpretatives. És el cas de l’inclinació dels teulats fets de fibres vegetals en una construcció protohistòrica; la única forma de poder calcular el grau de inclinació òptim, és a dir, aquell que impedeix que l’aigua penetri a l’interior de l’edifici però que al mateix temps llisqui per damunt del teulat sense produir l’erosió que produeixen

les forces tangencials, és anar experimentant amb el tant per cent de pendent fins que s'obté l'òptim funcional. Aquest és el mètode arqueològic d'experimentació, i malgrat que normalment no es té en compte en la majoria de lleis que regulen la intervenció sobre el patrimoni, científicament és tan o més vàlid que els altres¹¹⁸.

Per tant, el tractament del patrimoni arqueològic, normalment, no és una restitució, ja que mai l'arqueòleg disposa de tots els elements; la matèria orgànica ha desaparegut, no hi ha fustes i sols es conserven restes de fusta que en tot cas han perdut la seva capacitat de suport. Tampoc és una reconstrucció, ja que sempre es tracta d'hipòtesi o interpretacions del que podria haver estat. En sentit estricte, hauríem de parlar d'interpretacions arquitectòniques basades sovint en l'arqueologia experimental, però el costum ha fet que de forma col·loquial parlem indistintament de reconstruccions i/o restitucions.

Un bon exemple d'una interpretació arquitectònica a mida real, és el cas d'Eketorp a la illa de Öland¹¹⁹. Les excavacions en aquest lloc van començar el 1964 per iniciativa del professor Marten Stenberger. L'objectiu de l'excavació era el de intentar explicar la presència de forts prehistòrics a la illa, així com el de precisar el context en el qual convé situar els objectes de l'Edat del Ferro

¹¹⁸ La majoria de cartes internacionals que van des de la Carta d'Atenes i Venècia – Carta Internacional sobre conservació i restauració de monuments i conjunts històrics-artístics (1964) adaptada per ICOMOS el 1965, fins la Carta Internacional per la conservació de les poblacions i àrees urbanes històriques adoptada per ICOMOS el 1987 o el darrer document de Nara (Japó) el 1994, són instruments molt importants creats i discutits fonamentalment per arquitectes, desconeguts dels mètodes de la moderna arqueologia i, per tant, sols tenen en compte, metodologies pròpies de l'arquitectura. La Carta Internacional per la Gestió del patrimoni Arqueològic adoptada per ICOMOS el 1990 és la única que té en compte en el seu article 7, encara que sigui molt tímidament, l'arqueologia experimental.

¹¹⁹ Eketorp. Fortification and Settlement on Oland / Sweden (1976) Estocolm: Ed Royal Academy of Letters History and Antiquities.

sueca i de l'època medieval descoberts a l'interior d'aquests recintes fortificats, coneguts des dels anys trenta del segle XX. Després de deu anys d'excavacions, el jaciment d'Eketorp va ser totalment descobert i investigades les tres fases del seu desenvolupament històric, denominades Eketorp, I, II i III.

Cap a finals del 1973, es va decidir reconstruir l'aspecte del poblat. Ja que la fase millor conservada era la d'Eketorp II, fou aquest el moment escollit per procedir a la reconstrucció. Els treballs no es van poder iniciar fins el 1977 i es pot afirmar que vers el 1993 el projecte ja estava finalitzat. S'ha reconstruït més de la meitat del conjunt, seguint el pla de la segona fase de la vida del poblat i per recrear l'etapa medieval post-vikinga s'han reconstruït només alguns edificis.

Els habitatges de la part central del poblat han estat habilitats com a museu d'Eketorp i serveis administratius. El museu presenta la cultura material de les diferents fases evolutives del lloc així com la il·lustració del propi procés de investigació. Avui dia, Eketorp és un museu a l'aire lliure que permet imaginar com deurien ser els fortins d'Öland a la remota Edat del Ferro nòrdica. Seguint la tradició de l'Skansen, també a aquí s'hi ha instal·lat animals amb la finalitat d'ambientar el conjunt.

Aquest model, té la peculiaritat que no es tracta d'una recreació, ni està format pel trasllat de bastiments, sinó que ha estat reconstruït in situ, basant-se en la informació de procedència arqueològica i etnogràfica. Per poder construir els teulats, els arqueòlegs d'Eketorp van recórrer a pagesos de la illa d'Öland que els van mostrar com eren les construccions tradicionals que ells havien fet.

Aquestes tècniques vernacles encaixaven amb les dades proporcionades per l'excavació arqueològica i, per tant, era versemblant experimentar el sistema de cobertes a dobles vessant i amb ventilació frontal; l'experimentació va ser un èxit i va ser adoptada a totes les cabanes de l'assentament¹²⁰.

2.5.- Les rèpliques en arqueologia: models virtuals i físics

2.5.1.- Models de rèplica física:

Una rèplica consisteix en una recreació parcial o completa d'un jaciment arqueològic o d'una construcció feta en un espai separat de l'original, a vegades molt allunyat i que no té perquè tenir cap vestigi arqueològic antic. La rèplica és, normalment, un model a mida real, altrament dit a escala 1:1 – encara que pot ser a escala diferent –. La majoria de rèpliques en arqueologia i en patrimoni tenen un caràcter experimental, encara que no necessàriament és aquest l'únic factor que decideix fer una rèplica. Les funcions de tota rèplica, quan es fan a mida real es poden inscriure plenament en el domini científic de l'arqueologia experimental. En efecte, l'experimentació mitjançant rèpliques permet la verificació de les hipòtesis fetes a l'entorn de les restes d'edificis antics; en alguns casos l'experimentació pot comportar revisions de models i d'hipòtesis elaborades en èpoques passades i, per tant, els resultats de l'experimentació poden tenir conseqüències importants. Es pot ben dir que la construcció de rèpliques ha fet avançar els coneixements de l'arquitectura del passat gràcies als següents aspectes:

¹²⁰ Les visites efectuades a diversos jaciments arqueològics durant el 2005-2006, ens han portat a comparar aquestes interpretacions arquitectòniques de la Illa d'Öland amb les de Biskupin (Polònia) i Unteruhldingen (Alemanya) al llac Constança. Totes elles adopten la mateixa solució arquitectònica en el frontispici de les cabanes. Resulta sorprenent tanta identitat de tècniques constructives, a més de quatre mil quilòmetres de distància a la Protohistòria. Aquest fet, ens fa pensar que l'experimentació, moltes vegades, pot resultar insuficient. Una cosa és que un element arquitectònic funcioni, que pot ser, i l'altre cosa és que sigui precisament aquella la que es va adoptar en el passat. L'arqueologia experimental té per davant un llarg camp per recórrer abans no trobem propostes absolutament segures en els jaciments arqueològics de l'Edat dels Metalls de l'Europa Continental.

- Les rèpliques fonamentades sobre l'experimentació permeten conèixer la resistència dels materials de construcció, l'estabilitat de les obres antigues i comprovar les alçades. També és versemblant comprovar la impermeabilització de les superestructures, sobretot dels teulats.
- Les rèpliques permeten verificar les condicions d'habitabilitat dels espais, verificar la temperatura, la humitat, el tiratge dels focs, l'eliminació de fums, etc. És ben evident, que tot això sols és possible quan l'experimentació és real, i l'edifici s'ha fet amb les mateixes tècniques i els mateixos materials que els originals.
- Les rèpliques permeten verificar la durada de les reconstruccions i les necessitats que es deriven del seu manteniment – com tapar goteres, etc.-
- Les rèpliques també permeten analitzar i verificar les diverses patologies i perills que podien tenir els edificis d'un poblat en el passat.
- Finalment, la construcció de rèpliques permet també analitzar els volums de material i de mà d'obra emprada en la construcció d'edificis en el passat.

Amb tot, i malgrat aquests avantatges, la construcció de rèpliques també presenta alguns inconvenients i límits que són els següents:

- En primer lloc el cost d'aquests projectes és molt elevat, ja que requereix fortes inversions, tan per aixecar el conjunt com per controlar la seva evolució

- En segon lloc, aquestes rèpliques permeten experimentacions sempre parcials, donat que és impossible reproduir la totalitat dels factors que rodegen la construcció d'un edifici i la vida del seu interior. Així per exemple, les condicions climàtiques no són les mateixes i l'investigador córrer el risc de caure en anacronismes absurds.
- En tercer lloc, el problema més important resideix en els límits de la pròpia disciplina arqueològica, ja que les rèpliques permeten verificar si la hipòtesi és versemblant, però no sempre permeten saber si allò que experimentem és el que realment hi havia, ja que l'arqueologia sols pot demostrar dues dimensions, i és molt difícil demostrar la tercera dimensió. Es pot dir doncs, en aquest sentit, que l'ús de rèpliques situen a l'investigador en els límits de la recerca arqueològica.

Les rèpliques poden tenir altres funcions a part de la pròpia de la recerca arqueològica; ens referim a les seves funcions en el camp de l'ensenyament, especialment, en els aspectes següents:

- El públic en general té dificultats per conceptualitzar l'espai, per interpretar els plànols basats en dues dimensions i, sobretot té dificultats en la conversió mental d'escales. La restitucions tridimensionals i les escales reals resolen aquestes dificultats, ja que el visitant pot circular lliurement dins els edificis i copsar les seves dimensions.
- Més enllà de la comprensió dels espais i dels volums, la rèplica ens aproxima a les tècniques i les solucions empleades en el passat per resoldre els problemes reals, i aquest fet ens permet comprendre el funcionament de les societats rurals antigues.

- Finalment, l'aportació més important dels models de rèplica fonamentats en l'arqueologia experimental és que permet verificar els mètodes amb els quals treballa la ciència per reconstruir el passat.

Malgrat aquests avantatges, també presenta inconvenients des del punt de vista didàctic, són els següents:

- Si per una part afirmem que la restitució permet explicar els mètodes i procediments, malauradament, els arqueòlegs no sempre tenen aquesta visió pedagògica. Els resultats de les rèpliques que fan els arqueòlegs, moltes vegades, proporcionen una visió estàtica de la realitat, que ni explica els mètodes d'aproximació, ni les hipòtesi. Aquest és un problema greu que sovint es pot trobar en moltes d'aquestes rèpliques¹²¹.
- Les rèpliques ens mostren una etapa de la vida del jaciment, però difícilment poden explicar els eixos temporals, mostrar les diverses fases de la vida i de l'evolució del lloc. En aquest sentit, les rèpliques prioritzen una part del passat, sovint la millor conservada i, sovint, això va en detriment de les altres.
- La rèplica presenta el risc del que podríem anomenar "presentisme", és a dir, la presència intrusiva d'elements de l'actualitat.
- Finalment, des del punt de vista didàctic, les rèpliques minimitzen l'empatia del visitant que percep que allò no és "verdader".

¹²¹ Aquest és el cas de les rèpliques fetes a La Bastida de les Alcuses (Moixent, València) i equipaments tan emblemàtics com l'Archéodrome (França).

En tercer lloc, cal parlar de les funcions turístiques de les rèpliques. En aquest camp és on tenen un dels papers més interessants, ja que:

- En primer lloc, la presentació d'un jaciment a través de rèplica, pot donar una visió més completa de la cultura, ja que al visitant no li caldrà imaginar les parts no conservades o inexistentes en aquell jaciment concret.
- Les rèpliques es poden dirigir a tota mena de públics i, per tant, l'horitzó destinatari és molt més ampli.
- Les rèpliques d'edificis poden tenir elements mobles manipulables sense problemes greus, amb la qual cosa es pot introduir el factor lúdic.
- Les rèpliques permeten crear imatges noves que actuen sobre els desitjos dels visitants i creen expectatives. En aquest sentit, la rèplica permet transformar productes culturals en productes turístics, amb el ple significat d'aquestes paraules.

Naturalment, les rèpliques com a factor turístic tenen un únic problema, la manca d'autenticitat i, a vegades, de rigor, les pot transformar en un producte *kitsch* propi de parcs temàtics.

2.5.2.- Models de rèplica virtuals:

Els models de rèplica virtuals poden ser una alternativa al de les rèpliques físiques. Aquests models es basen en l'aixecament total o parcial en tres dimensions de jaciments arqueològics emprant, normalment, mitjans gràfics. Les rèpliques en 3D poden ser fetes mitjançant models arquitectònics basats en plantes reals i vectoritzats, o poden ser simples imatges renderitzades obtingudes en programes similars al photoshop. Les diferències són notables,

ja que mentre en el primer cas s'obtenen models tridimensionals que permeten punts de vista diferents i molt reals, que inclouen no sols les textures dels murs sinó la llum, les ombres i fins i tot els reflexos. Contràriament, els models renderitzats, solen ser estampes fixes concebudes des de punts de vista estrictament estètics i són una alternativa a la pintura o al dibuix didàctic¹²².

Alguns dels avantatges dels models virtuals són evidents:

- Si l'aixecament o rèplica es fa a partir de planimetria real a escala correcte, els alçats que s'obtenen des del punt de vista arquitectònic, són molt precisos.
- Si els models de rèplica reals aconsellen treballar sempre sobre mínims, és a dir, elevant els edificis fins l'alçada mínima possible, la rèplica virtual ens permet traspasar els límits volumètrics i visuals.
- Si el resultat de la versió virtual no és satisfactòria, es poden introduir modificacions en funció de totes les variants que es vulgui, sense que això suposi una greu dificultat.
- Les restitucions virtuals permeten fer elevacions massives d'edificis en les proximitats de jaciments arqueològics sense modificar l'skyline del territori, i sense introduir elements distorsionadors del paisatge.
- Finalment, el valor més important de les rèpliques virtuals és la seva versatilitat.

¹²² Sobre aquest tema, vegeu les actes de la darrera celebració del VI Seminari d'Arqueologia i Ensenyament: "Aprendre en el ciberespai: nous mitjans per a la interpretació i la didàctica del patrimoni" celebrat en el Museu d'Història de Catalunya els dies compresos entre 26-28 d'octubre, 2006. Així com la tesi Pujol Tost, Laia. (2006) Aproximació semiòtica a l'ús de la Realitat Virtual per la difusió de l'Arqueologia als museus. Directora: Paloma González Marcén. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Prehistòria. Exemplar fotocopiats.

3.- El tractament museogràfic de restitució i rèplica: museografia didàctica.

3.1.- Història de les restitucions / rèpliques. On comença a experimentar-se?

Malgrat que tota fórmula de tractament del patrimoni pot esdevenir una eina didàctica, hi ha models que han estat concebuts amb la idea fonamental de comunicar; aquest és el cas de moltes restitucions i dels models de rèplica. Per tant, des d'aquest punt de vista es pot parlar d'un tractament museogràfic amb finalitats fonamentalment didàctiques. Entenem per finalitat didàctica aquells museus que pretenen aplicar *l'art d'ensenyar i exposar regularment i amb mètode els principis d'una ciència o les regles, preceptes i bases de qualsevol tipus de coneixement*¹²³ i, per tant, independent de l'edat dels destinataris. La museografia didàctica és doncs aquella que té presents els principis de la didàctica, i que fa d'aquests el seu punt de referència fonamental. En les museïtzacions, els principis de la didàctica moltes vegades s'apliquen de manera intuïtiva i no pas d'una forma rigorosa, científica i contrastada. Amb tot, és la finalitat d'aquesta museografia el que creiem que s'ha de tenir present alhora d'analitzar aquests equipaments, més que les tècniques emprades per aconseguir els objectius.

És en el sentit que hem anunciat que cal parlar d'un conjunt d'intents de comunicar l'arqueologia i, en general, el passat d'una forma entenedora per una gran majoria de destinataris. És evident que aquesta intencionalitat existia en intervencions museològiques molt antigues que remunten al segle XVI-XVII¹²⁴, en el marc de la cultura del baix

¹²³ Hi ha moltes definicions de la paraula didàctica, començant per la de Comenius. La que aquí hem adoptat és la que va donar Ramón Joaquín Domínguez a mitjans del segle XIX en el seu Diccionario Nacional de la Lengua Española.

¹²⁴ Petersson, B. (2003): *Föreställningar om det Förflutna. Arkeologi och rekonstruktion*, Nordic Academic Press (Lund) ISBN 91-89116-48-8, 496 pp, engl. Summary: *Imaginations of the past*. Published by Nordic Academic press.

Renaixament i del Barroc¹²⁵, i també ens remeten en el segle XIX com les que es van portar a terme damunt de les ruïnes de Pompeia, d'Herculà, Òstia o de Cnossos. Tots aquests exemples són manifestacions més o menys reeixides de voler mostrar als visitants el com podia haver estat el passat. En alguns casos, els autors d'aquestes intervencions han aconseguit fer creïble la intervenció, és a dir, que el visitant no es planteja si aquella imatge és veritable, és dubtosa o és simplement una invenció. Aquest és el cas, per exemple, de Pompeia, i també el d'Herculà. En aquests dos exemples les ruïnes van ser objecte de grans treballs no sols de consolidació i restauració sinó també de reconstrucció. En efecte, el comte de Cavour va tenir present que des del punt de vista ideològic el jove regne d'Itàlia es mesuraria a Europa per l'eficàcia amb la qual presentaria al públic els descobriments de les ciutats soterrades sota el Vesubi i que la monarquia borbònica napolitana, des del segle XVIII havia estat incapaç d'afrontar. Per aquest motiu, l'arquitecte Giuseppe Fiorelli amb més de cinc-cents obrers excavarà i, sobretot reconstruirà Pompeia; posteriorment, el seu successor Michele Riuggiero, entre 1875 i 1893, no va parar d'aixecar cases i posar teulats. Són molts anys de paletes que van transformar les ruïnes en una suposada ciutat morta. Avui, quan milers de visitants es passegen per Pompeia i Herculà i veuen les cases amb trespols i teulats, imaginem amb una ingènua credulitat que aquestes estructures van aguantar els milers de tones de lapilli i cendres volcàniques incandescentes. Però res d'això és veritat; el cert és que la casa pompeiana va quedar fixada el 1903 en l'anomenada "Casa del centenari" de Jules León Chiffot¹²⁶.

Si en el cas de Pompeia i Herculà la reconstrucció i restitució no ha fet perdre credibilitat als conjunts, en el cas de Cnossos i d'Òstia la situació és a la inversa.

¹²⁵ És ben coneguda la política dels Papes de reutilitzar elements arqueològics clàssics en les grans reconstruccions de Roma. El mateix Michelangelo, per ordre del Papa, va construir l'església de Santa Maria dels Àngels sobre els vestigis del gran edifici termal de l'actual plaça de la República de Roma. És un exemple de "reconstruir" unes terres per donar-los-hi un ús diferent; en llenguatge modern l'arquitectura parlaria de rehabilitació.

¹²⁶ Santacana, J.; Hernández, F. X. (2006): *Museologia crítica*. Oviedo: Ed. Trea. pàg. 24.

El cas de Cnossos és paradigmàtic; qui va afrontar els treballs de recerca i de restauració era un dels millors professionals de l'arqueologia britànica del moment, sir Arthur Evans, que pertanyia a la plantilla de l'Ashmolean Museum d'Oxford; havia treballat als Balcans i coneixia perfectament la obra de Schliemann. Quan va començar a excavar Cnossos es va donar compte de la complexitat del conjunt i va contractar els treballs d'un dels millors arquitectes de l'època victoriana, Theodor Fyfe. Ells dos van fer un equip en el que el primer formulava les hipòtesis arqueològiques i arquitectòniques com qualsevol altre arqueòleg que ha d'afrontar un jaciment complexa amb moltes fases estratigrafiades. Fyfe s'encarregava d'apuntalar, investigar l'estructura i refer els murs. La idea que tenien era mostrar al món la complexitat de l'arquitectura minoica i ho van aconseguir. Amb tot, la seva obra, sincera des del punt de vista arquitectònic va ser discutida des del primer moment, i avui hi ha sectors de l'arqueologia que ho repudien com si es tractés d'una falsedat¹²⁷.

Aquests casos, són molt semblants als que, per altra banda, es van donar en l'arquitectura europea a partir de 1860, sobretot amb el triomf dels anomenats estils històrics. Destaquen les obres de Viollet-le-duc i de la seva escola, que intervenien monuments arquitectònics fonamentalment medievals, intentant tornar-los-hi l'aspecte que havien tingut en una època o moment esplendorós del seu passat. Un exemple paradigmàtic d'aquest tipus de intervenció és el de la ciutadella de *Carcassone*, o bé el castell de Koenigsbourg a l'Alsàcia.

Sigui com sigui, la presentació de jaciments arqueològics utilitzant restitucions va seguir a Europa i també en alguns territoris colonials cap al nord d'Àfrica i el Pròxim Orient al llarg dels anys '20 i '30.

¹²⁷ L'obra de Evans pot ser criticable sota l'òptica de com s'intervé en els jaciments l'últim terç del segle XX, però hi ha un fet cert i indiscutible; dels més de vint palaus d'època minoica investigats i excavats a Creta en aquells anys, sols el de Cnossos és avui visible i visitable. Aquí a Cnossos el turista pot criticar l'obra de Evans, en els altres dinou palaus no es pot criticar l'obra dels seus investigadors perquè ja no existeixen.

La última gran intervenció d'aquesta època és al conjunt arqueològic d'Òstia, on l'arqueologia feixista va aconseguir amb un temps rècord de només quatre anys destapar el port de Roma. I igual que s'havia fet amb Pompeia, bona part de la ciutat va ser reconstruïda com comentem més endavant.

Al mateix temps, que el nacionalisme italià estava treballant amb les ciutats vesuvianes, el nacionalisme escandinau impulsava la construcció de l'*Skansen* d'Estocolm. Els dos casos però, encara que rebien l'impuls dels moviments nacionalistes, no cal oblidar la forta pervivència del Romanticisme que havia transformat les ruïnes i l'arqueologia en veritables objectes de culte. En el cas de l'*Skansen* d'Estocolm va ser un professor de llengües nòrdiques, Hazelius, el que va concebre la idea de traslladar granges antigues de tota Escandinava i reconstruir-les en un parc prop de la capital. La idea va progressar i abans dels anys vint a Suècia hi havia més de vuitanta centres del tipus Skansen; a més, el model es va estendre a Alemanya, Holanda, Noruega, Bèlgica, Hongria, Polònia i Suïssa. El model del trasllat és més aviat etnogràfic que arqueològic, però és ben evident que era susceptible de ser utilitzat en contextos arqueològics. En els anys vint la idea va creuar l'Atlàntic i la veurem aplicar als Estats Units, també en contextos polítics de caire nacionalista com és l'exemple de Williamsburg¹²⁸.

¹²⁸ En relació al conjunt arqueològic reconstruït de Williamsburg, dir que és una ciutat del segle XVIII americana en la qual s'han reconstruït tres dels seus carrers sobre les mateixes ruïnes de les cases i seguint fonts primàries de l'època per tal de ser el màxim de curosos en refer les cases i botigues. Es recomana visitar la seva pàgina web: Colonial Williamsburg Where History Lives: <http://www.history.org/> [12/01/2007] i llegir els articles: Hernández, F.X.; Santacana, J. (2001): Viaje al nacimiento de los Estados Unidos: Williamsburg. Clío, el pasado presente, 2 pàgs. 90-94. Barcelona: Comunicació y Publicaciones, S.A. I també, Santacana, J. (1994) Reconstruccions del passat: un recorregut per la història d'Europa i Amèrica. L'Avenç. Revista Catalana d'Història. Barcelona. Juny núm.182. Així com, l'article del director del centre Brown, M.R.; Chappell, E.A. (2004) Archaeological Authenticity and Reconstruction at Colonial Williamsburg. A Jameson Jr. J.H.(ed.) The reconstructed past. Reconstructions in the public interpretation of archaeology and history. United States of America: Altamira Press. Pàgs. 47-64. Per tal de conèixer com s'ha interpretat i mostrat la història de l'esclavisme d'Amèrica a través de la reconstrucció i el living history d'aquest conjunt arqueològic, vegeu: Bograd, M.D.; Singleton, T.A. (1997) The interpretation of Slavery: Mount Vernon, Monticello and Colonial Williamsburg. A Jameson, J.H. (ed.) Presenting Archeology to the Public. Digging for Truths. United States of America: AltaMira Press.

Per altra banda, la revolució soviètica el 1917 i el triomf de l'estalinisme ja en els anys trenta va tenir la seva influència en el tractament i difusió del patrimoni; ara els conjunts arqueològics s'haurien de posar al servei de l'educació del proletariat i havien de mostrar o bé les misèries i contradiccions del capital, o la titànica lluita dels treballadors per la seva emancipació. La Prehistòria, reduïda a la condició d'etapa precapitalista, tenia un paper que s'havia de mostrar mitjançant imatges clares i reconstruccions potents.

De fet, aquests anys vint que van seguir a la convulsa etapa de les Revolucions Bolxevics a l'Europa de l'Est (Revolució Russa, Revolució Espartaquista a Alemanya, Revolució de Bela-kun a Hongria i els moviments revolucionaris que van acompanyar la independència de Polònia) van significar un trencament no sols a nivell polític sinó també a nivell cultural i, més concretament, en tot allò que fa referència a la socialització de la cultura i del coneixement. En efecte, l'Europa de postguerra semblava que apostava per una política antibel·licista on el pacifisme dominava, on es consagrava la democràcia parlamentària com a instrument de poder dels pobles, on es defensava el dret d'autodeterminació de les Nacions i on la cultura passava a ser una eina al servei dels pobles. Sigui per influència de la Revolució Soviètica que empenyia a les Societats Occidentals a democratitzar la cultura, o bé per l'impuls dels nacionalismes ¹²⁸, el cert és que en els anys vint van néixer les tradicions modernes de reconstrucció dels jaciments arqueològics. No és una casualitat que sigui en els anys vint quan es treballi en la reconstrucció d'un dels primers jaciments prehistòrics intervinguts; es tracta del jaciment de Pfahlbauten,

¹²⁹ La primera guerra mundial va representar el despertar nacional de molts pobles que, en la onada de Revolucions Nacionals de la Primera meitat del segle XIX, no havien pogut aconseguir la independència Nacional. La destrucció i enfonsament dels vells imperis, que eren una cuirassa que els tenia presos, va provocar els processos de independència d'Estònia, Letònia, Lituània, Ucraïna, Geòrgia, Polònia, Txecoslovàquia, Iugoslàvia, Irlanda, etc. Per altra banda, algunes nacions històriques com Àustria, reduïda estrictament al territori germànic, o Itàlia que es considerava estafada van fer ressorgir poderosos moviments nacionals que tenen les seves manifestacions més dures en les doctrines del feixisme italià i del nacional-socialisme alemany.

a la petita aldea de Unteruhldingen que forma part de la ciutat de Uhldingen-Mühlhofen, al nord-oest del llac Constança a Alemanya. Es tractava d'un jaciment del Neolític mitjà i de l'Edat del Bronze (4000-850 aC) construït seguint els models palafítics usuals a centreeuropea. Aquest jaciment arqueològic, avui encara obert al públic, és probablement un dels primers exemples de reconstrucció ideal pensada des de paràmetres estrictament arqueològics. Precisament aquest model, que va perviure i es va adaptar perfectament a la concepció que tenien els ideòlegs nazis, com Himmler o Rossenberg, del que havia de ser la mitificació de la cultura ancestral germànica, després de la Guerra (1939-1945) seguit d'un breu període de crisi, va servir de model a les noves propostes de la segona meitat del segle XX.

Tampoc és una casualitat que sigui en la mateixa dècada dels anys vint que neixin els primers models de reconstrucció nord-americans com Williamsburg que justament neix en el marc d'una concepció ideològica basada en el nacionalisme yanki i que pretén i aconsegueix ressuscitar la vella capital colonial amb el seu Capitoli com a gran altar sagrat on es van forjar els ideòlegs de la independència dels Estats Units¹³⁰. També en aquests anys, i mentre Williamsburg era pacientment reconstruït, els arqueòlegs italians, sota les directrius del Partit Feixista, excavaven sense treva ni misericòrdia el port de Roma, Òstia, per preparar els *fastos* de l'imperi Feixista, el qual es vinculava a l'imperi de Roma. Per tant, els moviments ideològics dels anys vint i trenta, que van posar les bases d'aquests models d'intervenció tenen el seu origen en la necessitat de democratitzar la cultura en un món on triomfava, per una banda, el model de les "democràcies liberals", el de les "democràcies populars" i, per altra banda, els feixismes. Es tractava de models socials en les quals es donava instruments per ideologitzar les "masses".

¹³⁰ Hernández, F.X.; Santacana, J. (2001) Op. Cit.; Santacana, J. (1994) Op. Cit. i Santacana, J.; Serrat, N. (2001) L'ensenyament de la història i el living history. Temps d'educació, 26. Barcelona: Divisió Ciències de l'Educació, Universitat de Barcelona.

Aquesta tradició democratitzadora de la cultura, anava a confluïr amb l'existència del model *Skansen*, del qual ja n'hem parlat, i que donarà com a resultat una de les experiències més importants de l'antiga Europa de l'est, que és l'assentament de Biskupin a Polònia. Aquest jaciment arqueològic, curiosament també en una àrea palafítica, i que va esdevenir el més important jaciment arqueològic d'Europa central, va agafar com a model el de reconstrucció existent al llac Constança situat a la petita aldea de Uhdlingen a Alemanya. Amb tot, el jaciment era tan important que, un cop excavat, a l'any 1939, els nazis, que poc després ocuparien Polònia, el van germanitzar canviant-li el nom pel d'*Ürstadt* i volent-lo transformar en un exemple de l'expansió dels aris per l'est d'Europa durant l'Edat del Ferro. Situat a la regió històrica Kuyavian-Pomerània, Biskupin està enclavat en el mateix bressol de la nació polonesa. Per tant, també en aquest cas hi havia fortes connexions entre la restitució d'aquest assentament i el nacionalisme polonès, ja que es tractava en primer lloc, de l'assentament més ben conservat de la Prehistòria nacional polonesa, del model d'excavació científica emprès pel renascut estat després de la primera guerra mundial, i de la manifestació de la potència de la ciència arqueològica en aquest país. Biskupin anava a ser per Polònia el mateix que Pompeia va ser pel Regne d'Itàlia. Encara que la reconstrucció de Biskupin és fonamentalment posterior a la Segona Guerra Mundial, no ha d'estranyar que la idea hagués nascut sota la dictadura nacionalista del general Pilsudski als anys trenta del segle XX.

Els models esmentats, tan els nord-americans com els nòrdics, junt amb Unteruhldingen i Biskupin han estat la base que en la dècada dels anys seixanta van revolucionar la museografia britànica i que en els anys '80 s'han estès per bona part de l'Europa occidental, amb especial incidència a Alemanya. Aquests corrents museogràfics que tendeixen a fer comprensibles els jaciments arqueològics van confluïr en aquests mateixos anys amb un corrent molt original d'origen anglosaxó i que va ser el de l'arqueologia experimental.

En efecte, arqueòlegs com Peter J. Reynolds va desenvolupar un projecte científic a la Butser Farm en el qual s'intentava materialitzar mitjançant un laboratori a cel obert, aquelles propostes i hipòtesi que l'arqueologia havia estat elaborant durant dècades. Allò que semblava un assaig de comprovació és va anar transformant en un mètode arqueològic potent que no sols servia per verificar les hipòtesi sinó per fornir-ne de noves.

Totes aquestes aportacions de la museografia didàctica, i de l'arqueologia experimental, sembla com si fossin una variable dependent que cal relacionar amb els corrents didàctics i pedagògics que es desenvolupen a finals dels anys seixanta a Europa, i amb tota una mentalitat de canvis ideològics que es van manifestar en molts altres camps, des de la música, als viatges i a les noves formes d'oci. Amb tot, en els països de l'òrbita mediterrània, des de Portugal a Grècia i Turquia, aquests canvis museogràfics van entrar més tard. De fet, en el camp de la museologia des de feia més d'un segle hi havia dues tradicions molt diferents: la tradició anomenada mediterrània basada en els museus d'art o de Belles Arts, i la tradició nòrdica i anglosaxona basada en els museus científics. Com que l'arqueologia, per aquesta segona tradició, se la considerava una ciència emparentada amb la geologia, sempre va formar part dels grans museus, mentre que la pintura se la considerava una cosa a part i els seus santuaris s'anomenaven *galleries*. La tradició dels *museums* és una tradició científica d'observació, de classificació, d'anàlisi i en el fons d'interacció. Contràriament, la tradició mediterrània era contemplativa perquè procedia de les tradicions de col·leccionisme dels *Médici*, dels Papes o dels monarques absoluts. Per aquest motiu, els països de tradició museològica mediterrània, s'han incorporat tard i malament en aquest corrent, del que sols França en comença a ser una excepció¹³¹.

¹³¹ Gómez Martínez, J. (2006): Dos museologías. Las tradiciones anglosajona y mediterránea: diferencias y contactos. Trea: Gijón.

De tots els elements que conflueixen en el darrer quart del segle XX en els plantejaments de la museografia didàctica moderna, en el camp de l'arqueologia, són les experiències de l'arqueologia experimental les més fèrtils. Els canvis que les últimes dècades han afectat a moltes de les ciències no han deixat al marge l'arqueologia. És ben sabut que aquesta disciplina extreu bona part de les seves conclusions de l'estudi de les restes que van des de ruïnes de les construccions fins al rebuig alimentari, sense oblidar les traces dels cultius antics. Gràcies a l'estudi de les deixalles de les societats antigues, l'arqueologia arriba a proporcionar una idea, a vegades precisa, dels règims alimentaris i, per tant, d'una bona part de les tècniques de producció dels mateixos. L'anàlisi de totes aquestes restes ha patit una autèntica revolució en els últims anys, especialment en allò referent als sistemes de datació (mètodes radioactius, etc), en els sistemes de registre (matrius Harris, informàtica aplicada a la investigació arqueològica, fotometries, etc) i en les tècniques de localització (mètodes electro-magnètics, georadar i altres). No obstant, la novetat més important no són les tècniques proporcionades pel laboratori, els mètodes de datació o registre, sinó un canvi més profund basat en un plantejament filosòfic radicalment nou. Va néixer als Estats Units i a Anglaterra durant els anys seixanta i fou el resultat de la insatisfacció que produïen els mètodes tradicionals d'anàlisi amb unes conclusions sovint molt pobres que no anaven més enllà de la mera referència cronològica i assignació a un període cultural abstracta i preestablert. Un dels pares d'aquests canvis, que es coneixen com la New Archaeology, fou el professor de la Universitat de Nou Mèxic, Alburquerque, Lewis R. Binford. La seva principal aportació consisteix en haver mostrat que comprendre el passat no és extreure del subsòl un conjunt d'instruments i després escriure sobre ells un text basat en les nostres intuïcions i hipòtesis; ans al contrari, Binford, sostenia en aquells anys que l'arqueologia havia d'estudiar el procés de la cultura, és a dir, analitzar com, quan i perquè canvien les cultures humanes. Per aquesta finalitat, Binford apostava per la necessitat que tenia l'arqueologia d'una teoria i metodologia molt diferents a les que es fan servir habitualment.

Per explicar com i perquè canvien les coses és necessari construir teories que han de ser avaluades i confrontades amb les troballes arqueològiques. Això no és altre cosa que l'epistemologia de les ciències que plantejava Binford a la dècada dels seixanta. Per comprendre com es va construir una ciutat, com es va aixecar un poblat o com va sorgir l'ocupació d'un territori es requereix un coneixement general dels processos que es van portar a terme i que intervenen en l'increment de la demografia, la formació de les jerarquies socials, les reformulacions del pensament religiós, etc.

Aquesta nova visió de l'arqueologia té un interès en analitzar amb molt detall com es “construeix” el jaciment arqueològic en sí mateix, és a dir, saber com i perquè els llocs que s'excaven es troben exactament de la forma en la qual nosaltres els trobem. Per poder fer una cosa semblant, l'investigador ha de viure en una determinada comunitat contemporània on el seu *modus vivendi* sigui, d'alguna forma, similar al de la societat que estudia o tracta de comprendre. D'aquesta forma, prèviament estudiem com es produeix el document arqueològic en el món contemporani. Lewis Binford, precisament va fer això. Per comprendre la vida dels caçadors-recol·lectors del musteriense va creure que havia d'intentar conviure en una comunitat actual que estigués sotmesa a algunes de les limitacions de les comunitats paleolítiques mosterianes. Per tal de portar a terme aquest projecte, va escollir els esquimals Nunamiut d'Alaska, amb els que va conviure i caçar. Naturalment, no era un bon caçador, pel que li van assignar una tasca secundària, la de carnisser, que li va permetre estudiar com els esquimals tractaven els rebuigs, quines restes deixaven als seus campaments temporals, quines parts de l'animal caçat transportaven al campament base i quines no.

De la mateixa manera i amb idèntics objectius, el 1973 es va iniciar el “Tucson Garbage Project” ideat per un grup d'antropòlegs de la Universitat d'Arizona i dirigits per William J. Rathje.

Van intentar estudiar la cultura material d'una ciutat moderna "excavant" les brosses, considerada com un indicati del seu *modus vivendi*. El projecte es basa en la creença que les hipòtesis que fan referència a les relacions que existeixen entre la cultura material i el comportament de les civilitzacions del passat poden ser sotmeses a prova en una societat coneguda actual. L'aplicació dels mètodes arqueològics a l'estudi d'una societat actual pot proporcionar un valuós coneixement d'ella. Per tal d'efectuar aquests estudis, els investigadors/es així com altres membres del projecte van haver de convertir-se en brossaires, recollint les desfetes, estudiant-les i classificant-les en el laboratori.

Els resultats d'aquests treballs, tot i que poden semblar absolutament fora de lloc, van ser molt interessants, ja que van il·lustrar com les tècniques de l'arqueologia són adequades per estudiar la cultura material de les societats humanes en tots els llocs i de qualsevol època, tan si és antiga com si és moderna. Per aquesta raó, els arqueòlegs de la New Archaeology no pensen en termes de "societats primitives" o "societats avançades".

Com a resultat d'aquesta forma d'entendre la investigació a Gran Bretanya es van desenvolupar iniciatives molt originals com la Butser Ancient Farm Research Project al comtat anglès del Hampshire¹³² al sud del Regne Unit. Aquest fou l'indret escollit per Reynolds per tal d'iniciar l'estudi de l'agricultura de l'Edat del Ferro a través de la instal·lació d'una granja experimental. Els progressos de la investigació foren sorprenents, amb detallats estudis sobre el funcionament de les arades i els seus angles de tracció, juntament amb els animals de tir. Els jous, l'anivellat dels camps així com els tipus de llavors, la rotació dels conreus o l'abonament dels camps, són processos que avui dia són perfectament coneguts gràcies a aquesta sèrie de treballs iniciats a la dècada dels seixanta.

¹³² Reynolds, P.J. (1990). La agricultura de la Edad del Hierro. Madrid: Akal / Cambridge, monografía 13.

Aquest tipus d'arqueologia experimental ha fruit d'un espectacular desenvolupament en nombrosos centres europeu i ha donat com a resultat la proliferació de centres experimentals en els parcs arqueològics citats en l'apartat anterior. Un dels més interessants és el Museumsdorf Düppel a Berlín, inspirat en el model polonès de Biskupin¹³³. En aquest jaciment arqueològic, en permanent alerta per l'avenç de les construccions de la ciutat actual, s'hi ha experimentat diverses tècniques per cobrir edificis, adaptacions de gramínies, colorants naturals per llanes, creuament d'espècies animals per tal d'obtenir-ne d'altres més similars morfològicament a les primitives, preparació i teixit de llanes mitjançant telers verticals de tipus medieval, forns de fundició de metalls i alguns altres aspectes de la vida diària de les societats del primer mil·lenni. Actualment, s'està experimentant el procés d'elaboració i ús de la brea.

Així doncs, l'arqueologia experimental, en la mesura que és un mètode d'anàlisi del passat té un inqüestionable interès científic per l'arqueologia. Amb tot, no és aquest interès o mèrit el que en aquesta recerca es vol destacar de l'arqueologia experimental, sinó el seu valor com a eina didàctica. En efecte, l'experimentació en arqueologia és un mètode fèrtil perquè ajuda a explicar processos, a comprovar hipòtesis arquitectòniques i/o solucions tecnològiques, ens explica formes de vida, i tot això d'una forma tangible, visible i comprovable, és a dir, experimentable. La importància de l'arqueologia experimental resideix doncs, no tan en què ens mostri imatges plausibles de les formes de vida del passat, sinó el seu valor metodològic, és a dir, en el com podem conèixer precisament aquest passat, del que no en tenim relats. Els mètodes de l'arqueologia experimental van des de l'observació a la comprovació i, per tant, van més enllà de la didàctica de l'objecte¹³⁴. Així doncs, la museïtzació dels conjunts arqueològics des de la perspectiva de la museografia didàctica, fa necessari introduir elements d'arqueologia experimental

¹³³ Informació extreta arran de les converses amb la Dra. Roksana Chowaniec.

¹³⁴ García Blanco, Á. (1997): Aprender con los objetos. Serie guías didácticas métodos, 5. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura. Museo Arqueológico Nacional.

perquè sovint aquest mètode constitueix una de les poques formes per explicar al visitant el com ho sabem i, en definitiva, el perquè de les propostes de restitució tan dels elements materials com espirituals que componen la vida.

Es pot ben dir que de la mateixa manera que la història sense mètode és llegenda o mite, les museïtzacions que no mostren el com ho sabem, és a dir, el mètode d'anàlisi, es converteixen en relíquies venerables del passat, amb poder per emocionar i per suggerir, dirigides a la part emotiva de la nostra ment, però absolutament inútils des del punt de vista del pensament cognitiu i, en aquest sentit fomenten actituds acientífiques, de credulitat o de incredulitat, sovint contràries a l'esperit amb el que s'ha investigat el jaciment arqueològic que es museïtza.

3.2.- Funcions turístiques, didàctiques i d'experimentació

Com ja hem vist en apartats anteriors, si analitzem els diversos conjunts arqueològics que de prop o de lluny incideixen sobre l'Edat dels Metalls, ens adonem que la majoria de vegades els objectius que es manifesten per justificar el tractament o intervenció que s'hi ha fet, fan referència a factors molt diversos:

a) Factors conservacionistes. Es pot dir que no hi ha cap jaciment arqueològic intervingut en el qual els autors de la intervenció no justifiquin que el motiu principal d'aquesta ha estat la preservació de les restes arqueològiques. Tan si es tracta de museïtzacions de caire didàctic com de qualsevol altre mena, el principal criteri que justifica la intervenció és la conservació. Normalment, aquestes intervencions han anat precedides per una anàlisi històrica, documental i arqueològica.

b) Factors de rehabilitació. Aquest factor es dona quan la intervenció s'entén no com un retorn de l'element a un estadi anterior a la seva vida sinó com una injecció d'arquitectura contemporània. La intervenció de caràcter rehabilitador se sol donar en contextos urbanístics, ja siguin places o edificis inscrits en un teixit urbà, en aquest cas, els autors de la intervenció, normalment arquitectes, entenen que s'ha d'abandonar "idealismes estèrils" i que cal parar esment en els interessos reals dels usuaris. En aquests casos, les restes arqueològiques esdevenen monuments urbans, encara que moltes vegades mancats de tot significat i tota explicació. En aquest cas doncs, es produeix un canvi d'ús.

c) Factors turístics. Aquest factor es produeix quan l'objectiu fonamental de la intervenció és convertir l'element que s'intervé en un potent producte turístic. Això es pot fer de moltes maneres que van des del colossalisme arquitectònic a l'espectacle mediàtic. En aquests casos, el problema més difícil de resoldre a vegades és conjugar la pressió antròpica que rep un jaciment, necessària per mantenir rendiment turístic, i la conservació del mateix jaciment. Per afrontar aquest risc de destrucció que comporta la museïtzació dels jaciments arqueològics, sovint es recorre a la utilització de sistemes de rèplica o a allunyar el visitant de les restes originals, introduint-lo en un conjunt mediàtic audiovisual o, simplement, en una gran capsa arquitectònica.

d) Factor didàctic. Aquest factor, encara que explícitament és dels més recents introduïts en la museografia. Implícitament ja existia en els primers treballs de Pompeia com hem vist. En aquests casos, l'equipament intenta explicar el seu significat recorrent a sistemes variats que van des de la reconstrucció a l'ús d'elements interactius.

e) Factor experimental. Com hem vist, és el més complexe, ja que parteix de la pròpia disciplina arqueològica i requereix un procés sistemàtic d'observació i participació.

D'aquests cinc factors, n'hi ha tres que són importants des del punt de vista del nostre anàlisi: són el factor turístic, el factor didàctic i el factor experimental. Els altres dos, el de la conservació i rehabilitació són importants en l'òrbita de l'arquitectura contemporània, però queden al marge de la nostra recerca.

El factor turístic per si sol, ha estat capaç de crear models de intervenció en jaciments arqueològics; el fet que, molts jaciments arqueològics es trobin en llocs difícilment accessibles, allunyats dels focus turístics, o el fet que moltes vegades els serveis tècnics d'arqueologia, per raons conservacionistes allunyen els visitants dels jaciments arqueològics, ha fet necessari desenvolupar tècniques museogràfiques a les quals els objectius que es persegueixen són fonamentalment turístics, estiguin o no recolzats per elements arqueològics. Cal dir que la indústria turística és un dels actius econòmics més importants d'alguns països i territoris que disposen d'un cert patrimoni arqueològic. En aquests casos, es pot produir un conflicte entre els interessos turístics i la conservació d'aquest patrimoni. Els ingressos metàlics directes per jaciments i conjunts arqueològics com les pintures de les coves paleolítiques d'Altamira, o les restes paleontològiques de la cova de l'Aragó a Talteüll, són exemples de fins a quin punt la indústria turística pressiona els poders públics per transformar alguns productes culturals en productes turístics.

En països on les infraestructures turístiques són precàries, que generalment s'inclouen en àrees subdesenvolupades del món, els jaciments arqueològics

són objecte d'una pressió incontrolada que els mena a la seva destrucció, és el cas del conjunt monumental de Petra a Jordània, d'alguns dels grans conjunts de l'Egipte faraònic i d'innombrables elements patrimonials dispersos pel Pròxim Orient.

La idea de substituir els elements originals per rèpliques és vella. La primera vegada que es va fer no va ser a un jaciment arqueològic, sinó en la famosa estàtua del David de Michelangelo de la Llotja de Florència. En efecte, a la primera meitat del segle XIX, la magnífica estàtua de David que presidia la plaça de la Llotja de Florència, per raons de conservació, es va decidir el seu trasllat a l'emplaçament actual, protegit de la intempèrie i de l'acció destructora de l'home. La decisió va comportar un gran rebombori, i la imatge de l'estàtua del David posada dins una gàbia arrastrada per animals va ser objecte d'acudits i de dures crítiques. Naturalment, en el lloc de la imatge original s'hi va col·locar una rèplica. A Europa, la cultura de les rèpliques va gaudir d'un gran desenvolupament a finals del segle XVIII i, sobretot, al llarg del segle XIX i, l'objectiu fonamental era didàctic, ja que es pretenia que els estudiants de Belles Arts poguessin gaudir de la contemplació de l'art clàssic de la forma més directa possible i, donat que això no era fàcil es van crear importants museus de rèpliques. El museu de rèpliques més notable és el de Victoria and Albert Museum de Londres, on des de la Columna Trajana fins l'Altar de Pèrgam, no hi ha peça de l'antiguitat clàssica rellevant que no hagi estat replicada. De fet, en els principals centres arqueològics i artístics d'Europa, des del segle XVIII, existien negocis especialitzats en la creació i venda de rèpliques; no cal dir que ciutats com Florència, Roma o Madrid han estat avantguardistes en aquest important negoci.

Si en el camp de l'escultura la producció de rèpliques ha estat una de les fórmules que ha permès aprendre a molts estudiants i artistes des de la il·lustració,

igual va passar en el camp del gravat i de la pintura¹³⁵. Amb tot, en el camp de l'arqueologia, l'ús de rèpliques ha estat i segueix sent objecte de fortes reticències. Els exemples més emblemàtics de l'ús de rèpliques, els trobem a la costa Atlàntica dels Estats Units – Plimoth (actual Plymouth), Jamestown- i, en indrets tan allunyats geogràficament com Sovereign Hill, Timbertown (Old Sydney). De tota manera, tots aquests exemples fan referència a museïtzacions pertanyents fonamentalment al període de la història moderna. Les rèpliques dels jaciments arqueològics del període que ens ocupa són escasses i amb un grau de rigor que depèn de cada cas¹³⁶.

El factor didàctic no sol donar-se de forma aïllada i, freqüentment es barreja amb el factor turístic. Es tracta d'equipaments arqueològics que sovint utilitzen el sistema de la restitució, és a dir, aixecaments volumètrics dels conjunts arqueològics sobre bases originals. Es tracta d'assentaments prehistòrics dels quals se'n coneixen les bases ja siguin els forats per posar-hi els pals, o els fonaments i empremtes de les cabanes. En aquests equipaments, normalment, s'hi ha recreat aspectes importants de la vida quotidiana que poden anar des de l'ambientació de les cases, muralles, indumentària, i no cal dir tota mena d'eines. En algun d'aquests jaciments, també s'hi poden veure animals domèstics que han estat identificats mitjançant la recerca arqueològica.

Els jaciments en els que domina el factor didàctic, freqüentment, permeten la manipulació d'elements, com per exemple, els molins per moldre gra, determinades eines, etc.

¹³⁵ El desenvolupament de la fotografia en color ha fet inútil una bona part d'aquestes reproduccions, però és innegable que el coneixement que tenim avui de la història de la pintura es deu molt més a la contemplació de rèpliques fotogràfiques que no pas als originals.

¹³⁶ Alguns dels exemples són l'Archeocité, Lejre i l'Archéodrome que seran explicats amb posterioritat.

i els visitants poden ser testimonis de diversos processos d'elaboració de menjar o de treball. En tot cas, sol ser molt important el marc en el qual s'inscriu que a vegades són parcs naturals o *hinterlands* que permeten una aproximació física al jaciment que de forma gradual ens allunya del medi urbà. Finalment, el factor didàctic inclou sovint la presència de tallers que encara que no són exclusius d'aquest tipus de museïtzacions, en aquest cas, no hi falten mai. La temàtica i diversitat de tallers depèn lògicament del període de la Prehistòria que es treballa, però solen ser freqüents les elaboracions de menjar, la producció de fil i el teixit i, en alguns casos, pràctiques agrícoles o ramaderes, sense excloure elements de maneig d'instruments de cacera o de guerra. En algun jaciment, s'han especialitzat en pràctiques referents a instal·lació de campaments i tècniques constructives. Cal dir que aquest tipus de jaciment arqueològic amb component didàctic dominant és un dels més freqüents a Europa, encara que lògicament s'entén per didàctic no sols el que està dedicat al públic infantil i juvenil sinó un espectre molt més ampli que inclou el públic familiar.

Finalment, el factor experimental normalment té el seu origen en centres de recerca arqueològica, ja siguin museus, excavacions arqueològiques o universitats; per tant, l'experimentació s'ha iniciat en el marc de programes de recerca reglats i controlats, i molt sovint publicats.

El fet que de centres de recerca derivi a instal·lacions de caràcter museístic, es deu al fet que l'experimentació, si s'ha fet bé, ha tingut un alt poder d'atracció sobre públics no especialitzats; molta gent ha descobert, fascinada, aquests centres, i la freqüentació de visites ha obligat a obrir-los al públic. En el moment que els programes científics s'han exhaurit o han acabat per manca de finançament, alguns d'aquests centres han continuat oferint als visitants el resultat de la recerca experimental.

Bé és cert que existeixen altres equipaments que s'han construït com a centres museístics sobre una base experimental, és a dir, han aprofitat l'experiència de l'arqueologia experimental per crear equipaments – taller i, en aquests casos, la seva pervivència sempre depèn, entre altres factors, de la constància i el rigor.

Els elements que més freqüentment s'experimenten estan relacionats amb el creuament genètic d'animals, per tal d'aconseguir espècies “retrogèniques”, és a dir, que s'assemblin el més possible a l'aspecte que tenien en el passat. Un altre dels processos freqüentment experimentats és el de conreus retrogènics, és a dir, aconseguir camps de cereal amb productivitat semblant als d'època prehistòrica; en aquests casos, l'experimentació del procés productiu, s'acompanya del sistema de conreu i, sobretot, dels sistemes d'emmagatzematge i conservació.

L'experimentació no queda exhaurida en el camp de la producció agropecuària, i sovint s'estén al fèrtil camp de l'arquitectura, és a dir, les tècniques de construir cases, graners, tanques, muralles i tots els elements que inclou la vida domèstica. És precisament l'ús de l'arqueologia experimental en aquest camp, el que ha fet possible que avui es comencin a experimentar aspectes tan difícils com el confort, les formes de vida, el menjar i les característiques d'habitabilitat – humitat, temperatura, fums, olors i colors, etc. –

No cal dir que tots aquests aspectes propis de l'arqueologia experimental, no sols han servit per fer avançar la investigació arqueològica i proporcionar models didàctics, sinó que també ens han proporcionat aproximacions, cada vegada més exactes al passat, i han servit per executar rèpliques fidedignes amb destinació als museus i també al cinema.

Tal com hem vist en els apartats anteriors, les restes arqueològiques poden ser objecte de diferents tractaments: consolidació, restitució, reconstrucció, manteniment, etc. Al mateix temps però, el tractament d'aquestes ruïnes pot tenir diverses finalitats que no s'autoexclouen entre sí; finalitats turístiques didàctiques i d'experimentació.

4.- Els principals jaciments arqueològics museïtzats a escala real: anàlisi morfològic

En les pàgines precedents hem analitzat, per una banda, el conjunt de jaciments arqueològics europeus que, per les seves característiques presenten un tractament museogràfic de caire didàctic; per altra banda, hem analitzat el tractament museogràfic donat a jaciments amb marcada orientació turística, didàctica i experimental. Com a resultat d'aquest triple anàlisi, hem fet una selecció del que podrien ser jaciments arqueològics museïtzats en l'àmbit europeu que responen directa o indirectament als principis de la museografia didàctica als quals s'ha fet al·lusió. Es tracta de jaciments molt diversos que s'adapten a paradigmes tan diferents com en alguns casos, restitucions, reconstruccions i en altres casos rèplica. No n'hi ha cap de trasllat, donat que aquesta pràctica no és freqüent en jaciments arqueològics de l'Edat dels Metalls¹³⁷.

Per àrees geogràfiques, els jaciments seleccionats majoritàriament pertanyen a l'Europa occidental i nòrdica.

¹³⁷ La pràctica del trasllat es pot donar en conjunts monumentals susceptibles de ser desmuntats, és a dir, quan estan formats per carreus o bé estructures de fusta perfectament conservades. En canvi, els conjunts arqueològics fets a base de fonaments amb maçoneria de calç o de fang, amb pedres irregulars, el trasllat és molt difícil i, per tant, no s'admet en l'àmbit de la teoria de la restauració. No cal dir que els jaciments arqueològics d'aquest període, que sovint deixen empremtes, senyals de pal clavats a terra i restes de llars de foc, el trasllat no té cap sentit. La majoria de trasllats de jaciments arqueològics a Europa es produeixen com ja hem vist en apartats anteriors, a l'Europa bàltica seguint models semblants a l'Skansen d'Estocolm.

A l'Europa Oriental i Mediterrània, és difícil trobar jaciments que hagin estat tractats en base als principis de la museografia didàctica; les raons són molt diferents d'un lloc a l'altre. El cas d'Europa Oriental es deu, en gran part, a que les excavacions arqueològiques realitzades en els darrers anys, havien adquirit el costum d'extreure els elements mobles de la cultura material, i no conservar pròpiament el jaciment arqueològic. Per altra banda, una bona part de la literatura arqueològica de l'Europa Oriental, per raons lingüístiques és de difícil accés i, per tant, és invisible als ulls d'un investigador de casa nostra. Per altra banda, com ja hem dit en el lloc corresponent, les guies turístiques solen ser un mal instrument per reflectir aquest tipus d'instal·lacions.

Pel que fa als països mediterranis, dotats d'un alt nombre de jaciments arqueològics molts d'ells de primer ordre, la seva mateixa riquesa arqueològica fa innecessari als ulls dels responsables del turisme cultural intervenir als jaciments des de l'òptica de la museografia didàctica. Aquest és el cas de Grècia, on no hi ha un sol jaciment que hagi estat tractat per ser entès per un públic no expert. Naturalment, el turisme cultural que va a Grècia no hi busca la comprensió dels jaciments, sinó que hi cerca la mitificació. Dels més de vint mil jaciments arqueològics susceptibles de ser visitats a Grècia, el turisme es concentra en els grans santuaris panhel·lènics i en les polis de l'Àtica i de la zona de Corint. Hi ha també un turisme que es concentra en determinades illes com la de Santorini i Creta. La resta del país resta al marge del turisme arqueològic. Pel que fa a Itàlia, el problema del turisme arqueològic és lleugerament diferent, ja que aquest país ven, turísticament parlant, els grans conjunts monumentals de l'època romana i etrusca. L'espectacularitat d'aquesta períodes fa innecessari posar en valor els jaciments de la cultura Vil·lanoviana, de Polada i els altres conjunts culturals de l'Edat dels Metalls, que són pràcticament inexistent.

Finalment, pel que fa a la Península Ibèrica, en especial Espanya, la riquesa

arqueològica de l'Edat del Bronze i Ferro és inqüestionable en jaciments tan importants com els Millares o l'Argar, per citar els més significatius de l'occident. Amb tot, la visita als llocs epònims d'aquestes cultures és extraordinàriament decebedora, ja que no han passat a l'etapa de producte turístic. Ara, a principis del segle XXI, es plantegen programes per mostrar aquestes cultures a través del Museu Provincial d'Almeria, de recent creació, però els jaciments arqueològics resten encara sense potents centres de interpretació i, en tot cas, sense més intervencions que les esporàdiques consolidacions de murs. Si això passa en els principals conjunts arqueològics nacionals, cal pensar que en els centres de menor importància, la intervenció és pràcticament nul·la. La situació doncs és similar a la d'Itàlia i, se'n salven algunes iniciatives importants de l'àrea de Castella Lleó amb la Ruta dels Celtibers, que representen la segona Edat del Ferro. Dels 1430 conjunts monumentals de béns immobles declarats a la comunitat de Castella i Lleó¹³⁸, tan sols 46 pertanyien a l'Edat dels Metalls, que representa un 3,21%. Aquesta xifra fa referència als Béns Culturals, no pas als productes turístics. En aquest sentit, jaciments tan espectaculars com Las Cogotas o Sanchoveja són tan sols punts en un mapa arqueològic. Amb tot, aquesta comunitat és una de les que té més béns regulats al seu catàleg patrimonial. Cal destacar com un dels conjunts intervinguts i perfectament senyalitzats el de la zona arqueològica de Las Médulas a la Província de Castilla y León¹³⁹. Comunitats Autònomes com Les Illes Balears o la Comunitat Valenciana freqüentment no disposen de catàlegs complets. Un altre exemple és la comunitat de Galícia, on hi ha interessants projectes com el del Parque Arqueológico de la Cultura Castreña¹⁴⁰ que encara no ha estat portat a terme. Pel que fa a l'Aragó, els jaciments arqueològics intervinguts a l'Edat dels Metalls són escasíssims i, tal vegada, el de Sant Antoni de Calaceit és el més ben

¹³⁸ Catálogo Monumental de Castilla y León. (1995) Bienes inmuebles declarados. Salamanca: Junta de Castilla y León.

¹³⁹ Sánchez-Palencia, F.J. et alii (1996): La zona arqueológica de Las Médulas. Salamanca: Junta de Castilla y León.

¹⁴⁰ Infante Roura, F.; Rey García, J.M.; Rodríguez Puentes, E.; Tallón Nieto, Mª J. (2004). El parque arqueológico de la cultura castreña. Galícia: Xunta de Galícia.

condicionat, si exceptuem alguns dels abrics amb pintures rupestres de la província de Teruel, que per la seva cronologia queden fora del nostre estudi¹⁴¹. Finalment, la Comunitat Canària disposa d'un jaciment arqueològic protohistòric perfectament equipat i museïtzat que és el de Cueva Pintada.

Després d'haver analitzat el conjunt de jaciments arqueològics de l'àrea europea referits als períodes de l'Edat dels Metalls, i haver seleccionat d'entre ells els que tenen una marcada voluntat d'esdevenir equipaments didàctics, hem fet esment en els apartats anteriors dels factors més importants que conflueixen en el tractament didàctic del patrimoni arqueològic, passarem a descriure els principals centres.

4.1.- Jaciments ordenats per ordre alfabètic:

Archéodrome (França)¹⁴²:

Un dels jaciments emblemàtics amb objectius clarament didàctics –pedagògics– fou l'Archéodrome¹⁴³, tancat al públic des del 31 d'octubre de 2005¹⁴⁴, i situat a la regió de la Bourgogne, al costat de l'autopista A6 dins la comuna de Merceuil, és el primer parc de restitucions realitzat a França.

¹⁴¹ La pintura rupestre d'Aragó té un marc cronològic molt ampli des de l'Epipaleolític a l'Edat dels Metalls, els jaciments que gaudeixen de certa protecció són l'Abrigo de la Higuera o del Cabezo del Tío Martín en el Barranco de Estercuel en Alcaïne, el Val del Charco de Agua Amarga a Alcañiz, la Cabecera del Barranco del Mortero de Alacón, i la Ruta de los abrigos prehistóricos de Albalate del Arzobispo, tots ells a Teruel.

¹⁴² Per una informació exhaustiva del site en el seu moment d'èxit, hem consultat: AAVV (1988) L'archéodrome et l'expérimentation en archéologie. Dossiers d'archéologie, 126. Editions Faton.

¹⁴³ Archéodrome: accueil: <http://www.archeodrome-bourgogne.com/> [08/08/2006] Aquesta pàgina ja no es troba en actiu degut al tancament de les instal·lacions, tan sols hi ha una pàgina estàtica que anuncia el tancament.

¹⁴⁴ Tenim notícies del seu tancament a través de la visita que es va fer a les instal·lacions de l'Archéodrome l'Agost del 2005, dos mesos abans de tancar definitivament, així com l'entrevista realitzada a la responsable del departament de difusió del citat conjunt. Més tard, hem trobat algun article que fa referència a la clausura: Ribadeau-Dumas, L.(2005) L'archéodrome de l'A6 va fermer ses portes <http://cultureetloisirs.france2.fr/archeologie/14864213-fr.php>

El museu a l'aire lliure de l'Archéodrome el podríem incloure dins els models anomenats de rèplica, ja que no estava situat damunt cap jaciment arqueològic. La seva principal missió era mostrar un recorregut al llarg de l'evolució humana i les seves tècniques, els seus orígens, fins l'any 1000 després de Crist. Així doncs, el passeig es fa a través dels diferents períodes històrics o de l'evolució de la tecnologia humana –os, sílex, el foc, el bronze, etc.- El patrimoni arqueològic de la Borgonya està particularment representat pels vestigis de la venus de Solutré, Vix o Alèsia. L'archéodrome tenia un gran interès en oferir als visitants la possibilitat d'assistir als tallers o a les tasques dels investigadors/es que demostren al públic les diferents tècniques manuals que utilitzaren els nostres avantpassats.

El parc arqueològic de l'Archéodrome disposava d'una dotzena de rèpliques que detallem tot seguit:

- Un hàbitat neolític (aproximadament del 4000 aC) de palla
- Túmuls (monuments funeraris) entre el 6000 i el 900 aC
- Un contrafort (defensa d'un campament)
- Fortificacions romanes (les utilitzades durant el setge d'Alèsia)
- Un fanum (temple gal•loromà) del S. II dC
- Un taller de ceràmica
- Les restes d'una vil•la gal•loromana
- Esteles d'un cementiri gal•loromà (S. I-IV dC)

Obert el 1978 i concebut fora de tot context arqueològic la seva legitimitat científica es fonamenta entorn a l'experimentació arqueològica, per tant, entraria a ser un model de rèplica, cosa que li ha permès el seu desenvolupament i reconeixement a França. Aquest establiment atípic basa la seva reputació en una estratègia de comunicació original destinada a un públic ampli, associant qualitat pedagògica i divulgació cultural. Enriquit per una experiència de més de vint-i-cinc anys, l'Archéodrome de Bourgogne ha estat una reflexió a fons entorn la difusió del coneixement arqueològic entre el públic no científic, tenint en compte els canvis socioeconòmics del món contemporani i les noves orientacions que prenen els museus implicant-se molt més que abans en la seva missió de difusió del coneixement¹⁴⁵.

L'Archéodrome va néixer com a resultat de la col·laboració entre el seu propietari, la société d'autoroutes Paris-Rhin-Rhone i el Service régional d'archéologie de Bourgogne. Tot i tenir un èxit considerable durant uns vint anys amb una mitjana anual de més de 250.000 visitants, a partir del 1994 va patir una davallada comptant 40.000 visitants anuals el 2004, 17.000 dels quals era públic escolar, fet que corrobora la qualitat pedagògica de les seves restitucions. Com a causes d'aquesta davallada s'apunta una menor inversió en les instal·lacions, així com una diversificació de l'oferta a la regió de la Borgonya d'espais arqueològics orientats al gran públic com poden ser Solutré, Bibracte o Alèsia¹⁴⁶.

¹⁴⁵ David, J (1998).L'Archéodrome de Bourgogne: Vingt ans Apres.... Treballs d'Arqueologia (II Seminari d'Arqueologia i Ensenyament). 5, 115-124.

¹⁴⁶ Archéodrome de Beaune. (2006, juillet 26). Wikipédia, l'encyclopédie libre. Page consultée le 10:21, août 8, 2006 à partir de http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Arch%C3%A9odrome_de_Beaune&oldid=8918972. Entrevista realitzada a la responsable pedagògica del centre el 5 d'Agost de 2005, Josiane David.

Archéon (Països Baixos)¹⁴⁷

Situat a Alphen Aan den Rijn, a gairebé similar distància de les ciutats més importants dels Països Baixos – Amsterdam, Utrecht i Rotterdam -, tot i que Utrecht potser és la que li queda més a prop, a tan sols 50 km que poden fer-se en tres quarts d'hora de cotxe.

L'Archéon està concebut com a un parc temàtic que va ser inaugurat l'abril de 1994, tot i que des del 1981 es va començar a organitzar la comissió encarregada d'elaborar el projecte i portar a terme el parc temàtic d'Archéon.

Durant el primer any d'obertura, va haver-hi 250 treballadors/es, dels quals 12 eren arqueòlegs i/o historiadors, 35 van tenir un contracta fix anual i la resta van ser llogats segons l'estació de l'any que més gent necessitava. El major gruix de treballadors/es, al voltant d'unes cent persones, van ser contractades per tal de portar a terme tasques de interpretació del passat de cara el públic. Al voltant d'unes cinquanta persones treballaven en el càtering de la taverna romana i del monestir medieval.

L'Archéon demostra als seus visitants la vida quotidiana del passat a través de mitjans de reconstrucció i amb l'ajuda d'artesans, constructors i actors vestits amb la indumentària de l'època, totes les èpoques degudament han estat estudiades.

Els Països Baixos és un dels països més sobre habitats del planeta, ja que hi viuen més de 400 persones per quilòmetre quadrat.

¹⁴⁷ Informació extreta en part de l'article publicat per: Ijzereef, G.F. (1999). ARCHEON: Archaeology reconstructed in the Netherlands. MUSEI E PARCHI ARCHEOLOGICI. Ciclo di lezioni sulla ricerca applicata in archeologia 9è : 1997 : Siena.

És per aquesta raó que sempre hi ha hagut una gran pressió immobiliària i de construcció, afectant així a edificis antics que han estat reemplaçats per nous. Com a conseqüència, hi ha pocs monuments arqueològics que hagin subsistit a aquesta pressió i puguin ser visitats. Les excepcions de jaciments que es poden veure són algunes poques tombes megalítiques i túmuls neolítics i de l'Edat del Bronze. El període romà i l'Edat Medieval tan sols queda allò que es pot admirar als museus.

Les excavacions dels últims anys, han vingut a demostrar l'enorme quantitat de jaciment de diferents períodes que s'amagaven en el subsòl. Aquesta doncs, fou una de les raons per les quals es va decidir presentar el patrimoni arqueològic dels Països Baixos en un gran complex. La reconstrucció d'aquest passat no es va portar a terme sobre les restes d'excavacions locals, sinó de diferents excavacions al llarg del país.

El 1978, es crea la "Foundation for Experimental and Educational Archaeology". Un dels seus principals objectius era obrir un museu nacional a l'aire lliure amb diferents reconstruccions de jaciments prehistòrics. Quan la ubicació del parc va ser fixa a la localitat d'Alphen aan den Rijn, el març de 1990, la "Foundations of Archeon" va resultar ser la líder pel desenvolupament del projecte, i els períodes romans i medievals van ser afegits.

Des del 1993, escolars i altres grups poden viure dins diferents reconstruccions i un centre d'arqueologia experimental també va ser afegit en el projecte.

La base per totes les reconstruccions s'obté de l'arqueologia experimental. A través d'aquesta disciplina arqueològica, idees i hipòtesis són testades durant la reconstrucció dels edificis, les estructures d'enterrament, barques i imitant els

processos utilitzats antigament com pot ser la fosa de metalls, teixir i la reconstrucció de ceràmica de diversos períodes.

La construcció del parc, no ha estat feta totalment amb materials “autèntics”. Per exemple, les termes romanes tenen una moderna instal·lació d'escalfament de l'aigua que està amagada. Per raons de seguretat i higiene, els maons són moderns, tot i que a ulls del públic tot és vist tan autèntic com és possible. A l'àrea de Prehistòria, així com en la majoria d'edificis medievals van ser utilitzats materials originals.

Es va decidir construir el parc a la localitat d'Alphen Aan den Rijn, principalment, per la seva situació en el cor de l'Holanda Randstad, a tan sols 35 kilòmetres aproximadament trobem les ciutats d'Amsterdam, Rotterdam, Den Haag i Utrecht. Set mil·lions de persones viuen en aquesta àrea i per tal que el parc fos sostenible, es necessitaven 600.000 visitants el primer any.

El primer any, al contrari de les prediccions, van venir 500.000 visitants, de manera que es van fer algunes modificacions al projecte perquè aquest no tingués un preu tan elevat. El segon any, el número de visitants encara fou més baix, 350.000, de manera que es va haver de modificar de nou el cost total. Per tant, fou necessari posar aquest nou producte en el mercat turístic.

El Parc arqueològic temàtic

El 31 de març de 1994, l'Archeon va obrir les seves portes. Seixanta hectàrees de terra s'han transformat en un viatge a través del temps començant per l'àrea del Mesolític amb els Caçadors-recol·lectors, passant pel període romà i

finalitzant el 1350 dC amb el monestir franciscà de Dordrecht. A més a més, el parc està format per una àrea de pàrquing per 1500 cotxes i setanta autobusos, i un edifici d'entrada, un pati per activitats educatives amb serveis per passar-hi la nit i un centre d'arqueologia experimental. El cost total del centre fou de 40 mil·lions de dòlars. Principalment, fou finançat per un dels principals bancs holandesos, ajudes municipals, de la província del Sud d'holanda, el Ministre d'Afers públics i donacions d'espònsors. La participació del govern fou possible ja que el centre ofertava treball, oportunitats turístiques i per la creença en el nou concepte que creava el projecte.

Després de tres anys d'haver obert les portes i aproximadament un mil·lió de visitants, el parc es va declarar insolvent. La inversió fou molt més forta que el préstec que havia fet el banc. D'aquesta manera, el banc va decidir vendre el parc a un nou propietari i reduir-lo sis hectàrees. La zona afectada per la venda fou l'edifici de l'entrada, el pàrquing i tota l'àrea de Prehistòria, posteriorment, part del complex Archeon es va utilitzar per festes. Amb els nous propietaris tampoc es va solucionar el problema i el parc restà tancat fins a l'abril del 1998, quan va tornar a obrir les seves portes amb una reducció de l'espai de museu a sis hectàrees.

Els tres períodes

PREHISTÒRIA

La Prehistòria que es presenta en el parc de l'Archeon es concentra en diferents jaciments arqueològics que difereixen entre ells per diferents aspectes del territori, monuments megalítics i aigua. L'àrea comença amb el jaciment Mesolític de Bergumermeer i el públic pot veure un camp de cacera temporal al voltant d'un llac.

EL PERÍODE I ELS SEUS ELEMENTS MUSEOGRAFICS

Els caçadors-recol·lectors construeixen canoes, vestits fets amb pell de cérvol i cases –fetes segons plànols d'excavació – que tenen semblança amb poblats africans actuals. Els primers agricultors holandesos van venir del sud-est d'Europa als voltants del 5400 aC, són els anomenats grups de ceràmica de bandes que construïen grans cases familiars d'uns 35 metres de llargada i que comerciaven amb ramats, gra, ceràmica, etc als Països Baixos. Els seus jaciments es troben al sud del país i només en sòls molt fèrtils. En el parc s'ha intentat reconstruir el medi ambient del període recreant un tipus de selva subatlàntica.

Altres jaciments Neolítics de l'Archeon representen la ceràmica acanalada i la cultura de Vlaardingen. També s'hi troba un enterrament megalític reconstruït. De l'Edat del Bronze trobem una granja reconstruïda com la trobada a Andijk i de l'Edat del Ferro dues cases de Ezinge.

PERÍODE ROMÀ:

El període romà es concreta en una ciutat imaginària anomenada “Trajectum ad Rhenum” i mostra cases amb un ceramista local, una taverna, unes termes – que tenen el seu homònim original a Heerlen i que poden ser utilitzades pels visitants-, un fòrum, un amfiteatre i un hostel –rèplica del que hi ha a Nijmegen- que és utilitzat com un restaurant romà amb menjar romà preparat segons les receptes d'Apicius.

EDAT MEDIEVAL:

El període medieval a l'Archeon es concreta en una petita ciutat anomenada “Gravendam” que mostra una típica vil·la holandesa del darrer període medieval (1350 dC) dels Països Baixos. Cases d'Amsterdam, Utrecht, Edam, Delft, Rotterdam, així com Antwerp han estat reconstruïdes.

A l'interior de les cases hi podem trobar demostracions d'elaboració de productes artesans del segle XIV.

Àrea educativa

A l'abril del 1993, el centre educatiu va començar les seves activitats que majoritàriament han tingut un públic escolar que ha experimentat el passat amb la filosofia que l'acceptació de preservar el passat comença a l'edat infantil, és així com els nens/es poden arribar a l'escola secundària havent mantingut algun tipus de relació amb el patrimoni arqueològic. Per tal de fer un seguiment avaluatiu de com funciona aquesta àrea, es passen qüestionaris a les escoles i els professors/es per tal que responguin.

Arqueologia i reconstrucció

Les reconstruccions dels diferents edificis es van portar a terme per un grup d'arqueòlegs i historiadors d'edificis. Cada reconstrucció portada a terme en el parc està basada en els plànols d'una excavació real. En fer la reconstrucció de les termes romanes, basades en les trobades a Heerlen, es van extreure les mesures romanes emprades a l'època, fet que va ajudar a reconstruir les termes en una tercera dimensió també ajudant-se de l'autor romà Vitruvi.

La construcció del parc va començar el 1991 amb la part de Prehistòria que va estar realitzada per constructors molt bons coneixedors de les tècniques, materials i instruments que s'empraven a l'època, tanmateix, algunes màquines modernes també es van haver d'utilitzar per acabar el parc.

Els primers resultats

Segons Gerard F. Ijzereef, un dels propietaris i mànagers del parc, els resultats obtinguts en els primers anys d'obertura es podrien resumir en els següents punts:

a) El públic de l'Archeon és molt divers, des de gent amb una educació científica o universitària fins a un públic amb un nivell educatiu molt baix. En general, entre el 85-90% dels visitants, els hi agrada molt el parc i ens diuen que tornaran, un 30% que tornaran el mateix any i un 35% el pròxim any i un altre 35% en els pròxims anys. El mitjà pel qual es transmet més la informació és a través del boca a orella.

b) Molta gent no coneix la diferència entre arqueologia i geologia. Per exemple, molta gent pensa que els arqueòlegs també excaven dinosaures. Per tant, en aquest sentit el parc es proposa portar a terme una millor comunicació a través de signes i fulletons.

c) Durant els primers anys, un 10% del públic va ser estranger, per tant, és important donar informació del parc en altres llengües.

d) Degut al fet que la presentació del passat que es fa és a través de la reconstrucció i el "living history", el públic no experimenta el parc com una excavació real o el resultat d'aquesta, sinó com un parc temàtic, això pot portar a que el públic no surti del lloc amb un coneixement.

e) El parc és una institució privada per la qual no hi ha suport públic i, per tant, les primeres estimacions de pressupost foren massa altes partint de la base dels 500.000 visitants.

Es tenia la sensació, des del parc però no hi ha dades certes, que tan sols un 10% de la població holandesa era visitant del parc, amb una població total de quinze mil·lions de persones en els Països Baixos, al voltant d'un mil·lí i mig era públic potencial del parc en els pròxims anys. Per tal de mantenir un promig de 500.000 visitants l'any, Ijzereef informa de la necessitat de crear noves i espectaculars reconstruccions per mantenir l'atracció de visitants.

En aquest sentit, i per tal de pal·liar la falta de finançament, el nou Archeon, va obrir les portes l'abril de 1998 amb una perspectiva d'uns 100.000 visitants l'any per tal d'abarcabar tot el seu programa.

Conclusions

Amb la reconstrucció de part del patrimoni holandès es fa una aposta per tal d'obtenir una visió del passat sense destruir-lo

Biskupin (Polònia):

Es troba a la regió anomenada "Wielkopolska" que significa Gran Polònia, i que històricament era anomenada "Paluki"; en aquesta àrea s'hi troben vestigis històrics de certa importància i un ambient natural no contaminat, ja que està creuada per nombrosos rius i llacs que formen un sòl ric i grans prats humits i extenses superfícies forestals. Ja des del que s'anomena com Edat de Pedra, hi ha hagut diferents poblacions que s'han instal·lat a la regió degut a l'abundància de caça, els nombrosos jaciments de fang i les valls com a grans sistemes de comunicació.

Així doncs, la magnífica conservació del jaciment¹⁴⁸, el seu entorn i el significat de la regió fa que aquesta no sigui una localització escollida a l'atzar sinó que és una àrea marcada pel seu fort caràcter nacionalista ja que diuen que és on va començar el nacionalisme polonès. És el lloc on les tribus eslaves es van unir per primera vegada i d'elles en van néixer els primers polonesos, gràcies als quals a l'Edat Mitjana va néixer la nació polonesa. A qualsevol part de la regió es constata una ferma, gairebé obstinada convicció que aquestes terres són el cor de Polònia.

Malgrat aquest excés de confiança, Wielkopolska és poc coneguda fora de Polònia, ja que no té el caràcter distintiu de Silèsia o la infraestructura turística de la Pomerània. La capital és Poznan i els voltants d'aquesta i tota la regió hi podem trobar testimonis historico-patrimonials dels quals els polonesos s'enorgulleixen perquè són símbol de la seva nació. Exemples com l'emblemàtica catedral de Gniezno, bressol de la moderna i catòlica Polònia, els castells de Kórnik i Goluchow, els impactes de meteorit de Morasko i el peregrinatge de Lichén.

Context arqueològic

El poblat fortificat de Biskupin va ser construït als voltants del 740-730 aC, la primera Edat del Ferro (Hallstatt C) seguint un pla complicat i altament organitzat. Les anàlisis dendrocronològiques de la fusta de roure emprada per tal de construir el jaciment, fou definitiu per tal d'acotar el màxim possible les dates exactes de construcció de la fortificació.

¹⁴⁸ Sobre l'entorn natural i la conservació de la fusta en aquest assentament, és interessant llegir les últimes recerques realitzades, un resum de les quals es troben en el següent article: Grossman, A., Piotrowski, W., & Zajączkowski, W. (2002) Archaeology and interpretation - on the example of the latest interdisciplinary research in. 4th EXARC Meeting - Unteruhldingen (D), Retrieved Gener 14, 2007, from <http://www.exarc.net/resources/speeches/EXARC-4/lecture%20Piotrowski.pdf>.

El resultat fou entre el 747 i el 722 aC, període en el qual es va assentar el jaciment de la cultura Lusaciana¹⁴⁹.

L'illa fou rodejada per una barricada d'uns 6 metres d'alçada que consistia en un marc de fusta ple de terra. La riba del llac es va reforçar per una palissada d'unes 20.000 estagues de roure que es van col·locar al fons del llac per tal que funcionés per aturar les ones, trencar el gel i que, al mateix temps, fos un obstacle pels invasors. L'únic accés a la ciutat era a través d'un passatge vigilat per una torre i unit a la riba del llac per un pont de 250 m de longitud.

Dins les muralles defensives hi havia tretze fileres paral·leles de cases, unides per diferents carrers i envoltades per un carrer anterior a la fortalesa. Es van construir més de cent cases, cada una habitada per una família de set a deu membres. La població total de l'assentament era d'entre 800 i 1000 persones, el que probablement aleshores significava una gran ciutat. Biskupin era, bàsicament, autosuficient però també es va beneficiar de les rutes comercials més properes. Gràcies a la seva situació geogràfica, Biskupin va servir com a vertader eix d'intercanvi entre el nord i el sud.

Cap a l'any 400 aC, la ciutat fou destruïda segurament pels escites¹⁵⁰ i, mai més es va tornar a reconstruir.

¹⁴⁹ La cultura Lausaciana es va desenvolupar entre finals de l'Edat del Bronze i principis de l'Edat del Ferro (1300 – 500 aC) a l'est d'Alemanya, majoritàriament a Polònia, parts de la República Txeca i Eslovàquia, així com a Ucraïna.

¹⁵⁰ Els escites van ser un antic poble i cultura indoeuropea de les estepes del Nord del mar Caspi. Era un poble bàrbar d'Àsia central, provinent de la conca del riu Volga i que va avançar cap a l'oest entre el 800 i el 600 aC. L'any 512 aC, els escites van ser atacats pel rei Darius el Gran de Pèrsia una vegada creuat el riu Danubi. Durant els segles V fins el III aC, els escites van prosperar i formaren un regne que es va estendre des del baix Dnièper fins a Crimea.

S'apunta que aquest fet fou a causa del canvi climàtic que va comportar que el nivell del llac augmentés i l'illa resultés inhabitable. Tanmateix, les restes de l'estructura de fusta van quedar preservades en el fang i llim durant 2.300 anys, fet que va permetre que a principis de segle XX, quan el nivell de l'aigua va començar a disminuir, l'illa on hi havia hagut el poblat de Biskupin, tornés a ressorgir, abans de convertir-se en la península que és avui dia.

El jaciment arqueològic de Biskupin es va descobrir de manera fortuïta el 1933 quan un mestre de l'escola de Biskupin, Walenty Szwajcer, va portar els seus alumnes a conèixer l'entorn i va descobrir restes de fusta sota la torba; tot seguit, va escriure al Museu de Prehistòria de Poznan per alertar als arqueòlegs de la troballa. El professor Józef Kostrezwski¹⁵¹ (1885-1969) va anar a reconèixer les traces sobre el terreny identificant la ciutat lusaciana de finals de l'Edat del Bronze i començaments de l'Edat del Ferro. El 1934, es va realitzar la primera missió arqueològica organitzada per la Universitat de Poznan i dirigida per Józef Kostrezwski i el professor Zdzislaw A. Rajewski (1907-1974) director del Museu Arqueològic Estatal de Varsòvia fins el 1939. El 1939, les excavacions van ser aturades quan els alemanys van ocupar part de Polònia i Biskupin va ser part de Warthegau, una àrea que el nacionalisme germànic va aclamar com a pròpia des de l'Edat del Ferro i Biskupin fou anomenada "Urstädt". El 1940, les excavacions van ser portades a terme sota el patronatge de Heinrich Himmler i les SS-Ahnenerbe, amb la supervisió de Hans Schleiff, un arqueòleg clàssic que havia excavat Olímpia a Grècia.

¹⁵¹ Kostrezwski fou director del Museu de Prehistòria des d'on va popularitzar un programa per recuperar la memòria de la Prehistòria de la Gran Polònia, així com recuperar el territori d'aquesta. Al mateix temps, va desenvolupar la hipòtesi dels orígens pre-eslaus de la cultura Lusitana, per tal de justificar que els polonesos i no els alemanys foren els primers en viure en el territori de Silèsia i Pomerània. Actualment, el concepte dels orígens pre-eslaus és fortament criticat, sobretot pels arqueòlegs polonesos que treballen amb les influències del món romà.

Les excavacions van continuar fins el 1942 quan els alemanys van abandonar el lloc i el jaciment fou cobert d'aigua novament, fet que va propiciar la seva conservació fins que les excavacions foren repeses el 1946 i fins el 1974 per arqueòlegs polonesos.

En descobrir l'assentament, una de les primeres accions que es van portar a terme fou enlairar-se amb un globus per tal d'apreciar la grandària total de l'assentament i fer fotografies aèries per tal de veure'n la seva unitat. En estar construït en fusta, en una zona pantanosa, s'havia conservat en la seva integritat, de manera que es va poder reconstruir l'assentament a mesura que s'anaven documentant les diferents estances. La fortificació doncs ocupava dues hectàrees de la península, on a l'interior s'hi dipositaven unes tretze fileres de cases construïdes amb el terra de fusta i que ocupaven una superfície d'entre 70 i 90 m², idèntiques totes elles, estaven dividides entre una habitació principal –on hi havia una llar gran i un llit- i un vestíbul.

El 1936, pocs anys després d'haver començat les excavacions, es va construir a la Península el primer model de museu a l'aire lliure, inspirat en la reconstrucció del poblat palafític del Neolític i Edat del Bronze que es troba a Unteruhldingen¹⁵², una petita vil·la que forma part del poble de Uhldingen-Mühlhofen, al nord-oest del Llac Constança a Alemanya. Els hàbitats són reconstruccions ideals d'entre el 1922 i el 1941 i que foren dissenyades seguint les excavacions de Wasserburg Buchau a Federsee.

¹⁵² Biskupin. (2006, June 23). In Wikipedia, The Free Encyclopedia. Retrieved 14:25, September 18, 2006, from <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Biskupin&oldid=60157543>

Després del 1945, el museu va ser dirigit per un controvertit Hans Reinerth, arqueòleg nazi líder de la institució arqueològica nazi alemanya “Amt Rosenberg”¹⁵³.

Amb tot, cal tenir en compte que la reconstrucció de Biskupin va començar els anys cinquanta en ple període de dominació soviètica de Polònia. Tanmateix, no és la primera reconstrucció que es porta a terme a Polònia ja que la Primera fou un skansen, el Parc etnològic Kashubià a la localitat de Wdzydze kiszewskie a prop de Gdansk, fou inaugurat el 1906. El segon assentament que es va reconstruir a Polònia ja fou *Biskupin*.

La causa principal de la reconstrucció d'aquest jaciment fou el seu òptim estat de conservació i això va portar que es denominés la “Pompeia de Polònia”, fet pel qual ha esdevingut orgull nacional d'identitat dels polonesos¹⁵⁴.

Finançament i organització

En el jaciment reconstruït de Biskupin hi treballen de forma fixa unes 40 persones entre personal tècnic i professional (veterinaris, biòlegs i arqueòlegs), de manteniment i administratiu.

¹⁵³ L'any 1930, els Nazis van fundar dues institucions arqueològiques, una d'elles fou anomenada “Amt Rosenberg” i liderada per Alfred Rosenberg, que va tenir una educació com a periodista, al mateix temps que treballava pel principal diari del partit nazi “Völkischer Beobachter”. Rosenberg va ser el cap del Ministeri del Reich en el territori ocupats de l'est el 1941. Al final de la guerra, fou capturat pels aliats, sentenciat a mort pels tribunals de Nüremberg i executat el 1946. La institució tenia la finalitat de documentar la superioritat de la “raça germànica” i els seus drets històrics sobre velles àrees germàniques. Les activitats que s'hi portaven a terme, primerament es van centrar en el Nord d'Alemanya i Escandinàvia, des de que aquests països es van veure com el cor de la vella Germània.

¹⁵⁴ Segons informació donada per la Sra. Roksana Chowianec, a partir de la reconstrucció de Biskupin, el seu equip ha participat en l'aixecament de Düppel, Eindhoven i algun altre jaciment polonès. En referència a la relació existent entre l'assentament arqueològic i el nacionalisme, vegeu l'article: Piotrowska, D. (1998) Biskupin 1933-1996: Archaeology, politics and nationalism (Biskupin 1933-1996): Archéologie, politique et nationalisme). *Archaeologia Polona* vol. 35-36 (4 p.1/2), pp. 255-285. Warszawa: Polish Academy of Sciences, Institute of Archaeology and Ethnology.

Una de les fonts bàsiques de finançament són els festivals, sobretot el que s'organitza el setembre i que acull més de 100.000 visitants cada any i va en augment. A més a més, també s'aconsegueix finançament a través d'ajudes governamentals, programes europeus, el preu de l'entrada i dels tallers.

Pel que fa a la rigorositat científica de la posada en marxa de la reconstrucció i diferents experiències d'arqueologia experimental, podem dir que aquesta la dóna la vinculació directa amb la Universitat de Varsòvia, que està present en els òrgans de govern del museu.

Estudis de públic, tendències i tipus

Els estudis de públic que s'han fet van ser el del 1997, és a dir, fa nou anys, i el 2003, fa tres anys. D'aquests estudis se'n va extreure el perfil de visitant del centre, que és bàsicament nacional i estranger alemany. La gran diferència entre un estudi i l'altre és que en el primer hi havia un número de visitants escolars més elevat que en el segon on el número de visitants adults havia augmentat. S'apunta com a causa principal l'organització d'events destinats més a un públic adult.

Pel que fa al públic escolar, no sempre fa el mateix recorregut ni les mateixes activitats, ja que els professors/es escullen o bé fer tallers o només el recorregut, deixar-los lliures pel parc, etc. Les grans dimensions del parc i les seves infraestructures donen varietat d'alternatives a les escoles.

Un altre dels temes que es va estudiar van ser els nivells de satisfacció, on es va conèixer que la gent està més satisfeta amb els tallers, és a dir, quan participen activament de l'activitat i el coneixement del jaciment, en canvi, les visites tan sols guiades avorreixen a la majoria de públic. Malgrat aquest resultat, es pot dir que bàsicament, els tallers que es mostraven

als visitants són demostratius no experimentals i, per tant, aquests no són part activa.

Aspectes tècnics de la reconstrucció

La reconstrucció del jaciment es va fer in situ substituint els materials originals per materials del mateix origen però nous, tots ells treballats amb rigor com a l'època. Tot i que en un primer moment les fustes per reconstruir el poblat es van tallar amb serres modernes, posteriorment, i amb les influències de l'arqueologia experimental, es va creure important utilitzar rèpliques exactes de les eines que s'utilitzaren el segle VIII per construir una fortificació d'aquestes característiques; d'aquesta manera al mateix temps que es reconstruïa el poblat també s'aprenien les tècniques i inconvenients de la construcció de l'època. Aquesta reconstrucció no es va fer de la totalitat del jaciment sinó d'un sector que representa un terç del tancat, així com dos habitacles d'un total de 12 fileres de cases. Amb tot, i per raons de comoditat i seguretat, els arqueòlegs es van prendre algunes llicències, com per exemple, la porta d'accés que es va reconstruir molt diferent de l'actual i, a més a més, es va desplaçar uns metres per tal de facilitar la visualització de les restes originals de la porta que, actualment es troben a la vista i els hi és aplicat un tractament de conservació de la fusta periòdicament per tal que aquesta no es faci malbé.

En el jaciment hi ha un taller que disposa de maquinària necessària pel manteniment de les estructures, a més, a prop de jaciment hi ha les instal·lacions del laboratori on hi guarden tots els materials originals i arqueològics.

Arqueologia experimental

Pel que fa al camp de l'arqueologia experimental, podem dir que no hi ha un

equip d'arqueologia experimental fix. Des del departament d'arqueologia de la Universitat de Varsòvia, les classes d'arqueologia experimental tenen lloc en el centre, a vegades fins i tot fent-hi estades llargues. L'experimentació a mans de professionals amb dedicació completa existeix en el camp dels animals i les plantes. Trobem dos àrees diferenciades i no accessibles al públic que són les dedicades a l'experimentació amb animals i plantes, on intenten aconseguir regressions genètiques i, ho fan amb ovicàprids, cavalls i bòvids i, molt especialment, experimenten en fer creuaments per arribar al cavall polonès, que es caracteritza per ser més petit i amb les cames més curtes. Pel que fa a les plantes, es fa regressió de cereals i selecció d'herbes i mongetes.

Museu

A mig camí entre la península i l'entrada del parc, hi trobem el museu del jaciment dividit amb dos ales, una de les quals, la més antiga, presenta una exposició dels anys vuitanta que explica l'evolució del poblat i la vida quotidiana que s'hi feia. En aquesta ala s'hi exposen peces originals fruit de les troballes fetes en les diferents campanyes d'excavació, així com diorames i maquetes de com era la vida al poblat. A l'altra ala, inaugurada recentment, juny del 2006, s'hi troba una exposició sobre tècniques de fotodetecció aèria de jaciments arqueològics a Polònia.

Bliesbruck – Reinheim (França – Alemanya):

L'Europäischer Kulturpark Bliesbruck-Reinheim (Parc Arqueològic Europeu)/ Parc archéologique européen de Bliesbruck-Reinheim es troba a uns 25 km al sud-est de Sarrebruck, a la zona del Sarre alemana, a l'encantadora vall del Blies.

Aquest parc arqueològic s'estén al llarg de la frontera francoalemana sobre la qual va haver-hi un gran poblat d'artesans gal•loromans entre els segles I i IV aC. Gairebé tots els fonaments de les cases dels artesans, els seus forns, bodegues i sistemes de calefacció es troben en el costat francès. El 1954, es va descobrir a Reinheim, el costat alemany, la tomba d'una princesa celta de l'any 400. Aquesta necròpolis es va reconstruir per tal que fos apta per la visita, i es van fer rèpliques de les joies, ceràmiques i altres objectes trobats a la tomba.

Aquest parc europeu és el primer exemple de cooperació germano-francesa, a través del Conseil Général du Département de la Moselle, el Ministeri Francès d'Afers Culturals i el Saarpfalz-Kreis amb el suport del govern de la regió del Sarre alemany.

Història. Context cultural arqueològic

La història de l'activitat humana a Blietal es remunta a uns 10.000 anys, en el període denominat Neolític, tot i que no fou fins l'Edat del Bronze que es tenen dades precises d'un hàbitat de 2,5 hectàrees i la descoberta d'un "tresor" d'objectes de bronze. També es va trobar un poblat de la Primera Edat del Ferro, així com diverses necròpolis de túmuls pertanyents a aquest.

Un dels elements destacats del període fou la troballa d'una tomba del segle V aC on hi va ser enterrada una princesa. La necròpolis celta en la qual s'inclou aquesta tomba, està formada per tres turonets funeraris anomenats tumulus. Aquesta tomba ha estat reconstruïda i es troba a l'estany situat a l'est de la vil•la gal•loromana.

El 1950 es descobriren diferents túmuls però la tomba de la princesa no es va excavar fins el 1954, aquesta tenia un diàmetre de 23 m i una altura d'uns 5 metres. La persona inhumada era una dona que portava una torca al cap amb figures representant una cara humana. Al seu canell dret portava un braçalet d'or i al braç esquerra tres braçalets d'or, vidre i lignit. La vestimenta estava recollida amb una fíbula d'or decorada amb corall i una fíbula de bronze en forma de gall. A la dreta de la difunta es va descobrir un mirall amb el mànec decorat. A la seva dreta es van trobar nombroses perles d'ambre i vidre, així com amulets.

La part oriental de la cambra funerària comprèn tot allò necessari per la vida del més enllà. Al costat de dos plats de bronze, dos anells d'or i tres botons que decoren les còrnies per beure, s'ha trobat un càntir decorat amb motius curvilinis i un cap humà amb barba.

La princesa que va trobar el repòs etern en aquesta tomba formaria part de l'estament superior d'una societat fortament jerarquizada. La seva residència es trobaria damunt el turonet que domina la vall per comparació amb altres jaciments semblants.

A Reinheim, es pot visitar la reconstrucció de la tomba de la princesa després de passar per un pavelló d'acollida. L'ambientació de la cambra funerària és restituïda per mitjà d'una museografia en un espai de formigó sec. Els panells d'informació estant disposats a la galeria que davalla progressivament vers la cambra funerària donant així al visitant les claus per comprendre el món celta del segle V aC.

A l'època romana, la regió es troba dividida en nombrosos espais rurals isolats denominats villae. Tot i que la ciutat més forta del territori és Metz, Bliesbruck estarà dotat d'un veritable equipament urbà que bàsicament es caracteritza per la seva funció de producció artesanal i de mercat regional.

L'aglomeració de Bliesbruck-Reinheim neix als volts del segle I dC i és successivament ampliat arribant al seu màxim a mitjans del segle III dC quan patirà les invasions germàniques dels anys 250 – 275 dC. Tanmateix, la ciutat serà reocupada a posteriori renaixent parcialment al segle IV amb una intensa activitat.

A 800 m al Nord-oest de l'aglomeració de Bliesbruck existeix, a la mateixa època que el vicus de Bliesbruck (S. I al IV dC), una vil·la particularment important que inclou una espectacular residència i un vast territori agrícola. La residència ocupa una petita elevació a prop de l'actual vil·la de Reinheim sobre la riba sud del Blies. El topònim d'aquest lloc és "Heidenhübel" (tossal dels pagans) i demostra la importància històrica d'aquest emplaçament. El territori agrícola s'estén al sud en direcció al vicus.

Des del segle XIX que tenen lloc les excavacions en aquest indret, i s'hi ha trobat algunes construccions subterrànies i peces per l'escalfament. Tot plegat ha estat identificat com les restes d'unes termes. L'aprovisionament d'aigua sembla venir del propi riu que forma la vall.

Història de l'equipament

Del 1806 al 1879 van tenir lloc les excavacions d'una part del bastiment principal de la vil·la de Reinheim però fou enterrada de seguida ja que els agricultors de Bliesbruck i Reinheim van continuar explotant la vall. El 1954 es descobreix a Reinheim, el mànec d'un mirall de bronze celta que forma part de l'enterrament de la princesa celta. Del 1956 al 1957 continuen les recerques d'almenys tres *tumuli*.

¹⁵⁵ Informació bàsicament extreta de la pàgina web del lloc: Visite du parc archéologique européen de Bliesbruck – Reinheim: <http://www.archeo57.com/frontSite?controller=Home&lang=fr> [12/01/2007]

Del 1971 al 1972 van tenir lloc excavacions de salvament urgent sota la direcció de Marguerite Pax, conservadora del Museu de Sarreguemines, ja que el 1971, Jean Schaub va descobrir objectes gal·loromans provenint de les terres llaurades de Bliesbruck i constata la destrucció de vestigis gal·loromans, fet pel qual va alertar les autoritats competents. Des de 1978 fins el 1980 tindran lloc noves excavacions de salvament, fruit d'un pacte amb el propietari dels terrenys, i aquestes estaran dirigides per Jean Schaub i Jean-Paul Petit, actual director de les excavacions.

El 1980 continuen les excavacions i el director d'aleshores, el senyor Jean Schaub compra els terrenys a títol privat. Del 1981 al 1983 es programen excavacions de l'àrea artesanal a l'oest de Bliesbruck. Serà durant aquest període de temps, i després de la visita el 1981 del director del Consell general de la Moselle, el Sr. Julien Schwartz, que aquest òrgan comprarà part del terreny declarat d'utilitat pública.

Del 1984 al 1987 es programen noves excavacions i es fan els primers treballs de consolidació del barri oest dels artesans, al mateix temps es constitueix la GESAB (Grup d'Estudis pel Desenvolupament i Gestió del jaciment de Bliesbruck) que administrarà el lloc fins el 1995.

El 1985, Jean Paul Petit és nomenat pel càrrec d'arqueòleg departamental i Director adjunt del conjunt donat pel Consell General de la Moselle que vota un projecte de posada en marxa del lloc. És a partir d'aquest any, quan la cooperació franco-alemana esdevé més important, ja que arqueòlegs francesos i alemanys organitzaran exposicions comunes per tal de presentar els resultats de les seves excavacions. Així doncs, el 1986, el conjunt rep el títol de "monument històric" i el 1987 neix el concepte de "Parc archéologique européen de Bliesbruck Reinheim" pel que es beneficiarà d'ajudes governamentals.

El 1988, Jean Schaub rep el títol de cavaller de les Arts i Lletres per part del Ministeri de Cultura, gràcies a la seva acció d'apropament amb la solidaritat franco-alemana, ja que aquest any es crea la Fundació "Europäischer Kulturpark Bliesbruck – Reinheim" per part dels col·legues alemanys. El mateix any, l'arqueòloga Philippe Brunella reforça l'equip científic departamental i Philippe Marchant serà encarregat d'organitzar les primeres visites escolars.

El 1989, arriba l'electricitat al camp de treball de les excavacions, al mateix temps que Jean Schaub rep la "Creu de cavaller de l'ordre del Mèrit" de la República Federal Alemanya de mans del President von Wizäcker, per la seva actuació a favor del desenvolupament de les relacions culturals franco-alemanes. Aquest fet porta a la creació d'una comissió de pilotatge franco-alemany per tal de convocar un concurs internacional per la realització del Parc.

Des del 1990, any en el qual s'amplia l'oferta lúdica del parc, fins el 1998 quan es presenta la reconstrucció de la tomba de la "Princesa de Reinheim", la gestió del parc canviarà de mans diverses vegades, portant la iniciativa el costat francès, fins que el 1998 es signa un conveni de cooperació transfronterer que ve a ser la futura estructura de gestió comuna.

L'any 2000 mort el primer director de les excavacions de Bliesbruck, Jean Schaub, i el 2002 l'equip científic incorpora una conservadora en patrimoni, Josabeth Milleureux-le Bechenec. El mateix any s'inaugura un nou recorregut museogràfic del barri oest, així com la restitució d'una part de la vil·la.

Organització de la gestió. Finançament

L'equip està format per un consell científic per tal de garantir la credibilitat de la recerca, que està format per persones de reconegut prestigi de diferents països

com Bèlgica, Luxemburg, Alemanya, Suïssa, Itàlia i França. Al mateix temps, hi ha un equip de vint-i-dues persones a la part francesa i cinc a la part alemanya que formen el cos que treballa a diari sobre el terreny. Dins aquest grup hi trobem tres arqueòlegs francesos i tres d'alemanys, tres administratius, quatre persones franceses dedicades a conservació i restauració, i dos conservadors alemanys, cinc en el camp d'allò que fa referència a l'educació, cinc més a l'àmbit de turisme, acollida i relació amb el públic i dues persones dedicades al manteniment de les instal·lacions.

El projecte transfronterer del parc europeu Bliesbruck – Reinheim està finançat amb diners públics que provenen de l'Estat Francès i el departament de la regió de la Moselle, així com el Kreis del Saarpfalz i el govern de la regió del Sarre.

Activitats

El parc proposa visites per grups escolars i per adults, per tal de conèixer la civilització celta i gal·loromana a través de visites guiades i tallers. En els tallers pels grups escolars, s'aprenen tècniques antigues de fabricació artesanal i escriptura, al mateix temps que els monitors/es dinamitzen les visites fent observar, identificar i comparar. Pels grups d'adults els monitors/es fan parlar els vestigis del passat tot fent preguntes.

Butser Ancient Farm (Regne Unit):

Un dels casos més emblemàtics nascut amb l'arqueologia experimental fou la Butser Ancient Farm¹⁵⁶ (Hampshire, Gran Bretanya) creada el 1972 pel traspassat arqueòleg Peter Reynolds que es va proposar crear una versió d'una granja de l'Edat del Ferro dels volts del 300 aC, un autèntic laboratori d'investigació viu i a l'aire lliure, ja que aquesta no s'assentava sobre cap vestigi arqueològic.

Al mateix temps, també es va construir una rèplica d'una vil·la romana, per tant, el ventall cronològic el qual comprèn aquest complex arqueològic es situa entre el 400 aC i el 400 dC.

El seu emplaçament originari fou a la Butser Hill a pocs quilòmetres de Petersfield, una població del comtat d'Hampshire a Anglaterra. El 1976, es va obrir un segon lloc a uns quants quilòmetres d'Hillhampton Down i el 1989 es va tancar el lloc originari de la granja per traslladar el projecte, l'any 1991 a Bascomb Copse a Chalton, també al comtat del Hampshire i a uns cinc quilòmetres del lloc original.

Els resultats obtinguts es compararen amb l'evidència excavada en jaciments arqueològics. El treball d'investigació que s'hi porta a terme des dels seus inicis gira al redós de totes les activitats que es portaven a terme en una granja de l'època – construccions, activitat artesanal, cultius i animals domèstics - . Tota l'experimentació és feta amb les eines existents a l'època, a la vegada que s'han sembrat varietats prehistòriques de cereal i similars, així com ramaderia el més afí a l'existent a l'Edat del Ferro.

¹⁵⁶ Reynolds, P (1976). Farming in the Iron Age. Cambridge: Cambridge University press.

Reynolds, P (1979). Iron-Age Farm. The Butser Experiment. London: British Museum Publications Limited.

Reynolds, P (1982). La agricultura en la Edad del Hierro. Mundo Científico. 14, 483-493.

Renfrew, C, & Bahn, P (1993). Arqueología. Teorías, Métodos y Práctica. Madrid: Akal.

Reynolds, P (1998). The educational world of Butser Ancient Farm. Treballs d'Arqueologia (II Seminari d'Arqueologia i Ensenyament). 5, 45-64.

Reynolds, P. (1988). Arqueologia experimental. Una perspectiva de futur. Barcelona: EUMO.

Butser Ancient Farm: http://www.butser.org.uk/iafintro_hcc.html [07/08/2006]

Actualment, el paisatge de la granja està constituït per diverses cases circulars de diferents formes, que s'han conegut a partir dels forats de pal trobats. Amb la construcció de les cases s'ha arribat a tenir un coneixement molt aproximat de la gran quantitat de fusta que feia falta per tal d'edificar aquest tipus de cases (més de 200 arbres per una casa gran); a més de la impressionant resistència d'aquestes construccions amb teulada de palla i murs de petits troncs entrellaçats amb estaquetes verticals. S'ha experimentat la forta resistència d'aquestes construccions a vents huracanats i pluges torrencials. La granja està plantejada com un projecte a llarg termini i, fins ara, tan sols s'han obtingut resultats preliminars.

Alguns d'aquests resultats preliminars han estat:

1.- S'ha constatat que la producció de blat estava a molt per sobre de la que es creia pel període, fins i tot en els anys de sequera, fet que porta a una revisió radical dels càlculs demogràfics. A més, també es va descobrir que el cereals primitius utilitzats – einkorn (*Triticum monococcum*), emmer (*Tr. Dicococum*) i espelta (*Tr. Spelta*) – produïen el doble de proteïnes que els actuals, que creixien molt bé en camps plens de males herbes i sense els fertilitzants moderns.

2.- S'han llaurat diferents sectors de la granja de diferent manera – amb una aixada còpia d'una trobada en una torbera danesa que remou la superfície del sòl però no la barreja - . S'han experimentat varis sistemes de rotació i guaret dels cultius, amb i sense adob, així com sembrant a la primavera i a l'hivern.

3.- Un altre gran experiment ha estat el que es va fer per determinar els efectes en el gra de l'emmagatzematge en diferents forats. Aquesta experimentació ha estat corroborada per l'observació etnogràfica de fosses d'emmagatzematge a Àfrica i altres regions. Els resultats han estat que si el tancament és impermeable, el gra sense assecar pot ser emmagatzemat molt temps sense descompondre's i conservant la seva capacitat germinativa.

4.- Pel que fa als animals, es van portar de diferents illes d'Escòcia ovelles Soay –tipus que no ha estat alterat durant 2000 anys -. També s'ha introduït bestiar boví Dexter de potes llargues, de mida i força similars a l'extingit Shorthorn celta; al mateix temps que s'han domesticat dos exemplars pel seu ús tractor.

El projecte de Butser ens proporciona una perspectiva fascinant del *modus vivendi* dels grangers del segle IV aC al sud de les Illes Britàniques, és a dir, durant el període anomenat “middle Iron Age” per les Illes Britàniques i La Tène B i C per l'Europa Central i França. Collis¹⁵⁷ anomena aquest període com l'edat de les migracions, tot i que pel sud d'Anglaterra hi ha una continuïtat amb el període anterior, pel que fa a la tipologia d'assentaments i a la ceràmica, ja que aquest és un període d'un cert aïllament de les illes britàniques.

Reynolds va començar el seu projecte sent exclusivament una iniciativa de l'arqueologia experimental per tal de resoldre hipòtesi que no podien verificar-se i/o comprovar-se tan sols amb el procés d'excavació.

¹⁵⁷Collis, J. (1998): The European Iron Age. New York: Routledge.

Tanmateix, a la llarga el centre d'experimentació que havia creat, va cridar l'atenció de curiosos, aficionats, professionals i turistes que visitaven les instal·lacions, de manera que es va anar creant tota una gestió de visitants, es va donar l'oportunitat de viure dins les cases construïdes, anar a fer experiments, etc... fet que va constituir una font de finançament valuosa per continuar amb les investigacions.

En el nostre país, al poblat ibèric de l'Esquerda a Roda de Ter (Osona)¹⁵⁸, el 1990 es va iniciar una col·laboració directa amb la Butser Ancient Farm, que encara continua amb l'execució comuna de projectes. L'àrea de Recerca Experimental de l'Esquerda (ÀREA) ocupa una zona al costat del jaciment ibèric i medieval, davant de la muralla.

¹⁵⁸ Jaciment arqueològic – L'Esquerda- : <http://www.lesquerda.com/> [08/08/2006] Ubicat dins el terme Municipal de les Masies de Roda i s'hi arriba per la carretera comarcal C-153 de Vic a Olot o bé per l'eix transversal. Es localitza al meandre que forma el riu Ter en el seu pas per Roda i té una alçada de 467 m s.n.m.

El jaciment arqueològic de l'Esquerda ocupa una extensió de 12 Ha i va estar habitat des del segle VIII aC fins al segle XIV. Les fases més antigues s'emmarquen en el període final de l'Edat del Bronze (VIII-VII aC) i hi trobem restes de cabanes i ceràmica brunyida amb acanalats. Posteriorment, al segle V aC, hi trobem la construcció d'un poblat fortificat d'època ibèrica que perdurarà fins al segle I aC. Des d'aleshores i fins el segle VIII o IX el lloc restarà abandonat fins que s'hi assenta un poblat carolingi que donarà lloc a la formació del poblat alt medieval que creix a l'entorn de l'església dedicada a Sant Pere i que s'abandonarà a principis del segle XIV.

Des de 1977 que es fan campanyes d'excavació arqueològica en el jaciment de l'Esquerda amb la col·laboració del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona i el permís de la Direcció General de Patrimoni del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

A partir del 1990, L'Esquerda va iniciar una col·laboració directa amb la Butser Ancient Farm que va ajudar a nodrir aquest jaciment osonenc de les eines i metodologia de l'arqueologia experimental, tot creant l'Àrea de Recerca Experimental de l'Esquerda (ÀREA) i ubicant-la just al costat del jaciment ibèric i medieval. Aquesta àrea consta de la següent infraestructura per portar a terme diferents experiments: un taller-Laboratori pel seguiment i suport de les excavacions; una zona de conreu per l'experimentació agrícola i una estació meteorològica Automàtica cablejada subterràniament i unida a un ordinador del taller-laboratori. Amb aquesta infraestructura doncs s'han portat a terme un seguit d'experiments centrats en l'Edat medieval.

La gestió del centre resta a càrrec de la Fundació Privada d'Esquerda (FPE), entitat sense ànim de Lucre, que gestiona tota la infraestructura d'experimentació, així com el museu.

El Juliol de 2006, el jaciment ha estat declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) en la categoria de zona arqueològica.

Actualment, aquesta àrea comprèn un taller-laboratori, existent des de l'inici de les excavacions per tal d'emmagatzemar-hi eines i material que surt a l'excavació; zona de conreu on s'hi porta a terme l'experimentació i estació meteorològica automàtica imprescindible per tal de portar un control de les collites en relació amb la meteorologia. Aquesta estació automàtica es troba al mig del jaciment i a través d'un cablejat subterrani es connecta amb un ordinador que es troba al taller-laboratori.

Calafell (Catalunya):

Situat a la població penedesenca de Calafell, en un petit turó anomenat les Toixoneres de quinze metres d'altitud i a prop del conjunt residencial Alorda Park. A 300 metres s'hi troba l'actual línia de costa i al costat de l'embocadura del Torrent de la Cobertera.

Context cultural arqueològic

Fortí dotat d'una potent fortificació, protegia un petit conjunt de cases que es van desenvolupar en tres fases constructives principals des del segle VI fins al segle I aC: l'etapa fundacional (segles VI – V aC), de la qual queden molt poques restes visibles; l'etapa de ple desenvolupament del nucli (segles IV – III aC) i una ocupació efímera durant l'època romana (segles II – I aC).

Calia triar quin dels diferents períodes d'ocupació era el que s'intentaria restituir. És important remarcar que mai es va plantejar una reconstrucció o interpretació arquitectònica del jaciment en la seva totalitat. També es va considerar que mostrar el procés d'excavació en sí, formava part de la funcionalitat didàctica que es volia donar al jaciment. Per tant, es va entendre que la ciutatella havia de ser un jaciment arqueològic

en curs d'investigació. El moment triat per plantejar la restitució va ser el final del segle III i inici del segle II aC, quan l'assentament, en el seu màxim esplendor, sembla que va ser abandonat de forma sobtada. Algunes de les construccions dels períodes anteriors, encara es trobaven en ús el segle III aC; i les del període posterior són ocupacions residuals¹⁵⁹.

Història de l'equipament

El projecte d'interpretació arquitectònica de la Ciutadella ibèrica de Calafell va néixer el 1992 després de deu anys d'excavacions arqueològiques al poblat ibèric d'Alorda Park.

La reconstrucció d'una part del jaciment arqueològic es va portar a terme, bàsicament per dues raons. La primera era la gran pressió urbanística que hi havia sobre el jaciment mateix que plantejava greus problemes per a la preservació d'aquest, especialment quan fossin finalitzats els treballs d'excavació. L'altra era que la manca d'ús i de funció social del jaciment propiciava a l'abandonament i la progressiva destrucció del lloc.

El projecte de reconstrucció de la ciutadella ibèrica de Calafell va emmirallar-se bàsicament en el model suec d'Eketorp, explicat també en aquest capítol, que es basa en la reconstrucció d'una part del jaciment in situ i la consolidació de la resta. La reconstrucció de la ciutadella partia dels principis següents¹⁶⁰:

¹⁵⁹ Pou Vallès, J, Santacana Mestre, J, Morer de Llorens, J, Asensio Vilaró, D, & Sanmartí Grego, J (2001). El projecte d'interpretació arquitectònica de la ciutadella ibèrica de Calafell (Baix Penedès). *Arqueomediterrània. Tècniques constructives d'època ibèrica i experimentació arquitectònica a la Mediterrània.* 6/2001, 95-116.

¹⁶⁰ Pou, J, Sanmartí, J, & Santacana, J (1995). La reconstrucció del poblat ibèric d'Alorda Park o de les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès). *Tribuna d'Arqueologia* . 1993/4, 51-62.

- Tot procés de restauració requereix un estudi previ, tan exhaustiu com sigui possible, de les causes i dels processos de la degradació dels materials.
- L'arqueologia ha de subministrar les pautes de la intervenció arquitectònica.
- La salvaguarda de les restes arqueològiques ha de ser l'objectiu prioritari de tota intervenció sobre el jaciment, de manera que en la restauració i conservació cal emprar els materials menys durs o més solubles que els originals i, de totes maneres, han de quedar clarament diferenciades les zones originals de les reconstruïdes. En cap cas es pot admetre la falsificació.
- És necessari respectar totes les fases i indicis de la cultura; no hi ha èpoques brillants per ressaltar ni decadents per amagar.
- En tota intervenció la conservació ha de tenir prioritat sobre la restauració i la interpretació.

Calafell doncs representa un dels primers models de reconstrucció arqueològica prehistòrica experimentada en països mediterranis amb estructures arquitectòniques de pedra, tàpia i toves, que disten dels hàbitats fets en fusta i que trobem a l'Europa centre i nord-occidental humida com és Polònia, Regne Unit, Països Escandinaus, Alemanya, etc. A partir d'aquest model, se'n han desenvolupat de posteriors a la Península Ibèrica, com és el cas de La Bastida de les Alcuses (Moixent) o a Numància, ambdós exemples explicats en aquest capítol.

Organització de la gestió. Finançament

La gestió de la Ciutadella Ibèrica de Calafell ha anat canviant. Els primers anys, la gestió va estar a mans de l'Ajuntament que va contractar a dos funcionaris,

EL PERIODE I ELS SEUS ELEMENTS MUSEOGRAFICS

un del camp de l'arqueologia i l'altre de turisme. A partir de l'any 2002, la gestió va anar a càrrec de l'empresa "Sistemes Didàctics Interactius" fins que el 2003 va passar a mans de l'empresa Rocs s.c.p de la qual el Sr. Jordi Morer n'és un dels responsables. Des de l'any 2004 fins el 2006 la gestió va tornar a mans de l'ajuntament de Calafell amb la col·laboració parcial de Rocs, tot i que des del 2004 s'està pendent que surti el concurs de la concessió del servei de botiga i visites de la Ciutadella Ibèrica de Calafell.

Públic, tipologia, número

El recompte de número de visitants a la Ciutadella Ibèrica de Calafell queda adulterat pel canvi de responsables en la gestió dels darrers quatre anys. Per una banda, a la relació de número de visitants per any que reproduïm tot seguit en una taula, no hi ha comptabilitzades aquelles entrades gratuïtes a visitants convidats. El que sí que es fa notori és que el grup majoritari d'aquesta instal·lació està compostat en escreix pels grups escolars. Al mateix temps, des de l'any 2003 que el centre pateix una forta davallada de visitants escolars que analitzarem en el següent capítol.

ANY	INDIVIDUALS	GRUP ESCOLAR	GRUP GENERAL	TOTAL
2002	4025	9313	1264	14602
2003	3927	11647	1601	17175
2004	2879	10889	1814	15582
2005	4261	7649	1514	13324

Font: Aquesta taula ens l'ha facilitat el Sr. Jordi Morer

Activitats que s'ofereixen

La ciutadella ibèrica de Calafell ofereix visites guiades a grups escolars i/o organitzats realitzades per estudiants d'arqueologia que han treballat en les tasques d'excavació del jaciment. Al mateix temps, si es sol·licita amb anterioritat, els grups també poden realitzar tallers artesans de teixir amb un teler petit, fabricar tovot amb les mans o bé escriure el propi nom amb l'alfabet ibèric.

Durant el mes d'agost tenen lloc les “nits ibèriques”, un esdeveniment que alberga nombrós públic a les nits d'estiu. S'hi fan representacions de *living history*, visites guiades i tast de cuina de l'època.

Castell Henllys (País de Gal·les, Regne Unit)¹⁶¹:

Ubicació

Situat dins el *Pembrokeshire Coast National Park* a la costa oest –badia de Cardigan-, entre Cardigan i Newport, del País de Gal·les al Regne Unit.

L'emplaçament de Castell Henllys –que en gal·lès vol dir “el castell de la cort vella”- ha estat excavat durant vint anys i la reconstrucció del seu estat original s'ha fet sobre els mateixos vestigis del 600 aC. En total, s'han reconstruït quatre cases i un graner.

¹⁶¹ Informació extreta de l'article de Mytum, H. (2004) Reconstruction Policy and Purpose at Castell Henllys Iron Age Fort. A Jameson Jr., J.H. (ed.) The reconstructed past. Reconstructions in the public interpretation of archaeology and history. United States of America: Altamira Press. Pàgs. 91-102. També és interessant llegir: Mytum, H. (2003) Evoking Time and Place in Reconstruction and Display: The Case of Celtic Identity and Iron Age Art. A Jameson Jr. J.H. et alii (eds.) Ancient Museums. Archaeology and the Arts. Alabama: The University of Alabama Press. Pàgs. 92-108.

Història. Context cultural arqueològic

El jaciment arqueològic de Castell Henllys ocupa un esperó de terra a sobre del riu Gwaun, un afluent del riu Nevern, en una vall formada a finals de l'era glacial pel desglaç. La fortificació del lloc –de mitja hectàrea- va ser portada a terme per l'aristocràcia local a principis de l'Edat del Ferro per tal de mostrar el seu poder i estatus i albergava una mitjana de 100-150 persones, al mateix temps, la fortificació també fou una defensa contra l'atac dels veïns. A finals de l'Edat del Ferro, l'adveniment del període romà a principis del segle I dC va desembocar en la construcció d'una granja i l'abandonament, probablement per raons econòmiques i socials, de la fortificació. Als volts del segle IV dC, amb el probable establiment d'una nova elit local d'origen irlandès, el lloc fou abandonat en la seva totalitat.

El desenvolupament del territori circumdant està enormement lligat amb la formació del Castell, la gestió del bosc, els camps cultivats i el treballat pel ramat. Aquest fet ha comportat que en la presentació i interpretació del jaciment també s'ha tingut en compte la reconstrucció del territori, així com la seva flora i fauna. Per tant, es vetlla per la conservació dels ratpenats, ratolins, corbs i ocells, etc.

Història i gestió de l'equipament

El lloc fou prospectat el 1925, quan es va pensar que era un poblat inacabat, ja que a l'oest del poblat no hi havia restes visibles¹⁶². S'han portat a terme excavacions del lloc des de l'any 1981 per la University of York, quan era propietat de Hugh Foster, un empresari interessat en l'Edat del Ferro que va arreglar el lloc per tal que esdevingués una atracció comercial pels visitants, reconstruint les cases a través de

¹⁶² Royal Commission for Ancient and Historic Monuments of Wales (RCAHMW) (1925), County of Pembroke.

l'evidència arqueològica. L'any 1991 el Sr. Foster va morir i el lloc fou comprat pel National Park, encarregat de protegir el lloc del desenvolupament urbanístic, així com interpretar-lo pels visitants. Des de d'aleshores, el jaciment rep uns 30.000 visitants l'any que significa un fort impuls per l'economia local. Aquest recurs interpretatiu de l'Edat del Ferro britànica és únic, ja que alberga una àrea reconstruïda al costat d'àrees que encara continuen en excavació, mentre que els camps del voltant s'utilitzen per tal de mostrar pràctiques de granges prehistòriques amb ramats criats com a l'Edat del Ferro.

La necessitat de reemplaçar o reconstruir periòdicament estructures del poblat, així com per evitar la davallada de visitants que ja havien visitat el jaciment, el 1998, l'autoritat del National Park, juntament amb la Fundació pel Desenvolupament regional d'Europa (FEDER) van decidir reconstruir la casa més gran i dominant que es coneix a Castell Henllys. Actualment, tant les excavacions com la reconstrucció i manteniment del lloc és finançat per l'autoritat del National Park.

Descripció detallada del plànol

El visitant s'apropa a la fortificació a través d'un bosc on s'ha recreat tota una atmosfera de petits horts i prats on hi trobem ramats d'ovelles i porcs, entre d'altres, semblants als que ens podríem trobar a l'Edat del Ferro. Ja molt a prop de la fortificació, hi trobem un camp amb diferents cultius com blat d'espelta i mongetes celtes; un tros del camp s'utilitza per fer demostracions de llaurar la terra amb els instruments utilitzats a l'època. Al costat del camp hi podem veure un jardí on es mostren les diferents variats d'herbes i plantes utilitzades durant el període objecte d'aquest treball.

A l'interior de la fortificació hi trobem quatre cases i un graner, tot reconstruït. Una de les cases s'ha interpretat que seria la del cabdill i una altra la del ferrer.

Una de les cases s'anomena "rellotge de sorra" i l'última, la més gran i la més vella no té nom però és la de més grans dimensions de l'Edat del Ferro reconstruïda al Regne Unit.

Les parets de les cases estan fetes amb troncs petits d'avellaner i cobertes amb una barreja feta amb fang, sorra, fems, aigua i un material fibrós com pot ser el farratge. Les teulades són còniques i construïdes amb bigues que es recolzen al centre en un pal, o bé, en una anella creada a mitja teulada. Finalment la teulada és coberta amb vegetals procedents de zones humides com els joncs.

Tant el graner com les quatre cases, han estat reconstruïdes sobre els seus fonaments originals per tal de generar la sensació de volum al poder estar a l'interior dels edificis, que ha estat decorat amb vestits, armament, llits, forns de pa, telers, etc., a més de pintar una línia a la paret amb elements antropomòrfics. Al llarg dels anys, s'ha anat comprovant la manera i temporalitat dels habitatges, per tal que se'n faci el seu degut manteniment.

Públic, tipologia, número

Castell Henllys rep una mitjana de 30.000 visitants l'any, un quart dels quals, és a dir, 7.500 són escolars que hi van per tal d'aprendre sobre l'Edat del Ferro al País de Gal·les, ja que és part del "National Curriculum" del País de Gal·les.

Activitats que s'ofereixen

Les activitats que s'ofereixen van des de les visites guiades a les quals es poden fer cada dia, fins a activitats o aconteixements com demostracions de teixir, explicar contes, activitats artesanals, living history, etc.

Historisch Openlucht Museum Eindhoven¹⁶³ (Països Baixos)

Ubicació

El museu històric a l'aire lliure està situat al sud de la ciutat holandesa d'Eindhoven, a l'àrea d'esbarjo anomenada Genneper Parken.

Context cultural arqueològic

L'Historical Open air Museum situat a la ciutat d'Eindhoven és un model de rèplica en el qual s'hi ha fet una reconstrucció hipotètica de com podia ser una vil·la de l'Edat del Ferro (750 – 50 aC) i medieval (500 – 1600 dC) de la regió dels Països Baixos.

Història de l'equipament

El projecte va començar l'any 1982 com a una decisió voluntària d'uns quants professors/es, per tant, la primera missió del museu a l'aire lliure fou crear un centre educatiu, posteriorment, s'hi ha afegit el factor turístic.

A mitjans dels anys noranta, l'èxit del museu va fer que es construís una nova vil·la medieval amb el finançament de la Unió Europea i a través del programa STIMULUS, tot i que l'organització seguia voluntària i no s'havia transformat en una "empresa" professional.

¹⁶³ Informació extreta de: Historisch Openlucht Museum Eindhoven: <http://www.historisch-openluchtmuseum-eindhoven.nl/> [14/01/2007] i de l'article: Paardekooper, R.P. (2002). The story behind the product. 4th EXARC Meeting - Unteruhldingen (D), Retrieved Gener 14, 2007, from <http://www.exarc.net/resources/speeches/EXARC-4/lecture%20Paardekooper.pdf>. Al mateix temps, s'ha utilitzat el següent article per explicar el citat centre: Van Valburg, B., & Paardekooper, R.P. (2004). Recent developments in Eindhoven: survival or death. 7th EXARC Meeting - Barcelona (ESP), Retrieved Gener 14, 2007, from <http://www.exarc.net/resources/speeches/EXARC-7/vanValburgPaardekooper.pdf>.

El 2001 es van obrir les portes de la nova vila medieval i el museu va haver de plantejar-se la seva professionalització que es va portar a terme el 2003. L'ajuntament d'Eindhoven però no considerava el museu com una organització cultural, de manera que el finançament per aquesta banda era nul.

La fundació del museu, una organització privada, va decidir emprar el Juny de 2003 un mànager interí com a director, Bert van Valburg, que va establir un programa de punts a assolir, com l'elaboració d'un nou programa educatiu, una nova política de com treballar amb els voluntaris i els "living history" grups, una nova guia del museu i una millor comunicació. Tot aquest canvi ha permès obtenir una organització més satisfactòria que ha escampat el nou missatge mitjançant contactes amb polítics i periodistes, fet que ha comportat un millor suport polític i econòmic.

Activitats

El museu ofereix un ampli ventall d'activitats, des de fer espelmes, pa i portar un ramat, fins a manifestacions més grans com són seminaris d'especialistes en la fosa de metall o trobades de grups de reconstrucció històrica.

Eketorp (Suècia)¹⁶⁴:

Ubicació

Situat al sud-est de l'illa d'Öland, formada de pissarra i calcària, a l'altiplà d'Alvaret.

¹⁶⁴ Informació extreta de Santacana, J. (2002) Eketorp: Un viaje al corazón de la Europa Bárbara. Clío, el pasado presente. Núm. 6, pàgs.78-81. Així com de l'article: Edgren, B. (1998). Eketorp Rediviva: 'An Ongoing Scientific Discussion. Museum International. 50 (2), 10-15.

L'illa està situada al nord d'Estocolm, a prop de Kalmar (Suècia) i a 50 km del pont que uneix l'illa amb Suècia¹⁶⁵; s'hi troba la fortificació d'Eketorp que forma part dels importants centres turístics que s'alberguen en aquesta allargada illa del mar Bàltic poblada de boscos i matolls amb uns 140 quilòmetres de llarg i entre 4 i 16 quilòmetres d'amplada, i amb una població que oscil·la les 25.000 persones de forma permanent tot i que a l'estiu augmenta en ser una de les destinacions turístiques preferides dels joves suecs. Tot el sud de l'illa d'Öland ha estat designat com a Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO.

Història. Context cultural arqueològic

A Öland hi ha dinou fortificacions prehistòriques conegudes que daten de l'Edat del Ferro, quan l'illa era molt rica i poblada de gent. L'illa té una orografia molt plana que no permet protegir-se mitjançant elements geogràfics naturals, és per aquesta raó que les fortificacions són tan típiques de la zona.

Eketorp és l'única fortificació que ha estat excavada en la seva totalitat, entre el 1964 i el 1974 per la National Heritage Board. Les excavacions van posar al descobert que el jaciment tenia tres importants fases, dues durant l'Edat del Ferro –en la primera tenia una extensió d'uns 57 metres, i a la segona fase d'uns 80 metres - i una fase durant l'Edat Mitjana –quan va aixecar-se un segon mur defensiu -.

¹⁶⁵ Aquest pont és un dels més llargs d'Europa sobre el mar. Arrenca de la ciutat de Kalmar que formava part de l'antiga lliga hanseàtica i arriba a la ciutat de Borgholm.

La fortificació de l'Edat del Ferro data del segle IV dC¹⁶⁶, quan els habitants de l'illa tenien molts contactes amb la gent del continent i l'imperi romà, que anomenaven a aquests pobles bàrbars. Durant aquest període, l'assentament tenia una funció de refugi pels grangers locals en temps de guerra, al mateix temps que esdevenia un lloc on realitzar-hi cerimònies religioses.

Als volts del segle V dC, la fortificació es va reconstruir fent-se més gran, de manera que a l'interior s'hi albergaven unes cinquanta-tres cases. Es dedueix doncs que durant aquest període dins l'assentament hi habitaven grangers amb funcions militars, tot i que també servia com a refugi pels grangers dels voltants. Va ser abandonat a finals del segle VII dC.

Durant la primer període de l'Edat Medieval (1170 – 1240 dC aproximadament), es va reparar la fortificació per tal de ser reutilitzada per una guarnició militar amb la seva cavalleria. Es presumeix que segurament va jugar un paper important en les lluites pel poder de la corona sueca.

Història de l'equipament

Les excavacions d'aquest assentament van començar l'estiu de 1964 per iniciativa del professor Marten Stenberger amb l'objectiu d'intentar explicar la presència de fortins prehistòrics a la illa d'Öland, així com precisar el context en el qual convé situar els objectes de l'Edat del Ferro sueca i de l'època medieval descoberts a l'interior d'aquests recintes fortificats i coneguts des dels anys trenta del segle XX. Després de deu anys d'excavacions, el jaciment d'Eketorp va ser totalment descobert i investigades les tres fases del seu desenvolupament històric (Eketorp I, II i III).

¹⁶⁶ L'Edat del Ferro dels Països Escandinaus varia substancialment de la de la resta d'Europa. Es divideix entre l'Edat del Ferro pre-romana i l'Edat del Ferro romana

És a finals de 1973, quan es va decidir reconstruir l'aspecte del poblat escollint aquella fase que millor restava conservada, Eketorp II. Tanmateix, els treballs no van poder ser començats fins el 1977 i finalitzats l'any 1993. S'ha reconstruït més de la meitat del conjunt seguint el pla de la segona fase de la vida del poblat i per recrear l'etapa medieval post-víkinga tan sols s'han reconstruït alguns edificis.

Seguint la tradició de l'*Skansen* d'Estocolm, a Eketorp hi viuen animals amb la finalitat d'ambientar el conjunt. La idiosincràsia d'aquest assentament rau en el fet que està reconstruït *in situ* basant-se en informació procedent de l'arqueologia i l'etnografia.

Eketorp ha resultat ser un model per alguns jaciments arqueològics reconstruïts tan de Suècia¹⁶⁷ com de la resta d'Europa.

Descripció detallada del plànol

En entrar al fortí es creua una zona plana que avui està coberta per un matoll dens però que en temps passats estava formada per llots propi de zones humides. El paisatge que ens envolta és pla, monòton i sense cap element modern que el contamina.

¹⁶⁷ Un dels centres influenciats per Eketorp a la mateixa illa d'Öland ha estat Skäftekär situated al nord de la illa d'Öland a Suècia.

La vila de l'Edat del Ferro es troba ubicada dins un parc natural amb cent-cinquanta tipus d'arbres i matolls diferents plantats el 1860 quan va començar l'escola de guardes forestals. Al mateix temps, el parc també compta amb un recorregut de 2'5 quilòmetres que permet fer una passejada pels diferents assentaments del ferro de la zona. També s'hi troba un museu que dona una visió de com era la vida a la vila de Skäftekär a finals de l'Edat del Ferro escandinava, fa mil cinc-cents anys.

L'element rellevant d'aquest centre és la reconstrucció de la casa on el cabdill propietari del districte va viure durant el període. Uns 40.000 visitants ja han passat pel lloc.

A uns pocs centenars de metres de la fortalesa hi trobem un petit centre d'acollida de visitants senyalitzat amb la bandera de Suècia. Resulta ser un discret quiosc per la venda de tiquets des d'on s'accedeix al recinte emmurallat circular d'uns vuitanta metres de diàmetre. L'espessor dels murs supera els cinc metres que també fa en la seva allargada; és una muralla construïda amb lloses de pedra col·locades en sec, sense cap tipus d'argamassa però perfectament encaixades. En creuar el fortí tan sols es té accés per una única porta que una vegada creuada, permet veure un carrer empedrat que condueix a una plaça central, rodejada d'habitacles d'onze metres de llarg, disposats radialment, sent la mateixa muralla la paret posterior d'aquests.

El centre de la plaça es va omplir de construccions formant així dues alineacions de cases, similars a les disposades radialment. Van arribar a existir més de trenta habitacles com els mencionats que formaven unes quinze granges amb una estança destinada a habitatge i l'altra a magatzem o estable. Els edificis estaven separats per parets mitgeres d'1,50 metres d'altura. Les portes de les granges –de fusta - i estables miren vers el centre de la plaça. Els habitatges estables d'aquestes granges estaven cobertes per teulades de doble vessant i sostingudes per un embigat de postes centrals. Els terres són empedrats i tot plegat recorda les construccions tradicionals de l'illa d'Öland.

Tanmateix, aquesta resulta ser la part d'interpretació i reconstrucció que ens trobem al poblat, perquè una vegada es penetra al cor del fortí, els arqueòlegs deixen la possibilitat de contemplar els objectes originals de les excavacions perfectament contextualitzats i explicats en un museu on s'explica que el jaciment ha tingut tres fases:

- Eketorp I: Aquesta és la primera fase de construcció del jaciment el segle IV dC quan es fabrica una muralla que envolta un recinte de 57 metres.
- Eketorp II: Quan a principis del segle V dC el recinte va quedar petit i es va engrandir fins arribar a un diàmetre interior de 80 metres. Aquesta fase acaba el segle VI dC.
- Eketorp III: És la fase que s'inicia quatre-cents anys després del seu abandonament, als volts del 1000 dC quan es construeix una segona muralla i en el seu interior s'hi construeixen cases fetes en la seva totalitat de fusta. Aquesta és la fase dels víkings.

Activitats que s'ofereixen

Cada dia s'ofereixen visites guiades per personatges vestits de l'època, a més a més, una altra de les activitats diàries que s'hi porten a terme també són tallers d'armes, menjar i teixir. Eventualment, sobretot durant l'estiu, tenen lloc esdeveniments com la construcció d'una casa de l'Edat del Ferro, emprovar-se roba de l'època, batalles fictícies, etc.

La Xarxa de Vil.

¹⁶⁸ Johansson, T (2002, November, 23). The Swedish Network of Reconstructed Ancient Villages. 4th EXARC Meeting - Unteruhldingen (D), Retrieved October 8, 2006, from <http://www.exarc.net/resources/speeches/EXARC-4/lecture%20Johansson.pdf#search=%22Tomas%20Johansson%20%26%20the%20swedish%20network%20of%20reconstructed%20ancient%20villages%22>

A partir d'aquestes primeres passes, es van crear a Suècia museus a l'aire lliure a nivell local i regional durant les primeres dècades del segle XX. Aquests museus es van dedicar a la cultura dels últims grangers de Suècia, majoritàriament del segle XVIII i XIX.

A principis dels anys trenta, va néixer una nova generació de museus a l'aire lliure amb la reconstrucció d'una casa de finals de l'Edat de l'Edat del Ferro a "Lojsta Hall" (Gotland) que va significar la primera reconstrucció prehistòrica feta a Suècia. Les dècades següents foren de poca intensitat fins arribar a una nova era a finals dels anys setanta.

Flag Fen (Regne Unit)¹⁶⁹

Ubicació

Situat al sud-est del Regne Unit a una hora en cotxe des de la ciutat de Leicester i una hora i tres quarts des de la ciutat de Birmingham; el centre es troba als afores de la ciutat de Peterborough.

Context arqueològic¹⁷⁰

Flag Fen és un jaciment probablement religiós de l'Edat del Bronze que comprèn un llarg nombre de forats de pal organitzats en cinc llargues files (als voltants d'un quilòmetre) i que connecten l'illa de Whittlesey amb Peterborough a llarg d'una terra humida anomenada en anglès "fenland".

¹⁶⁹ Byford, J (1999-2006). Flag Fen - Britain's Bronze Age Centre at Peterborough - England. Top Tourist Attractions UK-. Retrieved October 10, 2006, Web site: <http://www.flagfen.com/index.html>

¹⁷⁰ Flag Fen. (2006, September 8). In Wikipedia, The Free Encyclopedia. Retrieved 12:46, October 10, 2006, from http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Flag_Fen&oldid=74552177

En una part d'aquesta estructura, hi trobem una petita illa on presumiblement, s'hi portaren a terme cerimònies religioses.

En el segle X aC, el nivell del terra era molt més baix, al llarg dels anys, l'aigua ha anat inundant la zona, i ha provocat que l'estructura quedés coberta preservant-la fins que fou descoberta el 1982 pel Dr. Francis Pryor i finançat per l'English Heritage.

Història de l'equipament

La història de Flag Fen comença el 1982. El lloc es va descobrir quan una excavadora mecànica que estava treballant en el drenatge dels recs va topat amb el que semblaven uns troncs. L'equip d'arqueòlegs, liderats pel Dr. Francis Pryor, van enviar les mostres trobades a fer un anàlisi de datació radiocarbònica i el resultat fou que dataven de l'any 1000 aC.

Les excavacions arqueològiques al jaciment de Flag Fen s'han concentrat a les àrees que es van assecant. El lloc ha sobreviscut gràcies a les inundacions però cada vegada més el terreny esdevé més sec i els arqueòlegs treballen a contrarellotge per tal de preservar el màxim de dades possibles abans que es perdin, ja que es calcula que si no s'intervé en el jaciment en vint anys s'hauran perdut totes les dades.

El Parc arqueològic de Flag Fen fou planificat el 1987. Des d'aleshores, ha estat progressivament ampliat i ara cobreix gairebé tota l'allargada de l'alineament dels pals. La gestió del parc centra els seus esforços en retenir un alt nivell d'aigua i re-incorporar arbres i matolls que havien crescut a la zona durant l'Edat del Bronze.

S'ha construït un llac artificial anomenat "the mere Flag Fen" per tal de preservar les condicions d'inundació a la zona on hi ha les plataformes de fusta i l'alineament de pals. L'aigua prové d'un dic molt proper i qualsevol element de pol·lució és retirat.

Descripció detallada del plànol

Al centre arqueològic de Flag Fen s'hi pot arribar en cotxe que pot deixar-se en un pàrquing, o bé en bicicleta per un carril verd. En entrar, a mà dreta trobem el centre d'interpretació de nova creació anomenat "Heritage Centre" on hi ha la botiga i un cafè self-service. Després de recórrer un caminet a peu i just abans de creuar el dic, podem entrar a la casa anomenada "preservation hall" on es pot veure tot el procés de conservació i restauració de la fusta extreta de l'excavació. A la dreta s'entra en el jardí romà on s'hi han sembrat plantes d'època romana que s'ha sabut d'elles a través de les anàlisis de llavors i pol·len de l'excavació.

En creuar el dic per un pont de fusta, trobem la part de reconstrucció arqueològica. Per una banda i a l'esquerra veiem les tres cases reconstruïdes de l'Edat del Bronze. Aquestes van ser fetes a mida real a partir d'unes excavades el 1976 al Fengate.

Per altra banda, a la dreta, just deixant el pont, el 1988 es va reconstruir una casa de l'Edat del Ferro basada en diferents excavacions de finals del període a altres llocs del Regne Unit. El model de casa doncs formaria part de les trobades el 250 aC.

Seguint un vell camí romà i darrera la casa de l'Edat del Ferro, trobem l'anomenat Mere, un llac artificial que permet mantenir la humitat de la zona.

Al costat mateix s'hi troba el museu on s'hi guarden nombroses peces originals trobades en les excavacions.

El centre també disposa d'una granja d'animals on s'hi realitzen experimentacions genètiques que han donat com a resultat el naixement d'espècies molt properes a aquelles que s'hi podien trobar durant el Neolític, l'Edat del Bronze i del Ferro.

Organització de la gestió. Finançament

El finançament del centre es basa en un 36% als tiquets d'entrada i socis; un 5% a les classes, tallers i teatre que s'hi fa; un 5% més a la botiga i al cafè i un 1% de donacions. Per tant, menys del 50% està cobert, però queda més de la meitat del finançament per cobrir els salaris dels managers i treballadors, el menjar pels animals, els veterinaris i el manteniment. Per tant, actualment, el centre es troba en deute.

La Bastida de les Alcuses (Moixent, València)¹⁷¹

Ubicació

El poblat de la Bastida de les Alcusses està situat en un pujol de 740 metres del poble de Moixent al País Valencià, que domina amplies valls cultivables a les rodalies del camí natural que va cap a l'altiplà ibèric, en el seu tram de Xàtiva a Almansa, conegut com la Via Augusta. L'assentament de 4'5 ha, està protegit per unes fortes muralles conservades gairebé per complet.

¹⁷¹ Bonet, H, Díes, E, & Rubio, F (2001). La reconstrucció de una casa ibèrica en la Bastida de les Alcusses. Arqueomediterrània. Tècniques constructives d'època ibèrica i experimentació arquitectònica a la Mediterrània.. 6/2001. Barcelona: Universitat de Barcelona. Pàgs. 75-93.

Context cultural arqueològic

Els començaments de la vida al poblat daten de finals del segle V aC o principis del segle IV aC, i fou destruïda violentament a finals d'aquest mateix segle (330 aC) sense que fos reocupat de nou; tal vegada aquest fet estava relacionat amb el tractat romano-cartaginès del 348, o a la segona meitat del segle III amb el nou tractat romano-cartaginès del 226 aC.

S'ha estimat que en poblat viuria una població d'entre 1000 i 1200 habitants. Molts dels objectes trobats, entre ells ceràmiques, vasos grecs, eines, armes i joies, es troben exposats en el Museu Arqueològic de València, on també hi ha una de les peces més rellevants del jaciment, una estatueta de bronze d'un guerrer a cavall, símbol de l'arqueologia ibèrica valenciana, "el guerrer de Moixent", amb una altura de 7,3 cm, descoberta el 1931 per l'obrer Vicente Espi.

Un important document trobat a les excavacions de 1928 és la inscripció sobre plom, de 180 x 40 mm ubicada sota una pedra de molí. La làmina està escrita per les dos cares en alfabet ibèric tartèssic i resulta ser una de les inscripcions més llargues. Tanmateix, es desconeix el seu significat.

Història de l'equipament

Les ruïnes arqueològiques de la Bastida van ser descobertes el 1909 de la mà de Lluís Tortosa. El mateix any van ser visitades per Ballester Tormo que va iniciar-ne les excavacions que van estar des d'aleshores lligades al Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València (SIP).

¹⁷² Fletcher Valls, D. (1985). Els Ibers. Descobrim el País Valencià, 14. València: Institució Alfons el Magnànim. Pàgs. 76-80.

Des del 1928 al 1931 es van portar a terme quatre campanyes en les que van participar Lluís Pericot i Domingo Fletcher entre d'altres; el 1931 fou declarat monument historicoartístic. En època més recent, del 1992 al 1994 varis sondejos van desembocar en quatre campanyes d'excavació entre el 1995 i el 2000. Aquestes últimes intervencions s'emmarquen dins el projecte de valorització del jaciment que el SIP porta a terme des del 1990.

El projecte de l'Àrea Didàctica i de Investigació Arquitectònica (ADIA) executat a finals del 1998 tenia com a finalitat la consolidació i restauració del conjunt, però degut a l'estat bastant precari de moltes estructures consolidades i la problemàtica de restituir murs de tova, que no s'han conservat enlloc del jaciment, es va plantejar la possibilitat de realitzar una restitució completa d'un hàbitat.

Aquesta iniciativa, no tan sols es va plantejar per tal de complir un objectiu didàctic i social, sinó que es tracta d'un projecte d'investigació etnoarqueològic d'enorme interès pel coneixement de l'arquitectura ibèrica. Així doncs, la intervenció a la Bastida ha estat la primera experiència d'aquest tipus en terres valencianes.

Es dubtava si situar la restitució dins o fora del poblat i, finalment, es va decidir per localitzar-la a fora, de manera que la interpretació podia ser remodelada o destruïda en cas de necessitat, al mateix temps que es diferenciava l'autenticitat del jaciment i la interpretació de la casa restituïda.

L'ADIA doncs es composava de dues parts que juntes formaven un recinte rectangular de 340 m², ubicat a fora del jaciment. Una part estava formada per la reconstrucció d'un gran hàbitat ibèric que reproduïx la Casa 1 excavada el 1928 i que té una superfície de 135 m².

EL PERIODE I ELS SEUS ELEMENTS MUSEOGRAFICS

L'altra part estava formada per un espai equipat per la realització d'activitats didàctiques relacionades amb la cultura ibèrica: un sector de 50 m² per la realització de simulacres d'excavació arqueològica, un espai de 100 m² per activitats diverses, i un altre sector de 50 m² amb un forn domèstic cobert per una teulada.

La visita al recinte pot fer-se de forma lliure, a través de diferents panells instal·lats en el recorregut organitzat, o bé una visita guiada on s'explica amb més detall la construcció de la casa, els materials, els diferents usos de les habitacions, etc... i en el cas que siguin grups reduïts es fan demostracions de l'ús de claus ibèriques, de la mòlta de cereal i l'ús de l'escriptura. També es porten a terme activitats per grups escolars, els anomenats tallers didàctics.

A partir del gener del 2000, el centre compta amb un petit equip format per un vigilant i dos guies que diàriament es preocupen per la ventilació de l'habitatge, de manera que el manteniment pot fer-se de manera constant durant l'any.

Lejre (Dinamarca)¹⁷³ :

Ubicació

Lejre és una comunitat que forma part de la ciutat de Roskilde a l'illa de Zealand a l'est de Dinamarca a gairebé 50 quilòmetres de la capital, Copenhaguen.

Des de Roskilde o Copenhaguen s'hi arriba en tren a l'estació de Lejre (Laire) i allà t'espera el bus 233 que et porta al centre experimental.

¹⁷³ Informació extreta arran de la visita realitzada l'octubre de 2005 a la qual es va realitzar una entrevista a la responsable de comunicació del centre, la Sra. Mette Nicolajsen, a la qual estic enormement agraïda. D'aquesta experiència en va sorgir l'article Masriera, C. (2006) Op. Cit. Es recomana visitar la pàgina web del projecte: Lejre experimental Centre: Archaeology: <http://www.english.lejre-center.dk/> [14/01/2007].

Tant el tren com el bus estan molt coordinats entre si. El centre està allunyat del poble, però estratègicament ubicat al costat del museu de Lejre i del palau de Ledreborg, dos espais turístics que cal visitar. Si s'hi va en cotxe particular, tot el camí, des que s'arriba a Lejre, està molt ben senyalitzat.

Hi ha la possibilitat d'arribar-hi en bicicleta a través d'una ruta per la zona del Zealand que des de Roskilde arriba al centre de Lejre.

Història. Context cultural arqueològic

Al centre d'arqueologia experimental de Lejre hi trobem representats diferents períodes històrics, tot i que el més important és el poblat de l'Edat del Bronze-Ferro. També hi trobem un mercat víking i una casa tradicional del segle XIX.

En aquest apartat però ens centrarem en el món cultural que va començar a les darreries de l'edat del bronze escandinava, és a dir el període comprès entre el 1200 i el 700 aC. aproximadament. És una època interessant, quan a la Mediterrània s'esfondrava l'imperi micènic i desapareixia aquell món que va inspirar els relats de l'Odissea o el de la caiguda de Troia, als freds territoris del nord d'Europa floria una tecnologia basada en el bronze, metall amb el que es feia una gran varietat d'objectes, des d'armes fins a joies i atuells cerimonials destinats als cabdills tribals. A Irlanda s'elaboraven trompetes, ganivets per tallar carn i sobretot molts accessoris d'ornamentació personal.

Els pobles de l'actual Dinamarca, on es troba Lejre, eren els grans rivals dels d'Irlanda, amb obres d'orfebreria realment sorprenents com el famós carro del sol de Trundholm¹⁷⁴.

¹⁷⁴ Actualment, es troba al National Museet de Copenhaguen.

Aquests objectes manifesten una societat tecnològicament avançada en el domini del metall, tant del coure com de l'or o el bronze. Per altra banda, a l'Europa d'aquell temps hi circulaven molts d'aquests objectes de prestigi gràcies a xarxes de comerç que enllaçaven l'enigmàtica pedra màgica d'ambre procedent de la mar Bàltica amb els collarets de pasta de vidre fabricats a la mar Mediterrània. Així, hi ha copes cerimonials com les de Mullendorf que les veiem des del sud d'Escandinava fins a Txèquia o Itàlia.

Aquests contactes comercials van ser també causa de la gran difusió de rituals i formes de pensar, evidenciats amb la substitució de la inhumació dels morts per la seva incineració i posterior enterrament de les cendres. Amb tot, i malgrat que tant al nord d'Europa com a arreu hi va florir una aristocràcia formada pels caps dels grans llinatges, que disposaven de recintes fortificats i que es feien enterrar en grans tombes, juntament amb els seus guarniments i ofrenes, el continent estava habitat per milers de llogarrets on hi vivien camperols com els de Lejre.

Aquests grups humans de les petites planes de Dinamarca van arribar de forma gairebé sense grans canvis al segon segle aC., convivint amb la República i l'imperi Romà. Aquesta és, precisament, la societat que es pot reviure en el centre experimental que hem comentat¹⁷⁵.

Història de l'equipament

El director i inventor del centre va ser un jove etnòleg amb un fort interès vers l'arqueologia, Hans Ole Hansen¹⁷⁶ que va rebre el suport el 1964 del director del Museu Nacional, un professor de la Universitat de Copenhagen i el Ministre d'Educació.

¹⁷⁵ Text estret de l'article Masriera, C.(2006) Op. Cit.

¹⁷⁶ Provenia d'una tradició familiar molt relacionada amb les Humanitats, ja que el seu pare era autor de novel·les històriques.

El finançament bàsic per posar en marxa el centre va venir de la Fundació Carlsberg que el va allargar durant tres anys.

En finalitzar els tres anys, el 1967, per tal de continuar el projecte, el finançament va venir de part de la mateixa ciutat de Lejre, amb acord amb el propietari del terreny, els amos del palau de Ledreborg¹⁷⁷. Amb el temps, s'hi han afegit noves companyies a finançar el projecte.

El que va començar tenint un sentit estrictament de recerca, per la gent va començar a ser un fenomen curiós i engrescador, de manera que van anar rebent visites, amb l'entrada de les quals, i cada vegada més nombroses, també van poder finançar el projecte i adequar les instal·lacions per rebre públic.

Tal com s'ha apuntat anteriorment, el principal objectiu del centre és continuar fent recerca experimental en arqueologia. Tot va començar construint unes cases de l'Edat del Ferro i posteriorment, es van necessitar experts en artesanies com el teixit, la ceràmica, el ferro i la fusta, per tal de desenvolupar eines i utensilis, així com experts en la caça i preparació alimentícia d'animals. Al voltant d'aquestes necessitats, es van crear doncs diferents tallers. Continuant amb l'esperit de recerca arqueològica experimental, es van desenvolupar tres àrees més, cada una experimentant un període històric diferent: el mercat víking, les cases rurals del 1800 i les cabanes prehistòriques¹⁷⁸.

Amb els anys, les primeres cases de l'Edat del Ferro es van fer malbé i se'n van haver de construir de noves.

¹⁷⁷ L'amo i creador del palau de Ledreborg fou Johan Ludvig Holstein (1694-1763), un home influent a nivell polític i cultural, ministre de l'estat de Dinamarca des del 1735 fins el 1751. La família Holstein-Ledreborg continua vivint en el palau.

¹⁷⁸ De l'Edat de Pedra, seguint la terminologia d'un dels pares de l'arqueologia danesa i del National Museet de Copenhaguen, Christian Thomsen.

També es va veure que les primeres cases s'havien construït amb les portes molt baixetes i a l'època no deuria ser pas així. Una de les cases que havien construït primer es va cremar expressament, i es va deixar abandonada durant uns anys per tal de fer-ne una excavació posterior i veure què havia passat i amb què es trobaven.

En aquest laboratori a l'aire lliure d'arqueologia experimental es va investigar amb els enterraments del període que a Dinamarca han sofert una brillant conservació. Són els enterraments trobats en el que ells anomenen bogs, i que nosaltres ho traduiríem com a aiguamolls. Es va enterrar un porc en un terreny sec, sense humitat, i un altre amb la mateixa humitat que presentava un bog; al cap d'uns anys es va excavar i el porc enterrat en el bog simulat havia estat conservat íntegrament, l'altre havia estat descompost.

A cada àrea, hi ha un responsable que treballa de forma fixa i que vetlla pel manteniment del lloc. A part, hi ha els intèrprets, experts agents forestals i estudiants d'arqueologia que són els que conviden a la gent a preguntar, preguntar i preguntar. Al respecte de la seva metodologia de treball amb els visitants, el director Lars Holten apunta:

Truth about the past? It doesn't exist! This is something which Lejre Experimental Centre as a science based, -pedagogical activity centre and research institution wishes to underline. We therefore strive continually to ask more questions than we give answers. We do this in order to involve our visitors in the actual scientific process and make it

*clear that science and, accordingly, knowledge of our environment is a variable dimension dependant on time, place and eyes of the beholder. We must all sense and perceive in order to understand. We must all experiment in order to experience*¹⁷⁹ (Holten, 2003).

El centre no obra tot l'any sinó que tenen obert des de mitjans de maig (o Setmana Santa més o menys) fins a mitjans de setembre, i tan sols la segona setmana d'octubre, en ocasió de la celebració de les vacances de tardor. Quan el centre resta obert, poden arribar a ser entre setanta i vuitanta empleats, entre estudiants d'arqueologia, agents forestals, especialistes en artesanies diverses, manteniment, botigueres, etc. La resta de l'any però, el cos fix de treballadors/es té una jornada normal i es redueix a unes disset persones entre el director, administratiu, coordinadors, pedagogs i personal de manteniment.

Lejre està unit a l'EXARC¹⁸⁰, una xarxa europea de centres d'arqueologia experimental. Aquesta unió els permet, per una banda, presentar-se a obtenir ajuts europeus en els quals és indispensable ser entitats de diferents països. Per altra banda, fan una trobada anual en la qual poden compartir experiències portades a terme al llarg de l'any i els resultats obtinguts.

Públic

Lejre Experimental Center segueix un rigorós recompte dels visitants i la seva tipologia. Nosaltres hem pogut obtenir les dades del públic visitant des del 1999

¹⁷⁹ Holten, L. (2003). Lejre – background, goals and possibilities. 5th EXARC Meeting - Lejre (DK) March, 14th -16th, 2003. <http://www.exarc.net/resources/speeches/EXARC-5/LarsHoltenlecture.pdf>

¹⁸⁰ European Exchange on Archaeological Research and Communication. Retrieved October 1, 2006, from EXARC, European network of archaeological open air museums and... Web site: <http://www.exarc.net/>

al 2003, tot i que la dificultat de comprensió de la llengua danesa fa que no en podem treure el suc que ens agradaria. El que es pot apreciar és que hi ha una davallada general dels visitants passant de 60.717 el 1999 a 55.860 el 2003, amb excepció de l'any 2001 quan va haver-hi el record de visitants amb 63.390 persones. En les dues gràfiques següents presentem els resultats dividits per grups d'edat, els seus totals i l'estat de comptes del 2003¹⁸¹.

¹⁸¹ Historisk Arkaeologisk Forsogscenter, (2004). Levende Fortid 2003. Lejre: Historisk Arkaeologisk Forsogscenter.

Estat de comptes 2003¹

	Entrades	Sortides	Total
Públic	4.446.680		4.446.680
Flexijobtilskud	975.381		975.381
Jubilbud	268.629	-268.174	-1.545
Socis del centre	90.804		90.804
Entrades	2.435.822		2.435.822
Regals, botiga	949.651	-899.949	43.702
Quiesc de menjjar	383.611	-373.356	10.256
Recerca		-555.415	-555.415
Aprenentatge i ensenyament	1.825.023	-4.690.936	-2.665.913
Gestió i management	18.650	-2.104.550	-2.085.900
Despeses comunes		-2.453.377	-2.453.377
Total	11.386.251	-11.345.756	40.495

Numància (Castella-Lleó, Espanya)¹⁸³ :

Ubicació

Situat a la Comunitat de Castella – Lleó a la província de Sòria i en el terme municipal del poble de Garray, s'envolta d'un marc natural incomparable a la porta d'accés a la zona del Valle, als ports de Piqueras i Oncala, i a la comarca de Tierras Altas, zones de gran valor paisatgístic, ecològic i paleontològic. S'hi arriba fàcilment a l'estar ubicat en el pas de la carretera nacional que porta de Sòria a Logronyo.

Context cultural arqueològic

No queda molt clar si la ciutat de Numància formava part del poble dels Pelendones com indica Plini o dels Arevacs, com apunta Estrabó i Ptolomeu.

¹⁸² Quantitats expressades en corones daneses. Un euro equival en l'actualitat a 7,47 corones daneses aproximadament.

¹⁸³ Jimeno, A., Sanz, A., & Benito, J. P. (2001). La reconstrucción arquitectónica, alternativa para la comprensión de Numancia. Arqueomediterrània. Tècniques constructives d'època ibèrica i experimentació arquitectònica a la Mediterrània.. 6/2001, 117-131.

El que si tenim clar és que és una ciutat celtibèrica que té el seus orígens a començaments de l'Edat del Bronze, entre el 800 – 700 aC, i perdura com assentament de la cultura castrense de l'Edat del Ferro fins el segle IV aC. L'any 133 aC la població va patir un setge per part de les tropes romanes que els habitants van resistir “heroicament”. Després que la ciutat fos arrasada per Roma, serà ocupada per aquests, però sense edificar-hi grans edificis públics.

Història de l'equipament

Numància va ser excavat de forma intensa a començaments de segle, entre el 1906 i el 1923, per la Comisión de Excavaciones Arqueológicas, nomenada pel Ministerio de Instrucción Pública, i es va posar al descobert més de la meitat de la ciutat, un total de sis hectàrees. Aquesta gran extensió d'excavació va provocar molts problemes de conservació i el lloc va estar abandonat durant molts anys.

El projecte de reconstrucció arquitectònica s'emmarca en una política de potenciació general del territori amb implicacions econòmiques a la població pròxima.

El primer problema que es va plantejar en relació a la reconstrucció de les cases, fou la conveniència o no de fer-ho damunt de les pròpies restes, *in situ*, o bé en una zona pròxima. Finalment, es va optar per la primera opció argumentant que l'objectiu era explicar i fer comprensible les restes arqueològiques visibles, és a dir, el conjunt de la ciutat o fins i tot de les dos ciutats sobreposades, la celtibèrica i la romana.

Després, es va procedir a la recollida d'informació aportada per les excavacions de Numància i altres jaciments celtibèrics sobre aspectes constructius.

La documentació es va complementar amb la realització d'anàlisis per conèixer la composició dels materials.

La reconstrucció s'ha portat a terme amb un gran respecte i cura de les restes "autèntiques" que es redueixen als fonaments dels murs, ja que els sòls i reompliments interns van ser eliminats per les excavacions de principis de segle.

En total a Numància hi ha quatre reconstruccions, dues d'època celtibèrica i dues d'època romana. D'època celtibèrica s'ha reconstruït una de les cases excavades per Schulten el 1905, que tenia una informació completa i un dibuix alçat realitzat pel mateix arqueòleg. A uns trenta metres de la casa, es va reconstruir un tram de la muralla celtibèrica de 2m d'amplada amb una base de pedra emplenada fins a 3,5m d'alçada i per rematar un parapet de tova de 40 cm d'ample per 1,5m d'alçada reforçat amb pals de fusta. Aquesta reconstrucció defensiva, com a element limitador de la ciutat, ofereix als visitants una referència bàsica per comprendre els límits de l'espai urbà. D'època romana també trobem la reconstrucció d'una casa excavada el 1908 i un tram de la muralla.

Amb aquestes reconstruccions, l'equip de la Universidad Complutense de Madrid liderat pel Dr. Alfredo Jimeno, vol donar eines a la societat per comprendre el passat humà. En aquest sentit, l'experimentació arqueològica pren un gran sentit com a base de la investigació i de la didàctica.

Aquest objectiu també és assolit a través de les diferents activitats de difusió que s'oferten en el jaciment. Visites guiades realitzades per guies-arqueòlegs becats per la Fundación Duques de Soria; l'Escuela Arqueológica de Numancia, amb col·laboració amb la Unviersidad Alfonso VIII de la Diputación de Soria,

que fa activitats dirigides a nens/es posant-los en contacte amb el *modus vivendi* dels antics a través de la participació en l'elaboració d'artesanies i la investigació arqueològica. Els últims anys, s'ha incorporat la participació popular en la representació dels episodis de les Guerres Numantines i s'han ampliat les actuacions fora del recinte de Numància instal·lant una Aula Arqueològica en el mateix poble de Garray.

Segons dades de l'estiu del 2006 donades per la persona responsable d'acollir els visitants, a Numància tenen una mitjana de 17.000 visitants l'any.

Parco Montale (Itàlia):

Ubicació

Situat a tan sols 9 quilòmetres al sud de la capital, Mòdena, aquest Parco archeologico e Museo all'aperto della terramara di Montale es troba a la Via Vandelli del poble de Montale Rangone. La cultura de Terramare en la qual s'inscriu aquest centre es situa a la planura padana central que compren la província de Modena, Reggio Emilia, Parma, Piacenza, Mantova, Cremona, Verona.

Història. Context cultural arqueològic

Terramara o Terramare és una cultura arqueològica de l'Edat del Bronze situada a Itàlia i la Dalmàcia amb un arc cronològic que va del 1500 al 1100 aC. El seu nom significa "terra negra" i fa referència a les restes de túmuls.

La cultura de Terramare apareix en un moment on Europa es fragmenta en una heterogeneïtat cultural¹⁸⁴. Els poblats d'aquesta cultura s'ubicaven en un altiplà on s'hi construïa un fossat i balustrada en tot el seu perímetre. Aquest no tan sols tenia una funció defensiva o protectora del risc d'inundacions, sinó que també era una reserva hídrica. Les cases es disposaven regularment a l'interior de la vil·la i estaven suportades per uns pals que ajudaven a aïllar aquestes de la humitat. Les dimensions de les cases giraven al voltant d'una 60-70 m2.

La societat estava organitzada a través d'un model participatiu, tot i que això no volia dir que no hi haguessin diferències econòmiques i socials: els guerrers segurament tenien un rol superior; també hi havia els artesans del metall, de l'os de la ceràmica, etc. La resta dels membres de la comunitat s'ocupaven de les tasques de sosteniment com l'agricultura, la caça i la pesca.

Als volts del 1200 aC, la cultura de Terramare entra en crisi probablement degut a una sèrie de causes naturals i antròpiques i el poblament de Montale és abandonat fins el segle VI aC quan es data alguna troballa etrusca.

Història de l'equipament

Malgrat ser un turonet conegut durant tots els períodes històrics, fou Carlo Boni, fundador del Museu Cívica de Mòdena i arqueòleg que el 1868 se'n va adonar que el turó podria ser una vil·la de l'Edat del Bronze. Tres anys més tard, el 1871, Paolo Bonizzi va començar a excavar-hi. Degut a la importància de la descoberta, es va organitzar una sortida pels assistents al V Congrés Internacional d'Arqueologia i Antropologia prehistòrica el 1872.

¹⁸⁴ La civilització minoica i micènica, la dinastia del faraó Akenathon i Tutankhamon, els Hittites, el desenvolupament de la societat nuràgica i l'última fase constructiva del cercle megalític d'Stonehenge.

Les excavacions continuarem el 1876-77, el 1881 i el 1884. No va ser fins el 1994, quan el Museo Civico Archeologico Etnologico del Comune di Modena va reiniciar la recerca arqueològica de nou. Als volts del canvi de mil·lenni es va acabar la recerca arqueològica i començà la planificació del futur projecte de museu a l'aire lliure que va estar encapçalat per Andrea Cardarelli, professor ordinari de Prehistòria i Protohistòria de la Universitat de Mòdena.

Descripció detallada del plànol

El museu a l'aire lliure consta d'una àrea d'excavació d'una hectàrea. D'aquesta àrea s'ha museïtzat el sector excavat entre el 1996 i el 2001 on es pot veure tota l'estratigrafia de l'assentament.

A l'interior s'ha reconstruït una petita part de la fortificació constituïda pel fossat i una balustrada que tenia una funció bàsicament defensiva. Una vegada traspasada la porta hi podem veure dos habitatges que han estat reconstruïts a través de la informació obtinguda en l'excavació de dues cases molt completes de les fases més antigues. En ambdós casos són estructures aixecades per sobre el terreny i subdividides internament. Els objectes que trobem a l'interior d'aquests dos hàbitats han estat fidelment reproduïts segons els patrons trobats tan a l'interior del propi habitatge, com en altres excavacions de la cultura Terramare. A prop de les dues cases, s'han reconstruït dos forns per cuire ceràmica de mitjana i gran dimensions.

Com a conseqüència de l'abundant documentació paleobotànica trobada en les excavacions arqueològiques, s'ha obert una nova zona on es treballa amb cultius experimentals de les plantes documentades: cereals, llegums i lli.

Organització de la gestió. Finançament

La posada en marxa d'aquest projecte de reconstrucció d'un poblat de l'Edat del Bronze s'emmarca dins un projecte de la Unió Europea (programa Raffaello) que s'anomena *Archaeolive* i on hi participa el Museo Civico Archeologico Etnologico di Modena amb el conjunt arqueològic de Parco Montale, el Naturhistorisches Museum Wien amb el jaciment de Hallstatt i l'Archäologisches Freilichtmuseum Pfahlbauten Unteruhldingen am Bodensee, jaciment palafític del sud d'Alemanya. Aquest projecte té com a finalitat revaloritzar l'Edat del Bronze com el primer moment d'unitat cultural del continent.

El parc arqueològic Parco Montale té un finançament públic tant des de l'àmbit europeu com del regional a través de la Soprintendenza per i Beni Archeologici dell'Emilia Romagna i la Fondazione Cassa di Risparmio di Modena.

El personal fix del lloc són vuit persones repartides amb un coordinador general, un coordinador de les activitats didàctiques, quatre persones de servei al públic i dues de manteniment de l'estructura i de l'activitat d'arqueologia experimental.

Públic, tipologia, número

El 2003 van registrar 13.500 entrades i durant el període comprès entre el 15 d'abril de 2004 i el 31 de maig del 2005 gairebé es van duplicar les entrades amb un total de 22.000 visitants, 7.850 dels quals eren estudiants de les escoles elemental i mitjana de l'Emilia Romagna i la resta grups organitzats, escolars i de cap de setmana.

Peat Moors Centre – Somerset Levels (Regne Unit):

El Peat Moors Centre està situat a Somerset, un comtat a l'oest del Regne Unit amb capital a Taunton. Localitzat al cor de la zona pantanosa del riu Avalon, a tan sols cinc quilòmetres i mig de la ciutat de Glastonbury, entre Bristol i Exeter, a la Reserva Nacional Natural de Shapwick. És un comtat principalment rural.

S'hi ha trobat restes des del Neolític, amb el mundialment famós “sweet track”, la carretera més antiga descoberta i que data del 3.800 aC.; de l'Edat del Bronze s'hi ha trobat restes de cases construïdes sobre illes artificials connectades entre sí a través de camins fets de fusta, i durant l'Edat del Ferro són els anomenats “hillforts” (fortificacions en turó) els que dominaran el paisatge de la zona.

Des dels anys vuitanta que es porten a terme excavacions a la zona pel Departament d'Història i Arqueologia de la University of Exeter. Seguint el model de la Butser Hill Ancient Farm, centre d'arqueologia experimental de l'Edat del Ferro, al Peat Moors Centre, també s'han reconstruït tres cases del poblat del Ilac, la última el 2004.

Pfahlbauten (Uhdlingen-Mühlhofen, Alemanya):

Ubicació

Unteruhldingen és una petita vil·la que forma part de la ciutat d'Uhdlingen-Mühlhofen, al nord-oest del llac Constança (Alemanya) a prop de la frontera nord amb Suïssa. Situat entre Meersburg i Überlingen, en una regió turística, és un dels museus més antics a l'aire lliure d'Europa¹⁸⁵.

¹⁸⁵ Schöbel, G. (2002) Archäologie und Interpretation. Die Anfänge der archäologischen Freilichtmuseen in Europa. 4th EXARC Meeting - Unteruhldingen (D) November, 22-23, 2002. <http://www.exarc.net/resources/speeches/EXARC-4/lecture%20Sch%F6bel-2.pdf>

Història. Context cultural arqueològic

Les cases reconstruïdes del Neolític i l'Edat del Bronze (4.000 – 850 aC) del museu a l'aire lliure d'Unteruhldingen, van ser fetes seguint els resultats de les excavacions realitzades, entre els anys 1872 i 1930, al llac Constança i del llac Feldseemoor situat a la part alta de la regió Suaba. La informació en relació a la subestructura de les cases palafítics que conformen el museu es va extreure de les troballes realitzades en el llac Constança. Per contraposició, la superestructura de les cases del poblat estan inspirades en les troballes del llac Feldseemoor. La combinació d'ambdues excavacions que presentaven un òptim estat de conservació, va donar lloc al museu d'Unteruhldingen que tenia com a finalitat fer més fàcil i comprensible la història dels habitatges palafítics a Europa¹⁸⁶. En aquestes velles reconstruccions s'hi ha afegit de noves amb la informació donada pel Landesdenkmalamt Baden-Württemberg (oficina per a cura i preservació dels monuments de Baden Württemberg).

Història de l'equipament

El museu a l'aire lliure d'Unteruhldingen és un dels més antics de tot Europa i, per tant, ha estat model per molts altres centres d'experimentació arqueològica i reconstrucció a mida real d'habitatges de l'Edat dels Metalls¹⁸⁷. Tot va començar com un projecte entusiasta de historiadors locals voluntaris que perseguien la

¹⁸⁶ Una bona síntesi dels hàbitats palafítics a Europa és la presentada per: Menotti, F. (ed.) (2004) Living on the lake in prehistoric Europe. 150 years of lake-dwelling research. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.

¹⁸⁷ Aquest centre va estar durant anys sota el control de les forces de Hitler que veien en ell l'escenari ideal per fer conèixer els orígens bàrbars i aris de la civilització alemana. Per tant, el binomi nacionalisme i arqueologia torna a repetir-se aquí, tal com hem vist que passava en el cas de Biskupin. Per més informació, recomanem la lectura: Schöbel, G. (2002) The Lake-dwelling museum in Unteruhldingen. 3rd EXARC Meeting - Riga (Lv) June, 6-9, 2002. <http://www.exarc.net/resources/speeches/EXARC-3/lecture%20Sch%F6bel-1.pdf>

informació donada pel Landesdenkmalamt Baden-Württemberg (oficina per a cura i preservació dels monuments de Baden Württemberg).

Història de l'equipament

El museu a l'aire lliure d'Unteruhldingen és un dels més antics de tot Europa i, per tant, ha estat model per molts altres centres d'experimentació arqueològica i reconstrucció a mida real d'habitatges de l'Edat dels Metalls . Tot va començar com un projecte entusiasta de historiadors locals voluntaris que perseguien la il·lusió d'imaginar-se i reconstruir la vida del passat de la seva regió per tal d'ensenyar-ho als seus amics/gues i als infants. En aquesta primera reconstrucció no es va consultar cap científic ni es van tenir en compte les altres excavacions similars fetes a la regió. Posteriorment i fins el 1941 es van basar en les excavacions portades a terme a Wasserburg Buchau a Federsee. El resultat foren diverses reconstruccions del període Neolític i de l'Edat del Bronze local (4.000 – 850 aC).

Hans Reinerth, arqueòleg, membre de la institució arqueològica nazi "Amt Rosenberg", amb la vinguda del nazisme i després de la Segona Guerra Mundial, va conduir el museu.

Del 1996 al 1998 es van reconstruir dues cases de l'Edat del Bronze (3.910 aC) basades en les excavacions de Hornstaad i Arbon. Des del 1999 al 2002 s'ha format part de dos projectes europeus, un dins el programa Delphi i un segon anomenat Archaeolive¹⁸⁸ dins el programa Raphael, amb els quals s'han construït dues cases més que completen la vil·la de l'Edat del Bronze.

¹⁸⁸ Archaeolive significa "Archaeological Parks of the Bronze Age". Amb aquest programa s'ha pogut realitzar el projecte de la reconstrucció dels jaciments de Hallstatt (Àustria) i Parco Montale (Itàlia) i ampliar la reconstrucció de dues cases al Pfahlbautenmuseum a Alemanya.

Ha estat el model, des dels anys trenta, que han pres diferents museus arqueològics a l'aire lliure com Biskupin.

El centre està autofinançat en un 100% per capital privat, entre espònsors, socis i amics del museu i el preu de les entrades. En ell hi treballen de forma fixa unes deu persones.

En relació a les activitats que es porten a terme en paral·lel a la visita del centre, hi podem trobar des de tallers de forja de bronze fins a demostració d'eines replicades de l'època¹⁸⁹, així com visites guiades de la mà d'experts. El museu també ha estat plató de televisió, una de les últimes experiències en aquest sentit, ha estat la sèrie "Stein Zeit (Living science)" on un grup de famílies viuen i conviuen durant uns mesos a les cases reconstruïdes, usant les tècniques de l'Edat del Bronze, per sobreviure. Càmeres de televisió els graven per tal de conèixer les seves vivències¹⁹⁰.

Estudis de públic

El museu a l'aire lliure d'Unteruhldingen, des de fa pocs anys, reparteix una petita enquesta als visitants amb la finalitat de conèixer el perfil de públic el qual acudeix al seu centre.

Al mateix temps, i per tal de profunditzar i apropar-se al públic, l'any 2003 es va portar a terme una experiència pionera molt interessant que volia conèixer allò

¹⁸⁹ Walter, P. (2002) Looking through children-eyes. 4th EXARC Meeting - Unteruhldingen (D) November, 22-23, 2002. <http://www.exarc.net/resources/speeches/EXARC-4/lecture%20Walter.pdf>

¹⁹⁰ Steinzeit – Leben wie vor 5.000 Jahren – Steinzeit / swr.de <http://www.swr.de/steinzeit/-/id=758862/19v7vg2/index.html> [15/01/2007]

que el visitant buscava trobar en un centre com aquest, quins temes l'inquietaven i què volia saber¹⁹¹. Des del maig fins a l'octubre de 2003, dos enquestadors van ubicar-se a l'entrada del nou poblat palafític reconstruït de l'Edat del Bronze. Aquests preguntaven a públic escollit aleatòriament, a part de les dades de perfil de públic, què esperava veure en el poblat, què esperava fer-hi i quina informació li agradaria obtenir sobre l'Edat del Bronze. Així doncs, a partir d'aquesta experiència, es van configurar grans temes tals com: com sabien els arqueòlegs com eren els habitants d'aquell temps remot, què menjaven, què feien durant el dia, si els nens/es jugaven i a què, etc. Arran d'aquest experiment va sorgir una exposició temporal molt interessant avui dia ubicada a l'entrada del museu i que respon totes les preguntes que els visitants es van fer. L'èxit d'aquesta exposició ha estat rotund, ja que ha permès respondre als visitants aquelles preguntes que més els inquietaven. Degut doncs a aquest èxit, l'experiència ha continuat a través de Internet amb el projecte europeu Delphi the house of questions¹⁹². A través d'aquest portal es poden fer tot tipus de preguntes relacionades amb l'arqueologia. Al cap d'uns dies, l'internauta rep la resposta al seu correu electrònic.

Les Martigues¹⁹³ (França):

Vil·la de la baixa Provença situada al sud-oest de l'estany de Berre, a 40 quilòmetres de Marsella, s'hi arriba per mar pel canal de Caronte.

¹⁹¹ Aquesta experiència es recull a l'article en alemany: Strassmeir, A. (2002/03). Was hat Sie am meisten beeindruckt?. Rezeption der neuen Bronzezeitausstellung durch die Besucher im Pfahlbaumuseum Unteruhdingen - Erste Tendenzen. Plattform. Ausgabe 11/12, 108-115.

¹⁹² The Delphi Project <http://www.delphi.exarc.net/delphi/index.php?page=0> [15/01/2007].

¹⁹³ Chausserie-Laprée, Jean (2005). Restitutions et mise en valeur d'habitats gaulois dans le Midi de la France: l'exemple de Martigues. Colloque International: "La restitution en archéologie et la présentation au public". Chausserie-Laprée, Author J, & Nin, N (2001). De la fouille à la mise en valeur: l'habitat protohistorique de l'île de Martigues. *Arqueomediterrània*. 6, 133-156.

El territori de les Martigues és el lloc de nombroses hàbitats protohistòrics i gal•loromans ocupats entre els segles VI aC i el segle I dC. Així doncs, podem anomenar quatre llocs d'ocupació per ordre cronològics:

- Tamaris, hàbitat fortificat que domina el litoral de la Costa Blava a l'est de Marsella i ocupat durant el segle VI aC.
- L'Oppidum de Saint-Pierre-les-Martigues situat al cor de la depressió fèrtil de Saint-Julien / Les Laurons i habitat en època protohistòrica i gal•loromana entre els segles VI aC i I dC.
- La vil•la gal•la de l'Ile de Martigues, situat a la desembocadura del canal de Caronte al sud de l'estany de Berre i ocupat entre la segona meitat del segle V aC i finals del segle II aC.
- L'assentament gal•loromà de Tholon, per sobre l'estany de Berre ha estat identificat com el lloc de l'aglomeració de *Maritima Avaticorum* ocupat entre els segles I aC i V dC.

En aquesta recerca ens centrarem amb la reconstrucció *in situ* d'una petita part de la vil•la gal•la de l'Ile de Martigues situada dins un aparador a mida real a la *place Maritima*, una plaça de molt difícil localització.

L'Ile de Martigues forma, al centre del canal de Caronte, un triangle – rectangle bastant regular d'unes quatre hectàrees de superfície. Des del 1977 al 1989 la població de les Martigues fou escenari d'un programa d'excavacions arqueològiques de salvament que van afectar sobretot l'Ile de Martigues. El resultat fou la descoberta de l'assentament gal de les Martigues amb una ocupació continua des del segle V aC fins a finals del segle II aC.

Es van detectar dues fases. La primera corresponia a la primera vil·la gal·la que era una creació *ex nihilo* que s'inscriu dins el període de l'Edat del Ferro Meridional. Les dimensions d'aquest primer assentament són reduïdes amb uns 4.000 m² de superfície habitada. La segona fase passa a ocupar una superfície d'una hectàrea i es divideix en dos sectors ben diferents, una part alta a l'oest protegida per un mur i una part baixa a l'est a prop de l'aigua construïda sobre terreny humit.

Dotze anys d'excavacions urbanes van conscienciar positivament la població i els responsables de l'ordenació urbana del territori de l'Ile de Martigues. Aquest fet va fer sorgir el projecte anomenat "*La vitrine archéologique*" amb la qual presentar l'hàbitat i la cultura material de la vida quotidiana dels gals. Va resultar ser una experiència única en el sud de França de reconstitució a mida natural d'un fragment de la vil·la primitiva.

El 1988, en la presentació del jaciment calia posar d'acord els interessos científics i urbanistes. La conservació a l'aire lliure dels vestigis va ser una idea ràpidament abandonada, no només per l'interès immobiliari de construir en l'espai ocupat per les restes, sinó també per raons de la dificultat de preservació del lloc degut a la fragilitat de les estructures en terra crua i la presència d'una capa freàtica. De totes les diverses opcions arquitectòniques presentades, la més coherent fou la de crear un aparador obert vers la *Place Maritima* i accessible a la visita. Calia garantir doncs la visibilitat, la protecció i la seguretat de les restes arqueològiques.

La zona escollida per tal de mostrar al públic ocupava una superfície de 70 m² amb la qual s'aconseguia obtenir una visió global del què era un hàbitat protohistòric. L'àrea corresponia a la part oriental del barri nord-oest de la primera vil·la gal·la.

Es va optar per fer un doble apropament, la restauració d'una part i la reconstitució a mida natural de l'altra part. Malgrat les restes es conservaven fins a una alçada d'un metre aproximadament en alguns llocs, es van haver de reconstruir els murs degut a la seva degradació durant els anys d'excavació i les obres de l'edifici contemporani instal·lat damunt de l'aparador i que consta de dos pisos i una terrassa on hi viu gent.

La reconstrucció doncs de part de l'hàbitat protohistòric tenia una finalitat pedagògica, ja que permetia veure un espai de la vila primitiva en tres dimensions, i una finalitat experimental amb la recerca dels materials originals de l'arquitectura protohistòrica, la comparació de les hipòtesis de restitució arquitectònica amb altres hàbitats meridionals del mateix període i la documentació etnogràfica del món mediterrani antic o actual per tal de trobar solucions arquitectòniques simples i creïbles.

Serra di Vaglio (Itàlia)¹⁹⁴:

L'àrea arqueològica de Serra és un jaciment arqueològic situat a la comuna de Vaglio a la Basilicata i a la localitat de la Serra. L'àrea comprèn un assentament indígena edificat als volts del segle VI aC i fortificat amb pedra. Situat en un punt estratègic dominant, a 1000 m d'alçada des d'on es poden controlar les costes jòniques i tirrèniques, així com les principals vies de comunicació de la zona directa de les ciutats de Metaponto, Siris, Heraclea, Capua, Pontecagnano i Poseidonia.

¹⁹⁴ Area Archeologica di Serra. (2006, aprile 3). Wikipedia, L'enciclopedia libera. Retrieved 16:47, ottobre 8, 2006 from http://it.wikipedia.org/w/index.php?title=Area_Archeologica_di_Serra&oldid=2637882.

Greco, G. (2005). Un'esperienza di archeologia sperimentale a Serra di Vaglio (Potenza - Italia). Pré-actes du Colloque International: "La restitution en archéologie et la présentation au public". 8-10.

A l'exterior de la fortificació s'hi ha trobat una necròpolis amb corredors funeraris plens de ceràmica, joies i armament.

En dues campanyes successives d'excavacions, el 1986 i el 1987, es va trobar una estructura d'habitatge que constava de dos ambients principals i d'un vestíbul del segle IV aC., que utilitzava parcialment un mur i una estructura d'una casa més antiga del segle V aC. En aquest espai va tenir lloc l'experiència d'arqueologia experimental per tal de donar la tercera dimensió del jaciment i fer-lo més comprensible de cara al gran públic. Al mateix temps, la restitució també ha permès un òptim nivell de conservació de les restes.

El projecte es va portar a terme durant quatre mesos del 1989 amb dos objectius bàsics, per una banda, l'aspecte pedagògic i de comprensió d'una realitat antiga i, per altra banda, la protecció i conservació de les estructures antigues. Després de quinze anys d'haver-se portat a terme aquesta experiència, l'estructura tan sols requereix la intervenció del manteniment diari.

El públic majoritari del centre és escolar, tot i que també es reben visites d'un públic especialitzat, arqueòlegs i arquitectes interessats en la restauració arqueològica. Al mateix temps, la Facoltà di architettura dell'Università di Firenze hi va portar a terme un curs de restauració arqueològica els anys 1994/95 centrat en la problemàtica oferta pel projecte de la casa del pithoi. Avui dia, el projecte de Serra di Vaglio és únic a Itàlia.

The Scottish Crannog Centre (Escòcia):

Situat al centre-oest d'Escòcia, a dues hores en cotxe de Glasgow i Edimburgh, a les ribes del llac Tay (Loch'tay) al comtat de Perthshire.

El centre obra cada dia des del 15 de Març fins el 31 d'octubre de 10h a 17:30 i els caps de setmana de novembre de 10 a 16h.

Des del 1980 s'han portat a terme excavacions subaquàtiques en el llac Tay. L'Scottish Crannog Centre va reconstruir una casa de la primera Edat del Ferro, amb estructures associades com són els forns, basant-se en els resultats de les excavacions portades a terme al poble de Fearnan del crannog¹⁹⁵ Oakbank de 2.500 anys d'antiguitat.

L'equip que va portar a terme la reconstrucció el 1997 és l'Scottish Trust for Underwater Archaeology (STUA) que es va fundar per tal de promoure la recerca i preservació del patrimoni subaquàtic d'Escòcia.

Cada any tenen lloc cursos universitaris d'arqueologia subaquàtica i esdeveniments pel públic en general d'artesanía de l'Edat del Ferro i experimentació arqueològica.

L'equip està format per un director científic, el Dr. Nicholas Dixon. Durant els mesos d'obertura del centre hi ha de 10 a 12 persones empleades i durant els mesos de tancament, tan sols tres. El personal està format per un cap científic, dues administratives, una tècnica, set treballadors i una persona encarregada de l'educació.

¹⁹⁵ És el nom que es dóna a Escòcia i Irlanda per anomenar una illa artificial o una illa natural que s'ha utilitzat com a assentament. S'escollien aquests assentaments per una doble funció, per una banda, per la seva capacitat defensiva i, per altra banda, per estar ben a prop d'un recurs per consumir, els peixos. Aquestes fortificacions prehistòriques estaven ocupades per famílies o tribus que hi accedien a través de canoes, o bé estaven connectades a la riba del llac per camins fets de pedra o fusta. [Crannog. (2006, September 19). In Wikipedia, The Free Encyclopedia. Retrieved 15:15, October 9, 2006, from <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Crannog&oldid=76597038>]

5.- Conclusions generals sobre els models de museïtzació

Després de l'anàlisi dels principals jaciments arqueològics europeus de l'Edat dels Metalls, les conclusions a les quals s'arriba són les que segueixen:

1. Del gran conjunt de jaciments que constitueixen les fonts de la protohistòria, sols una petita part es recullen en els manuals de divulgació.
2. Del conjunt de jaciments recollits en els manuals de divulgació, sols una petita part figura a les guies turístiques i, per tant, es pot dir que en molt pocs jaciments hi ha la voluntat de socialitzar el coneixement.
3. Els jaciments que disposen de pàgines web no sempre coincideixen amb els grans conjunts arqueològics de referència. Hi ha molts jaciments fonamentals de la Protohistòria europea que ni figuren a les guies turístiques ni disposen de pàgines web i a l'inrevés.
4. Els jaciments que disposen de sistemes de museïtzació propis dels models didàctics són molt pocs en comparació amb els que tenen pàgina web i surten a les guies.
5. Els models de museïtzació de jaciments arqueològics existents es poden agrupar tipològicament en funció dels sistemes de presentació-interpretació emprats.
6. Els jaciments arqueològics que tenen sistemes de presentació-interpretació basats en la museografia didàctica i que es mostren a escala 1:1 al públic, solen estar agrupats en xarxes especialitzades, on l'arqueologia experimental hi juga un paper primordial.

7. Les museïtzacions a les que hem fet referència a l'apartat anterior, tenen especial presència en determinades zones geogràfiques continentals, ja sigui per una tradició "democratitzadora" de la cultura, o bé, per l'afany de monumentalitzar el seu patrimoni sovint poc aparent. Les zones geogràfiques on predominen aquests models són les àrees bàltiques, la Gran Bretanya i l'Europa danubiana.